

E-CONOM

Online tudományos folyóirat
Online Scientific Journal

Tanulmányok a gazdaság- és társadalomtudományok területéről
Studies on the Economic and Social Sciences

E-CONOM

Online tudományos folyóirat | Online Scientific Journal

Főszerkesztő | Editor-in-Chief
JUHÁSZ Lajos

Kiadja | Publisher
Soproni Egyetem Kiadó |
University of Sopron Press

A szerkesztőség címe | Address
9400 Sopron, Erzsébet u. 9., Hungary
e-conom@uni-sopron.hu

A kiadó címe | Publisher's Address
9400 Sopron, Bajcsy-Zs. u. 4., Hungary

Szerkesztőbizottság | Editorial Board
CZEGLÉDY Tamás
JANKÓ Ferenc
KOLOSZÁR László
SZÓKA Károly

Tanácsadó Testület | Advisory Board
BÁGER Gusztáv
BLAHÓ András
FÁBIÁN Attila
FARKAS Péter
GILÁNYI Zsolt
KOVÁCS Árpád
LIGETI Zsombor
POGÁ TSA Zoltán
SZÉKELY Csaba

Technikai szerkesztő | Technical Editor
TAKÁCS Eszter

A szerkesztőség munkatársa | Editorial Assistant
DURGULA Judit

ISSN 2063-644X

Tartalomjegyzék | Table of Contents

NAGY Zita Barbara – KISS Livia Benita A jövedelem differenciálódás megjelenésének vizsgálata tartalomelemzéssel tudományos online full-text adatbázisokban <i>The Examination of the Appearance of Income Inequality with Content Analysis in Scientific On-line Full-text Databases</i>	3
HORVÁTH Júlia Borbála Intermentality <i>Az intermentálisitás</i>	16
DURKÓ Emília – HUZSVAI László – CSIPKÉS Margit Városi és vidéki háztartások villamosenergia fogyasztásának modellezése Magyarországon <i>Electricity Consumption of Hungarian Households According to Settlement Size</i>	28
RAFIEI Arman Az Iráni Iszlám Köztársaság bankjai és az egy főre jutó GDP összefüggései <i>A 2007–2009-es gazdasági válság aranyra gyakorolt hatása</i> <i>Links Between the Banks of the Islamic Republic of Iran and the GDP per Capita</i>	42
KOVÁCS Tamás – VARGA Imre Mennyit ér egy pénzérme? <i>What is the Value of a Coin?</i>	51
NAGY Balázs Regionális különbségek a Kárpát-medencében <i>Regional Disparities in the Carpathian Basin</i>	62
SÁPINÉ DUDUK Ildikó Vállalati versenyképességi tényezők az üzleti tevékenységben <i>Corporate Competitiveness Factors in Business Activity</i>	77
BERTALAN Laura – HEGEDÜS Judit A városi szétterülés problémaérzékelése és kezelése a hazai városokban – egy kérdőíves felmérés alaperedményei <i>Perception and politics of urban sprawl in Hungarian towns: basic data of a questionnaire survey</i>	94

NAGY ZITA BARBARA¹
 KISS LÍVIA BENITA²

A jövedelem differenciálódás megjelenésének vizsgálata tartalomelemzéssel tudományos online full-text adatbázisokban

A modern világban elterjedt – bár korántsem általánosan alkalmazott – az az elv, hogy minden ember egyenlő, vagy legalább is egyenlőnek kell lennie. Voltak és vannak ma is durva egyenlőtlenségekkel terhelt társadalmak, máshol az egyenlőség különböző megközelítése valósult meg a történelem folyamán. Mára már szinte minden emberi társadalom rétegzett. Tanulmányunk célja, hogy a tudományos online full-text adatbázisokban megvizsgáljuk, miként jelennek meg a szakirodalomban fellelhető kulcskifejezések, mint például a jövedelemelosztás, az egyenlőség vagy a jövedelemegyenlőtlenség, illetve a szegénység és a depriváció, továbbá milyen hangsúly helyeződött a migrációra és miként változtak a tudomány története során.³

Kulcsszavak: jövedelemelosztás, jövedelemegyenlőtlenség, szegénység, migráció, full-text adatbázis
JEL-kódok: I31, I31, I31, R11, C88

The Examination of the Appearance of Income Inequality with Content Analysis in Scientific On-line Full-text Databases

A common – but not generally applied – principle exists in the modern world, according to which all people are equal, or at least should be equal. Societies burdened with inequalities have existed and still exist today, other countries realized various different levels of equality during their history. By today, almost all human societies are stratified. Our study aims to research the appearance of keywords – like income distribution, equality, income inequality, poverty and deprivation – in online full-text databases, as well as the emphasis on migration and their changes throughout the science's history.

Keywords: income distribution, income inequalities, poverty, migration, full-text database
JEL Codes: I31, I31, I31, R11, C88

¹ A szerző a Pannon Egyetem Georgikon Karának egyetemi tanársegédje (nb@georgikon.hu).

² A szerző a Pannon Egyetem Georgikon Karának PhD hallgatója (kiss.livia.benita@georgikon.hu).

³ A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból valósult meg (K-120044).

Bevezetés

A modern világban elterjedt – bár korántsem általánosan alkalmazott – az az elv, hogy minden ember egyenlő, vagy legalább is egyenlőnek kell lennie. Ez a megközelítés gyakran zavart okoz és ellentmondásokhoz is vezet, mivel az egyenlőséget összetévesztik a teljes azonossággal, a bizonyos változatosságot pedig az egyenlőtlenséggel. A társadalomtudományban az emberi egyenlőség nem testi vagy éppen szellemi tulajdonságokra, hanem a jogokra vonatkozik. Olyan jogokat értünk alatta, amely alapján az emberek hozzáférhetnek a különböző lehetőségekhez, mint például a megfelelő életszínvonal és a jóllét (ideértve például a lakáskörülményeket vagy a nem leszűkült fogyasztási lehetőségeket), és ezáltal partnerei lehetnek más országban élő társaiknak.

Voltak és vannak ma is durva egyenlőtlenségekkel terhelt társadalmak, máshol az egyenlőség különböző megközelítése valósult meg a történelem folyamán. Néha ugyanabban a társadalomban párhuzamosan is léteztek ezek az ellentétes helyzetek. Magyarországon is találhatunk olyan térségeket, ahol a háztartások jövedelme országos viszonylatban alacsony (*Botos et al., 2012*). Mára már szinte minden emberi társadalom rétegzett. Például a tulajdon, a foglalkoztatás, a jövedelmi és elosztási minták, a különböző befolyásolási eszközök feletti rendelkezés, mind-mind különböző rétegeket alakít ki az adott társadalomban. Ezek a rétegek nemcsak társadalmi-gazdasági csoportok, de többé vagy kevésbé el vannak szigetelve más populációktól is. Mindezek által egyre markánsabban jelentkeznek a differenciálódás jelei. Az emberiség jelentős hányada, kezdve a nagyvárosok nyomornegyedeitől, jelenleg nem csak a fizikai és szellemi fejlődéshez szükséges optimális, de még a minimális lehetőségektől is el van zárva. A társadalmak effajta rétegződésének problémájára a tudományos élet képviselői felfigyeltek, és megszorozódott a probléma gyökerét kutató és a megoldás lehetőségeit kereső tanulmányok száma is az utóbbi évtizedekben. Egy frissen mondható terjedelmes mű, ami végigsöpört az egész világon, és egy időszakban a legkeresettebb könyv volt, az Piketty Tőke a 21. században című könyve. A kötet a vagyon, a tőke és a jövedelem szélsőséges módon történő koncentrálódásáról szól. Az író szerint a jövedelmi egyenlőtlenségek részben a munkajövedelmi egyenlőtlenségek-ből adódnak, másrészt pedig abból, hogy a tőkejövedelmek eloszlása még egyenlőtlenebb (*Piketty, 2015*).

Vannak, akik óvatosan elmerengenek azon, hogy vajon miért nem kívánatos az egyenlőtlenség, vagy éppen milyen mértékig fogadható el az egyenlőtlenség. A klasszikus közgazdaságtan képviselői is a gazdaság egyik legfontosabb kérdésének tekintették, hogy hogyan oszlott meg a jövedelem az akkori gazdasági élet szereplői között (*Kovács, 2010*). A redisztribúciós elgondolások pedig azon a megítélésen alapulnak, mely szerint a jövedelmek elosztásában mutatkozó túl nagy eltérések nem kívánatosak. A jövedelemelosztás alapvetően a keresleten és a kínálaton alapul, az emberek jövedelme pedig a kölcsönösen egymásra ható döntések sorozatának az eredménye (*Heyne, 1991*). Ezeket a döntéseket végső soron a különböző egyének hozzák, azt mérlegelve, hogy milyen haszonra és költségre számítanak. A jövedelemkülönbségek csökkentésének pedig legegyszerűbb és legközvetlenebb formája a magas jövedelműek megadóztatása, és egyidejűleg a kis jövedelműeknek különböző transzferek juttatása. A munkajövedelem és a tőkejövedelem közötti felosztás mindig az elosztási kérdések középpontjában állt, mindezt jól példázza, hogy a hagyományos társadalmakban a társadalmi egyenlőtlenség volt az alapja a lázadásoknak (*Piketty, 2015*). Az éleződő egyenlőtlenség az országok közötti és országokon belüli társadalmi egyensúlyt nem csak, hogy felborítja, de a közösségeket is bomlasztja (*Tóth, 2016*). A mindenkori kormányoknak persze módjukban áll ezeken a helyzeteken változtatni, az állami kiadások újraelosztó hatása így csillapítja a szegénység növekedését. De ha a kormányok által adott juttatások a szegényeket már kevésbé veszik célba, nem próbálják meg ellensúlyozni az egyenlőtlenséget, akkor jelentősen felgyorsul az egyenlőtlen-

ség növekedése. Mindezekén túl, a globalizálódó világgazdaság is hozzájárulhat a jövedelmi egyenlőtlenségek növekedéséhez (*Harangozó, 2015*). Az egyenlőtlenség csökkentésének egyetlen fenntartható módja az egyenlőtlenség növekedését alátámasztó bérek és tőkejövedelmek bővülésének megállítását. Jól mutatja a marikánai bányászok esete, akik sztrájkba kezdtek a bánya igazgatójának kiugróan magas jövedelme és a munkások jövedelme közötti különbség miatt (*Piketty, 2015*). Közben léteznek olyan ún. érték-alapú vállalatok, mint a Ben & Jerry's, ahol az „öt az egyhez” bérfizetési norma tudott működni, mely szerint a legtöbbet kereső vezető maximum ötször annyit kereshet, mint a legkevesebbet kereső alkalmazott (*Pataki–Radácsi, 2000*). A vagyoni és a jövedelmi egyenlőtlenségnek a gazdasági konzekvenciákon jóval túlmutató hatásai vannak, megjelennek szociális és társadalmi vetületei is. Richard G. Wilkinson és Kate Pickett 23 ország és az USA 50 tagállamának adatait elemezve megállapította, hogy a nagyobb egyenlőtlenséggel bíró országok ill. államok rosszabbul teljesítenek különböző egészségügyi és társadalmi mutatók tekintetében (*Wilkinson–Pickett, 2006*). A világban végbemenő társadalmi, gazdasági és politikai átalakulás következtében tapasztalható polarizáló hatások látványosan megmutatkoznak, és ezért több diszciplínában a legfontosabb kutatási irányok közé tartoznak (*Gyuris, 2014*).

Úgy véljük, hogy a közgazdászoknak ma más kihívásokra kell válaszolniuk, mint például Keynes idejében. A közgazdákknak többet kell tudniuk a valóságos gazdaságról, annak alapvető mechanizmusairól. A jelen időszakot uraló közgazdasági problémák eltérnek már a korábbi időszakok jellegzetes gondjaitól. Az egyenlőtlenség, a jövedelemkülönbségek nem megoldott problémája újabb feladat elé állítja a közgazdasági gondolkodókat. A téma mindenesetre alaposabb figyelmet érdemel, mivel a közgazdasági problémák olyan irányba változtak, hogy az egyenlőtlenség domináns kérdéssé vált.

Tanulmányunk célja megvizsgálni, hogy a tudományos online full-text adatbázisokban miként jelennek meg a szakirodalomban fellelhető kulcskifejezések, mint például a jövedelemelosztás, az egyenlőség vagy a jövedelemegyenlőtlenség, illetve a szegénység és a depriváció; továbbá milyen hangsúly helyeződött a migrációra, és mindezek miként változtak a tudomány története során. A kutatás során az a hipotézis fogalmazódott meg, hogy az 1970-es évektől a szegénység, a depriváció és a migráció mellett a jövedelemegyenlőtlenségek növekedésének jutott a főszerep.

Anyag és módszer

A szakirodalom alapos feltárásának eredményeképpen releváns kulcsszavakat határoztunk meg a téma legjobb szinopszisára, melyek a következők: jövedelemelosztás, jövedelemelosztás, jövedelem-egyenlőtlenség, centrum-periféria, szegénység, létminimum, egyensúly, migráció, Gini-index, egyenlőség, duál-mutató, depriváció. A definiált vezérszavak angol megfelelőit is meghatároztuk a nemzetközi full-text adatbázisokban történő kereséshez: income distribution, income inequalities, center-periphery, poverty, migration, Gini-index, equality, subsistence level, equal, deprivation, dual index.

Szófelhő

A szófelhő, azaz a szavak kiemelésével összeállított kép nemcsak dizájnelem lehet, hanem akár fontos illusztráció is. Szófelhő készítéséhez jó pár webszolgáltatás van, amelyik kifejezetten erre hivatott.

Kutatásunkban a <https://tagul.com/> online szófelhő készítő programot használtuk. A Tagul-ban kedvünk szerint, egyszerűen állíthatjuk be az ízlésünknek megfelelő paramétereket: a szavak számát, színét, betűtípusát, elhelyezkedését, az ismétlődés gyakoriságát és a szófelhő alakját.

Vizsgált full-text online adatbázisok

Egy nemzetközi jelentőségű (Science Direct) és egy hazai (MATARKA) online full-text adatbázist választottunk a meghatározott kulcsszavak előfordulásának gyakoriság vizsgálatához, azaz kvantitatív tartalomelemzést alkalmaztunk. Gyuris Ferenc szerint megfigyelhető, hogy a témához kapcsolódó hazai munkák (főleg a térbeli egyenlőtlenségek kutatása) döntően az 1950-es és az 1960-as évek amerikai társadalomtudományi gondolkodásában gyökerező koncepcionális és módszertani megközelítésre épülnek (Gyuris, 2014). A tartalomelemzés viszonylag új módszer a társadalomtudományok területén. Az első módszertani könyv (*Content analysis in communication research*), mely a tartalomelemzéssel foglalkozik, 1952-ben jelent meg és Bernald Berelson nevéhez fűződik, amivel megteremtette a kvantitatív tartalomelemzést, amit a módszer klasszikus formájaként tartanak számon.

A Science Direct az Elsevier kiadó full-text adatbázis szolgáltatása. Teljes szövegű hozzáférést biztosít a saját kiadású papíralapú folyóiratok elektronikus változatához, illetve más kiadók e-folyóirataihoz. A szolgáltatások kombinációja biztosítja a legjobb és leg szélesebb körű hozzáférést különböző típusú elektronikus forrásokhoz. Lehetővé teszi a bibliográfikus keresést, valamint együttesen oldja meg az adatbázis és a full-text hozzáférést is. Az Elsevier Science Direct hazánkban elérhető adatbázisának tartalma: több mint 2500 teljes szöveggel elérhető (lektorált) folyóirat; 17 000 különböző folyóiratra mutató link, amely a tudományos élet minden területét lefedi; több mint 9,5 millió teljes szövegű cikk (www.eisz.hu).

A nemzetközi tudományos adatbázisok közül azért a Science Direct mellett tettük le voksunkat, mert korábbi tudományos kutatásaink során már többször használtuk a kereső funkcióját. A kereső felület többszöri szűrési lehetősége, felhasználóbarát kezelőfelülete indokolja, hogy miért a Science Directet használtuk az elemzéshez. Szigeti (2014) is a Science Direct adatbázisában végzett hasonló – ökolábnymhoz kapcsolódó – kutatásához használta az általunk alkalmazott módszert.

A MATARKA a Magyarországon megjelenő tudományos és szakmai folyóiratok tartalomjegyzékeinek kereshetőségét és böngészését lehetővé tevő szolgáltatás. Alapfunkcióin túl elvezet a feldolgozott folyóiratok honlapjára, hozzáférést ad ugrópontok segítségével a cikkek teljes szövegéhez. A feldolgozott cikkeinek száma több mint 2 millió, a folyóiratok száma 1600 felett van és a cikkek egynegyedének teljes szövegéhez hozzá lehet férni. A "Keresés az EPA teljes szövegében" új szolgáltatással felhasználóinknak lehetősége van arra, hogy minden olyan folyóirat teljes szövegében keressen, amelyet mind a két szolgáltatás gondoz, ami több mint 300 folyóiratot jelent (www.matarka.hu).

Az adatok előkészítéséhez és az eredmények kiértékeléséhez a Microsoft Office Excel 2016-os verzióját használtuk.

keztetésre jutottunk, hogy témánkhoz erősen kötődik. Példának említjük meg a deprivációt 1825-ből, ahol a kórházi ellátás kapcsán merült fel először a kifejezés. A témánkhoz kapcsolódó mérőszámok, mutatószámok – Gini-index és duál-mutató – feltűnése az 1970-es évek elejére tehető. 1967-ben szerepelt elsőként a duál-mutató a Science Direct-ben. Azonban talajtani ismeretek tanulmányozása nyomán került elő, ahol nem a mi általunk keresett mutatóról volt szó, hanem a talajvizsgálatokhoz kapcsolódó kettős indexelés során bukkant fel. A vizsgált adatbázis szerint ezt követően egy 1970-es publikációjában elsőként Donald A. Wood (Organizational Behavior and Human Performance, Volume 5, Issue 6, November 1970, pp. 555–575.) foglalkozott, ahol a munka attitűdökhöz kapcsolódó értékelése nyomán került megemlítésre. A Gini-index első ízben Eytan Sheshinski tanulmányában jelent meg a duál-mutató után 2 évvel.

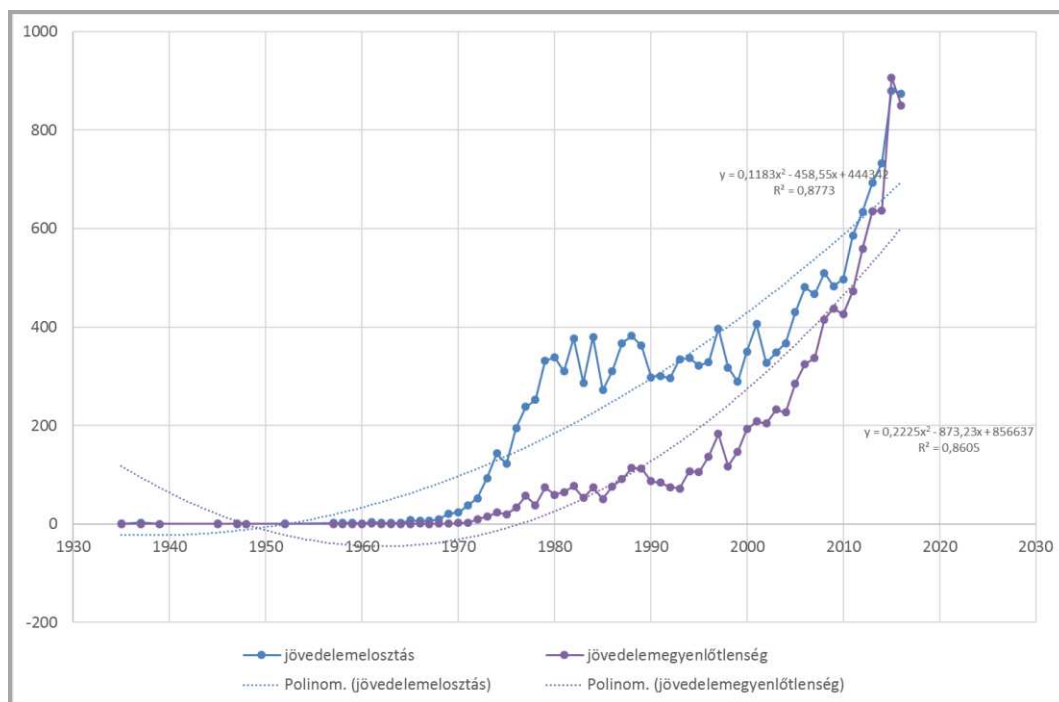
1. táblázat: Kulcsszavak első megjelenése a Science Direct adatbázisában

Kulcsszó		Az első megjelenés éve	Szerző	A kiadvány neve	A mű címe	Egyéb információk
magyar	angol					
jövedelemelosztás <i>income distribution</i>		1935	Special articles	The Lancet	The present-day openings of medical practice	Volume 226, Issue 5844, 31 August 1935, Pages 512–516.
jövedelem-egyenlőtlenség <i>income inequalities</i>		1966	Mark Blaug	Business Horizons	Social mobility and reserves of talent	Economics of Education, 1966, Pages 87-97
centrum-periféria <i>center-periphery</i>		1939	-	Tubercle	Current literature	Volume 20, Issue 9, June 1939, Pages 438-443
szegénység <i>poverty</i>		1823	-	The Lancet	Surgical lectures	Volume 1, Issue 1, 5 October 1823, Pages 3-10
létminimum <i>subsistence level</i>		1907	-	Public Health	Housing	Volume 20, October 1907–February 1908, Page 208
migráció <i>migration</i>		1825	-	The Lancet	ST. Thomas's Hospital	Volume 4, Issue 99, 20 August 1825, Pages 211-216
Gini-index		1972	Eytan Sheshinski	Journal of Economic Theory	Relation between a social welfare function and the Gini-index of income inequality	Volume 4, Issue 1, February 1972, Pages 98-100
egyenlőség <i>equality</i>		1824	-	The Lancet	Amputation at the hipjoint, as performed at Edinburgh	Volume 1, Issue 22, 9 February 1824, Pages 291-296
egyensúly <i>equal</i>		1652	Jan Baptist van Helmont	Ortus Medicinæ id est Initia Physicæ Inaudita	In Verbis, herbis & lapidibus est magna virtus	1652, Pages 458-466
depriváció <i>deprivation</i>		1825	-	The Lancet	ST. Thomas's Hospital	Volume 4, Issue 89, 11 June 1825, Pages 315-317
duál-mutató <i>dual index</i>		1967	S. W. Grouse, Jr. and M. Swarden	Journal of Terramechanics	Universal drag law	Volume 4, Issue 3, 1967, Page 70

Forrás: Saját szerkesztés a Science Direct adatbázisa alapján

Kulcsszavak előfordulásának gyakoriság elemzése

A következőkben a szöveggel szemléltetett kulcsszavak előfordulásának gyakoriság-elemzését mutatjuk be.

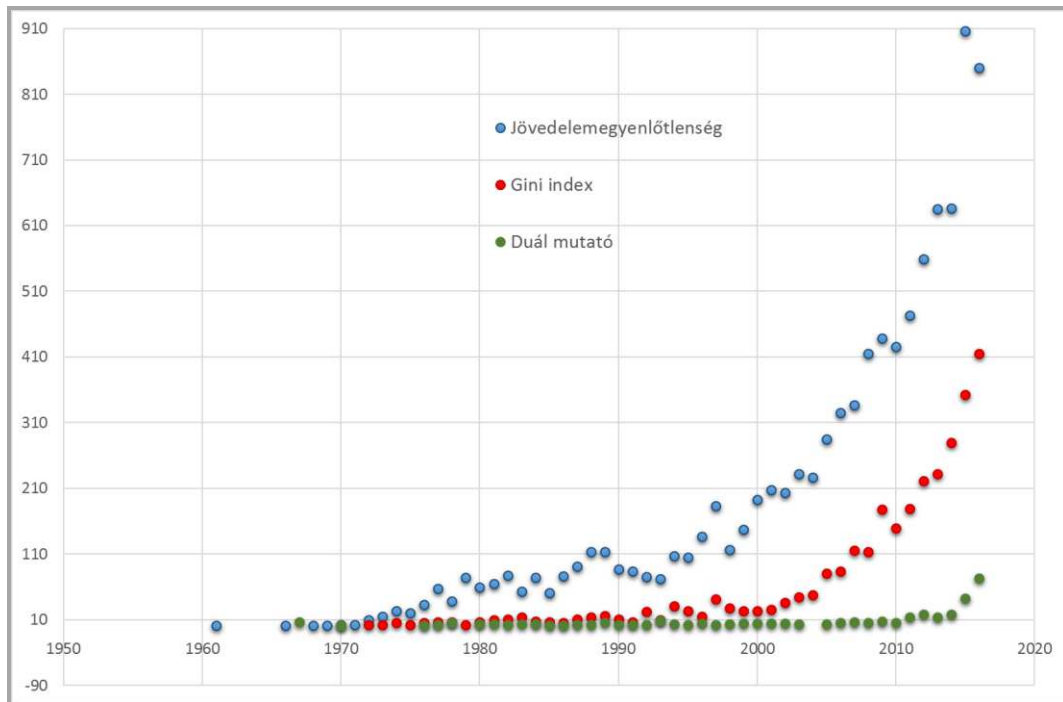

2. ábra: A jövedelemelosztás és a jövedelemegyenlőtlenség említésének gyakorisága a Science Direct adatbázisában

Forrás: saját szerkesztés a Science Direct adatbázisa alapján

A 2. ábrán a jövedelemelosztás és a jövedelemegyenlőtlenség említéseinek adatsorai láthatók. Jól megfigyelhető, hogy az 1970-es évek jelentős változást hoznak a társadalomtudományi kutatásokban, ugrásszerűen megnövekszik ugyanis a témával foglalkozó publikációk száma. Ha a trendeket szeretnénk vizsgálni a két adatsor esetében, célszerű polinomiális trendvonalat használnunk. Ingadozó adatok esetén jól alkalmazható ez a görbe, közülük is általában a parabolát ismerjük és használjuk a leginkább. A két polinomiális trendvonal ábrázolja az idő és a kulcsszavak megjelenésének összefüggését. Figyeljük azt is meg, hogy R^2 érték mindkét esetben jó közelítést jelent, valamint a jövedelemegyenlőtlenség trendje jól közelít a jövedelemelosztáshoz. Mindezek alapján megállapítható, hogy a jövedelemegyenlőtlenség kérdése közel azonos prioritást élvez a tudományos publikációkban, mint a jövedelemelosztás.

A jövedelemegyenlőtlenségekkel foglalkozó kutatások magukkal hozták a jövedelem-differenciák mérhetőségének különböző formáinak megjelenését. Ekkoriban a szocialista országok egyedülállóak voltak a jövedelemfelvételek tekintetében, és a nyugati országok is érdeklődéssel figyelték, fordultak kelet felé. Magyarországon például az 1960-as népszámlálást követően merült fel először komoly formában a jövedelemfelvétel – a második világháború utáni első nagy jelentőségű adatgyűjtés –, ahol a KSH közvetlenül a háztartásokat kérdezte meg a jövedelmekről. (Hunyady, 2006) A jövedelemegyenlőtlenségek méréséhez kidolgozott átlag-hányados mutató, amely egy 1968. évi Econometrica-beli cikk kapcsán HIM (Hungarian Inequality Measure) néven vált ismertté, Éltes Ödön és Frigyes Ervin magyar statisztikusok munkájának köszönhető.

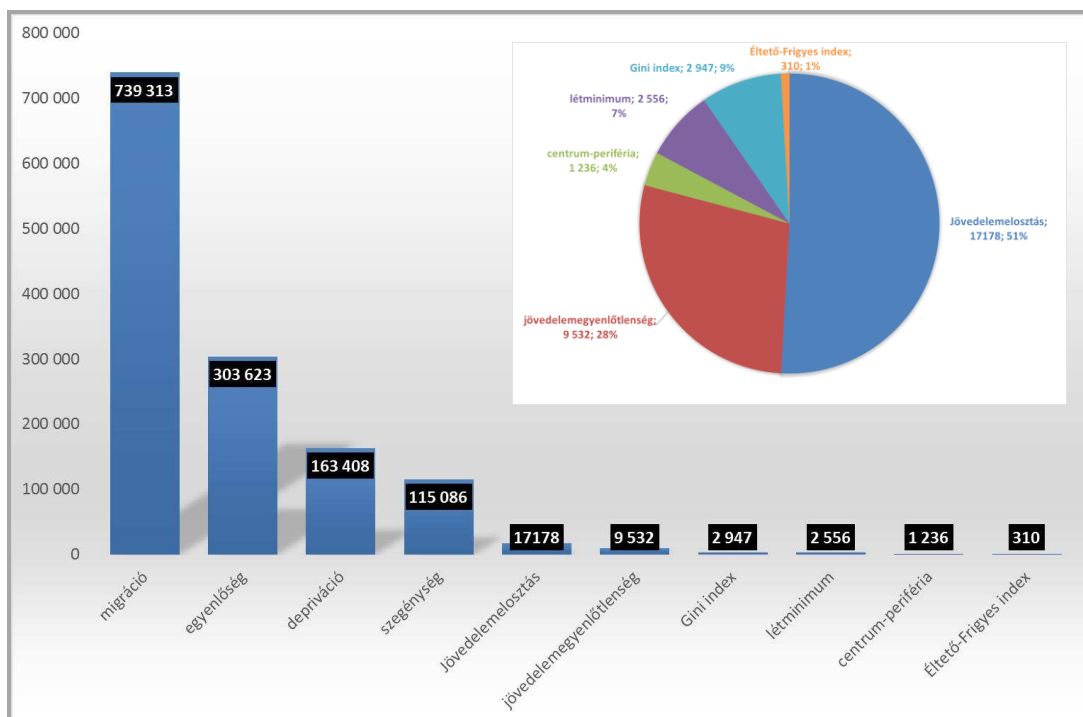

3. ábra: A jövedelemegyenlőtlenség, a *Gini-index* és a *duál-mutató* megjelenésének gyakorisága a Science Direct adatbázisában

Forrás: saját szerkesztés a Science Direct adatbázisa alapján

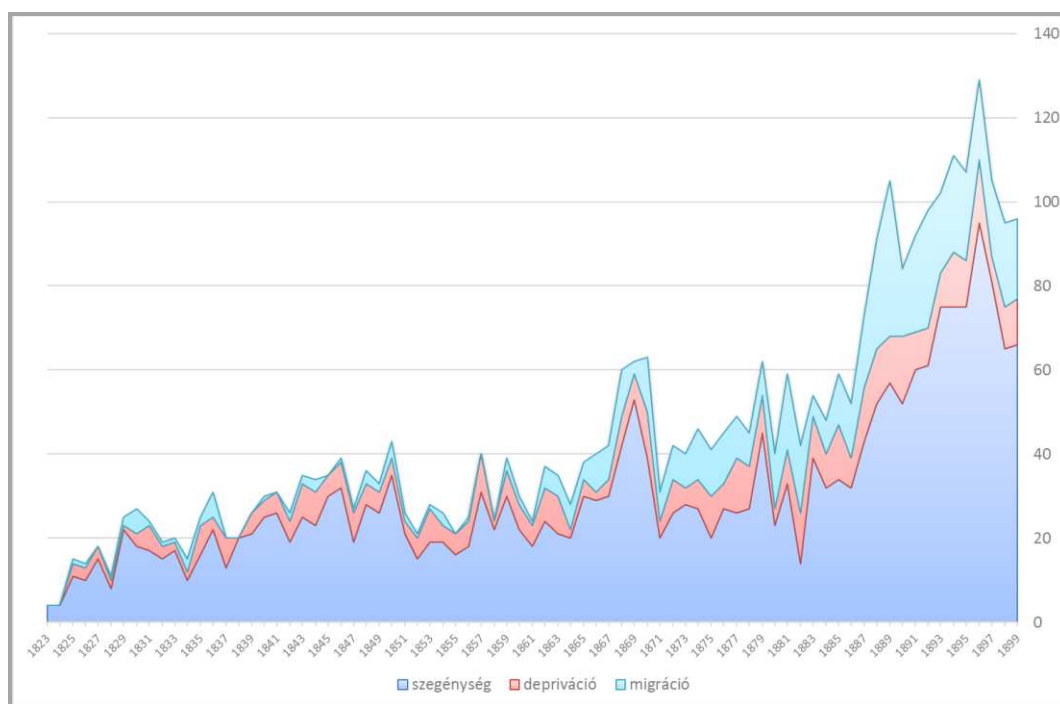
A 3. ábra jól mutatja, hogy az ún. duál-mutató folyamatosan megjelenik a publikációkban, és állandó jelleggel napirenden tartja az egyenlőség-egyenlőtlenség problematikáját. Az 1914-ben kidolgozott, Corrado Gini (1884–1965) olasz közgazdász által bevezetett Gini-index szintén a hetvenes évektől kezdi meg növekedési pályáját. Ez a közgazdasági mérőszám a statisztikai eloszlások egyenlőtlenségeit méri, a jövedelmi különbségek egy számban való megragadására is alkalmas. Bár a szakirodalomban az egyik legvitatottabb mutató, hátrányos tulajdonsága ellenére látható felívelése az utóbbi 15 évben a tudományos kutatásokban. Az utóbbi években pedig újabb lendületet vett a jól ismert magyarok által kidolgozott Éltető-Frigyes index használata, ami azt a jövedelmi ollót mutatja, amely az átlagosan gazdagok (átlag feletti) és az átlagosan szegények (átlag alatti) jövedelme között fennáll.

A szegénység szinte egyidős a civilizációval. A magántulajdon megjelenésével az emberek harcot vívnak az egyes javak birtoklásért, ebben a csatában is azonban vannak, akik alulmaradnak. „A középkorban például az emberek többsége a megélhetés határán tengődött, de találhatunk már jeleket arra vonatkozóan, hogy bizonyos kultúrák lépéseket tettek a szegények érdekében. A reneszánsz és a reformáció megjelenésével átalakult a gondolkodás, és a szegénység társadalmilag elfogadhatatlanná vált.” (Darók, 2004) Amikor a szegények, a társadalom periférián élők problémáiról esik szó elengedhetetlen, hogy a társadalomtudomány képviselői ne vállaljanak szerepet. A társadalmi egyenlőtlenségek milyenségével, mértékével kapcsolatos megállapítások, valamint az ahhoz kapcsolható migrációs folyamatok, a kutatások egyik kiemelkedő dimenziójának számítanak. Jól példázza a leírtakat ez a kutatás is. Az elmúlt közel 200 év távlatában a tudományos cikkek szavainak eszköztárát vizsgálva érdekes vonalak kirajzolódása figyelhető meg (4. ábra). Az előzőekben megfogalmazott folyamatokat több tudományág képviselői is vizsgálják.

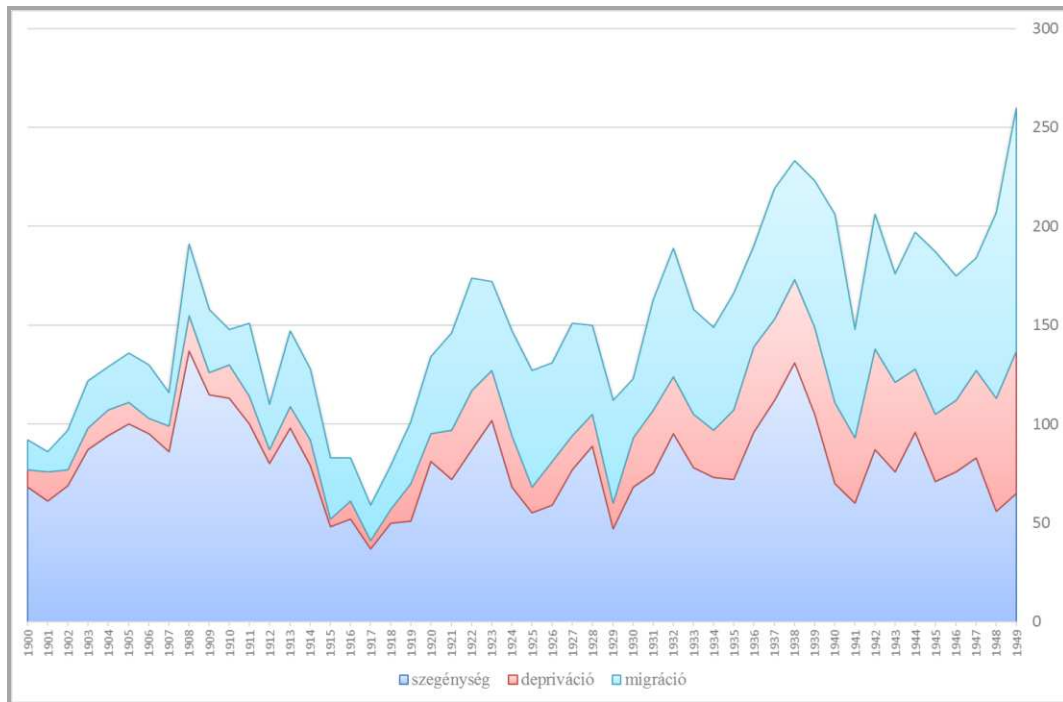
4. ábra: A kulcsszavak megjelenésének gyakorisága a Science Direct adatbázisában
 Forrás: saját szerkesztés a Science Direct adatbázisa alapján

A következő diagramok a szegénység, a depriváció és a migráció megjelenésnek gyakoriságát mutatják be. Az 1800-as éveket külön vizsgálva látható (5. ábra), hogy a szegénység adja az adatok legnagyobb részét, a tendencia folyamatos emelkedést mutat a vizsgált kifejezések tekintetében.

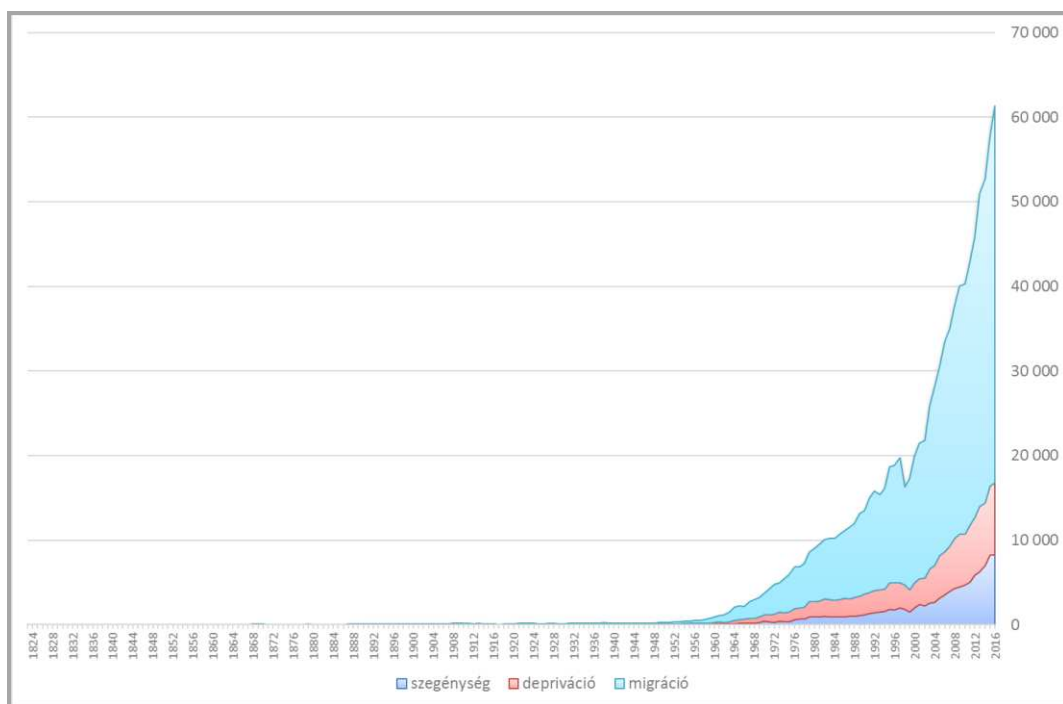
5. ábra: A szegénység, a depriváció és a migráció megjelenésének gyakorisága a Science Direct adatbázisában az 1823–1899 közötti időszakban
 Forrás: saját szerkesztés a Science Direct adatbázisa alapján

A XX. század első felében viszont az arányok megfordulnak: előtérbe kerül a depriváció és a migráció a kutatások kulcskérdéseként (6. ábra).

6. ábra: A szegénység, a depriváció és a migráció megjelenésének gyakorisága a Science Direct adatbázisában 1900-1949 közötti időszakban

Forrás: saját szerkesztés a Science Direct adatbázisa alapján

7. ábra: A szegénység, a depriváció és a migráció megjelenésének gyakorisága a Science Direct adatbázisában (1823–2016)

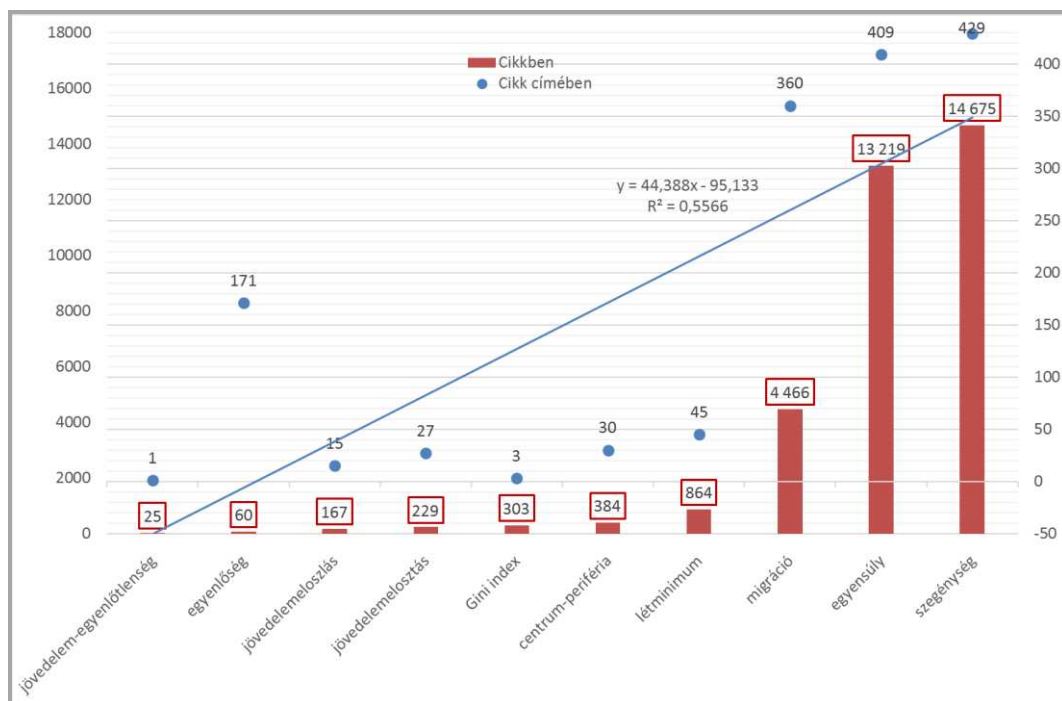
Forrás: saját szerkesztés a Science Direct adatbázisa alapján

Ha a teljes rendelkezésre álló adatok idősorát vizsgáljuk, akkor szembevető (7. ábra), hogy az elmúlt század második felétől robbanásszerűen megszorodtak a témát középpontba állító kutatások (olyannyira, hogy az előzőekben említett két diagram adatai szinte észrevehetetlenek). A folyamatok mögött az áll, hogy a második világháború után jelentősen felgyorsult a világgazdaság fejlődése. A világgazdaság fejlődési tempójának felgyorsulása azonban jelentős aránytalanságokhoz, társadalmi-gazdasági feszültségek felhalmozódásához vezetett. Ezeket a feszültségeket is érzékelteti, hogy bizonyos területeken élő emberek elemi létfeltételei sem biztosítottak, sokan nyomorúságos körülmények között tengetik életüket.

A szegénység, a depriváció és a migráció publikációkban való megjelenése az 1960-as évektől óriási lendületet vett. Nem csoda, hiszen ekkor jelent meg a Római Klub első jelentése „A növekedés határai” (The Limits to Growth) címmel. Az 1972. évi, ún. Meadows-jelentés négy fiatal kutató munkája, ami az exponenciális növekedés természetét mutatja be, és annak határára hívja fel a figyelmet. Egy véges világban ugyanis nem lehet végtelen növekedés, és összhangot kell teremteni az ökológiai és a gazdasági stabilitás között. A híres RIO-jelentés neves kutatói is – ebben az időszakban – az említett problémákat részletesen értékelik, és emberibb és méltányosabb nemzetközi rend megteremtésére irányuló jobbításokat fogalmaznak meg. Az 1970-es években még számos világmodell vázolta fel a világgazdaság várható fejlődését, gyakran a fejlődés korlátaira, a leselkedő veszélyekre hívja fel a figyelmet. A viszonylag gyors és egyben az országok egyenlőtlen gazdasági fejlődése, az 1973-1974. évi olajárrobbanás és a világpiacon árapveto és tartós átrendeződése következtében a fejlődő országok gazdasági helyzetében, jövedelmi szintjében – a korábban is fennálló – nagy különbség tovább fokozódott. Az 1970-es évek a fejlődő országok számára nem hozták meg a kívánt eredményt e tekintetben.

Megkülönböztetett fontossággal, közgazdasági szempontból is belátható, hogy a jövedelmi különbségek miatt jelentős migrációs folyamatok figyelhetők meg. Az életfeltételek romlása, a nagy néptömegekre kiterjedő rendkívüli szegénység elvándorlást generál a jobb életkörülmények megteremtése érdekében. A téma mai aktualitása pedig 2016-ban is igen időszerű.

A következő grafikon (8. ábra) a MATARKA adatbázisában fellelhető cikkek esetében mutatja a kutatás eredményét.

8. ábra: A különböző kulcsszavak megjelenésének gyakorisága a MATARKA adatbázisban

Forrás: saját szerkesztés a MATARKA adatbázisa alapján

Az oszlopdiagram szemlélteti, hogy a választott kulcsszavak milyen mennyiségben jelennek meg a publikációkban. Jól kitűnik a szegénység, az egyensúly és a migráció kiemelkedő szerepe. A kék jelölés a cikkek címében történő fellelhetőségét jeleníti meg az általunk kiválasztott szavak esetében, ami már érzékelhetően korrelál az oszlopdiagram adataival.

Következtetések

A XXI. században az egyenlőtlenségekkel terhelt társadalmak korát éljük. A társadalmi csoportokon belül többirányú rétegződés figyelhető meg, amely természetesen jövedelmi differenciákban is kifejezésre jut. A tudományos kutatások a legkülönbözőbb metszetekben adnak áttekintést a társadalmak rétegződésének problémájáról, és az egyensúly–egyensúlytalanság, az egyenlőtlenség–egyenlőség kérdése mondhatni állandó napirendet képvisel a különböző tanulmányokban. A mélyszegénység napjainkban gyakran használt kifejezés. A kifejezést akkor használjuk, amikor valaki tartósan a létminimum szintje alatt él, és kevés esélye van arra, hogy ebből kitörjön. Annak, hogy valaki mélyszegénységben él, több oka is lehet: többek között gazdasági és társadalmi deficitek mutatkoznak meg, és súlyos megélhetési zavarokhoz vezethetnek. Ez az állapot az érintetteket nagyon gyorsan megbélyegzi, és a társadalomból való kirekesztettségüket okozza. A társadalmi leszakadás meghatározó részben tehát a szegénységgel összefüggő körülményekből fakad, és sok esetben elvándorlást eredményez.

Hipotézisünk abban a tekintetben igazolódni látszik, hogy a jövedelemelosztás mellett – mint a társadalmi felzárkózás terén tett állami intézkedés – hasonlóan főszerephez jut a jövedelemegyenlőtlenség kérdésköre. A két dolog természetesen nem elválasztható, de mindez fontos információ, mivel minél nagyobb jövedelemegyenlőtlenség jellemez egy adott gazdaságot, annál nagyobb erőfeszítéseket kell tenni a különböző kormányok döntéshozóinak a probléma megszüntetésére. A szegénység, illetve a társadalmi kirekesztés ellen ható intézkedések sora pedig azt célozza meg, hogy csökkenjen azok száma, akik nyomorban és társadalmi kirekesztésben élnek. Mint már utaltunk rá a jövedelemegyenlőtlenségekkel foglalkozó kutatások magukkal hozták a jövedelem-differenciák mérhetőségének különböző formáinak megjelenését. Különös figyelmet érdemel – hátrányos tulajdonságai ellenére – Corrado Gini által bevezetett Gini-index, amit legtöbbször a jövedelmi különbségek számszerűsítésére, és az elmúlt 15 évben használatának növekedése kiemelkedő. Az utóbbi években pedig újabb lendületet vett a jól ismert magyarok által kidolgozott Éltető-Frigyes index használata is.

Ha a szegények, a társadalom periferián élők problémáiról esik szó elengedhetetlen, hogy a társadalomtudomány képviselői ne vállaljanak szerepet. A társadalmi egyenlőtlenségek milyenségével, mértékével kapcsolatos megállapítások, valamint az ahhoz kapcsolható migrációs folyamatok a kutatások egyik kiemelkedő dimenziójának számítanak. Minden embernek joga van ahhoz, hogy egyenlő méltóságú személyként élhessen, amely alapja kell, hogy legyen, egy igazságosabb gazdasági és társadalmi rendszernek.

Cikkünk a téma kapcsán az általunk vélt legfontosabb eredményeket foglalta össze, bemutatva egyúttal az 1970-es évek óta bekövetkezett jelentősebb változásokat a tudományos kutatások tekintetében. Úgy véljük, hogy a kutatások a globális problémák megoldásában talán nagyobb előrehaladást tesznek lehetővé egy új és igazságosabb világ-gazdasági rendért, azáltal, hogy egyre több vizsgálatban fókuszálnak e fontos témákra.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból valósult meg (K-120044).

Irodalomjegyzék

- Berelson, B. (1952): Content Analysis. Free Press, New York.
- Bokor Á. (1987): Szegénység a mai Magyarországon. Magvető Kiadó, Budapest.
- Botos K. – Botos J. – Béres D. – Csernák J. – Németh E. (2012): Pénzügyi kultúra és kockázatvállalás a közép-alföldi háztartásokban. *Pénzügyi Szemle* 57(3), pp. 291–309.
- Darók I. (2004): Szegények, munkanélküliek, hajléktalanok. In: Gelsei G. – Gergely V. – Horváth V. – Rácz M. (szerk.): A láthatatlanság vége. Társadalomismereti szöveggyűjtemény. Alapítvány a Társadalomelméleti Kollégiumért, Budapest, 141 p, pp. 33–56.
- Gyuris F. (2014): Az egyenlőtlen földrajzi fejlődés koncepciója. *Földrajzi Közlemények*, 138(4), pp. 293–305.
- Harangozó G. (2015): Gazdasági és pénzügyi nevelés. In: Kormos J. – Pálvölgyi F. (szerk.): A köznevelés céljai és fejlesztési területei – a Nemzeti alaptanterv szemléletének tükrében. Pedagógiai tanulmányok. PPKE BTK, Budapest, 276 p, pp. 205–229.
- Heyne, P. (1991): A gazdasági gondolkodás alapjai. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Hunyady L. (2006): Beszélgetés Éltető Ödönnel. *Statisztikai Szemle* 84(10-11).
- Kovács I. (2010): A hazai jövedelemeloszlás és jövedelemegyenlőtlenség mérése és elemzése személyi jövedelembevallási adatok alapján. MTA Közgazdaságtudományi Intézet Műhelytanulmányok MT-DP – 2010/9.
- Nemes Nagy J. (2009): Terek, helyek, régiók. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 206–214.
- Meadows, D. – Randers, J. – Meadows, D. (2005): A növekedés határai. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Pataki Gy. – Radácsi L. (2000): Alternatív kapitalisták. Új Paradigma Kiadó, Szentendre.
- Piketty, T. (2015): A tőke a 21. században. Kossuth Kiadó.
- Szigeti C. (2014): Tudományos divattrendek a fenntarthatóságban. LVI. Georgikon Napok Konferencia, Keszthely. 2014. október 2-3., pp. 414–422.
- Tinbergen, J. (1979): A RIO-jelentés. A nemzetközi gazdasági rend átalakítása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Tóth G. (2016): Gazdasággép. L'harmattan, Budapest.
- Wilkinson, R. G. – Pickett, K. E. (2006): Income inequality and population health: a review and explanation of the evidence. *Social Science & Medicine* 62(7), pp. 1768–1784.
DOI: 10.1016/j.socscimed.2005.08.036
- <https://www.oecd.org/els/soc/41528433.pdf>
- Növekvő egyenlőtlenség? Jövedelemeloszlás és szegénység az OECD-országokban [Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries], OECD 2008,
ISBN: 978-92-64-044180-0
- http://www.eisz.hu/hu/licenszek/osszes/Science_Direct/licenz.html
- <http://www.matarka.hu/epakeres.php> Letöltés: 2016.11.04.

E-CONOM

Online tudományos folyóirat
Online Scientific Journal

Tanulmányok a gazdaság- és társadalomtudományok területéről
Studies on the Economic and Social Sciences

E-CONOM

Online tudományos folyóirat | Online Scientific Journal

Főszerkesztő | Editor-in-Chief
JUHÁSZ Lajos

Kiadja | Publisher
Soproni Egyetem Kiadó |
University of Sopron Press

A szerkesztőség címe | Address
9400 Sopron, Erzsébet u. 9., Hungary
e-conom@uni-sopron.hu

A kiadó címe | Publisher's Address
9400 Sopron, Bajcsy-Zs. u. 4., Hungary

Szerkesztőbizottság | Editorial Board
CZEGLÉDY Tamás
JANKÓ Ferenc
KOLOSZÁR László
SZÓKA Károly

Tanácsadó Testület | Advisory Board
BÁGER Gusztáv
BLAHÓ András
FÁBIÁN Attila
FARKAS Péter
GILÁNYI Zsolt
KOVÁCS Árpád
LIGETI Zsombor
POGÁ TSA Zoltán
SZÉKELY Csaba

Technikai szerkesztő | Technical Editor
TAKÁCS Eszter

A szerkesztőség munkatársa | Editorial Assistant
DURGULA Judit

ISSN 2063-644X

Tartalomjegyzék | Table of Contents

NAGY Zita Barbara – KISS Livia Benita A jövedelemkülönbség megjelenésének vizsgálata tartalomelemzéssel tudományos online full-text adatbázisokban <i>The Examination of the Appearance of Income Inequality with Content Analysis in Scientific On-line Full-text Databases</i>	3
HORVÁTH Júlia Borbála Intermentality <i>Az intermentálisitás</i>	16
DURKÓ Emília – HUZSVAI László – CSIPKÉS Margit Városi és vidéki háztartások villamosenergia fogyasztásának modellezése Magyarországon <i>Electricity Consumption of Hungarian Households According to Settlement Size</i>	28
RAFIEI Arman Az Iráni Iszlám Köztársaság bankjai és az egy főre jutó GDP összefüggései <i>A 2007–2009-es gazdasági válság aranyra gyakorolt hatása</i> <i>Links Between the Banks of the Islamic Republic of Iran and the GDP per Capita</i>	42
KOVÁCS Tamás – VARGA Imre Mennyit ér egy pénzérme? <i>What is the Value of a Coin?</i>	51
NAGY Balázs Regionális különbségek a Kárpát-medencében <i>Regional Disparities in the Carpathian Basin</i>	62
SÁPINÉ DUDUK Ildikó Vállalati versenyképességi tényezők az üzleti tevékenységben <i>Corporate Competitiveness Factors in Business Activity</i>	77
BERTALAN Laura – HEGEDÜS Judit A városi szétterülés problémaérzékelése és kezelése a hazai városokban – egy kérdőíves felmérés alaperedményei <i>Perception and politics of urban sprawl in Hungarian towns: basic data of a questionnaire survey</i>	94

HORVÁTH JÚLIA BORBÁLA¹

Intermentality

The development of female mentality is an unjustly neglected revolution of the 20th century. The operation of the sociocultural environment and the related systems and institutions have completely changed. The expansion of the division of labour, rights, education, carrier opportunities caused/resulted in an even mingling female and male mentality.

The aim of the research is to show that the notion of effeminacy has to be inserted as an equal half into the circumscription of the human being's definition with the help of contemporary arts/sciences; or rather to reinterpret the conventional generic structures.

The below detailed new mentality model – intermentality – have become significant factors, which led to the re-organisation of living conditions of men and women as well.

Keywords: gender roles, change of female mentality, traditional stereotypes, woman discourses, intermentality
JEL Codes: J16, J13, J11

Az intermentalitás

A női mentalitás megváltozása a XX. század méltatlanul elhanyagolt forradalma. A szociokulturális környezet és a kapcsolódó rendszerek, intézmények változáson mentek keresztül. A nemek közötti munkamegosztás, a jogok, a tanulás, az előrehaladás, a karrier és az érvényesülési lehetőségek bővülése a férfi és a női mentalitás egymáshoz közelítését eredményezte.

A kutatás célja, hogy a intérdiszciplinák segítségével az ember fogalmának körülírásába a nőt egyenértékű félként beillessze, illetve a konvencionális nemi struktúrákat a művészet/ tudomány által újra értelmezze.

Az alábbiakban a jelentőssé vált új mentalitás- modell – az intermentalitás – bemutatása következik, amely a férfiak és nők életmódját jelentősen átalakította.

Kulcsszavak: társadalmi nemi szerepek, női mentalitásváltozás, tradicionális sztereotípiák, női diskurzusok, intermentalitás
JEL-kódok: J16, J13, J11

¹ A szerző a Budapesti Corvinus Egyetem Társadalmi Kommunikáció Doktori Iskola PhD hallgatója (horvathjuliaborbala@gmail.com).

Introduction

The development of female mentality is an unjustly neglected revolution of the 20th century. The operation of the sociocultural environment and the related systems and institutions have completely changed. The expansion of the division of labour, rights, education, career opportunities caused/resulted in an even approaching female and male mentality.

The below detailed new mentality models have become really significant factors, which led to the reorganisation of living conditions as well.

Modern societies are mostly formed by masculine or feminine minded people, regardless of their biological genders. Most masculine and feminine minded people are creating masculine or feminine kinds of society, where masculine and feminine behavioural forms are followed by both men and women. In such cases the division mark is not defined necessarily by the gender of a person; however, the individuals, according to their cultural background and environment, adapt to the masculine or feminine patterns created by the community.

The incorporation of male and female mentality could be appreciable as the 20-21st centuries' adumbration of gender revolution, indicating the appearance of a new kind of male and female concept as well. The social, economic and lifestyle changes prompted the modification of the gender roles, which received a functional role in the existence of the humanity as well.

Throughout the 20th century and nowadays, female researchers and scholars have been taking a significant part in science, and have been marching towards to the alteration of stereotypes, in which women are kept in an under-represented position against men.

The newly formed official and workaday expectations through the institutions are following an androcentric value. These expectations, however, either clearly specified, or neutral in other aspects, are not indicating a female-centered concept at all.²

For centuries, the female approach and interest-enforcement have been considered as unscholarly, spiritual, idealistic, but mostly infatuated; although the appearance of female scholars – and the contribution of men with the same mentality – created a new reflective paradigm. The related terminologies help the completion of the theories of the human race.

The consensus and the equal treatment of the sexes will neither distort the argumentation, nor will make it unscientific, but will facilitate a more accurate, more equal, and together with the appearance of the new view points, a more complex description of the history and the mentality of humanity. The recognition of the female approach is an essential requirement for the revision, presentation and eventually alteration of the former scientific domains.

Raising the Problem

One of the most significant question in presenting the female archetype of the XXI. century is the role that some disciplines (especially philosophy and social communication) played in the development of the still perceivable unequal gender relations. One of the methods of understanding the historical context (which belongs to the philosophy of the feminist approach) is to re-read the classical authors, analysing the male authors' viewpoint, including the channels and communication techniques through which social scripts are constituted.

On the other hand, the analysis of the scientific and colloquial reflections is a really important task, since they reflect the actual socially accepted stereotypes that defined the exemplary social gender roles for long decades, or even centuries. The mingling gender roles and mentalities evolved into an intermediary mentality (intermentality). The analysis of this in-

² Theories, methods: Alice Clark: *Working Life of Women in the Seventeenth Century*, London, 1919; Ivy Pinchbeck: *Women Workers and the Industrial Revolution (1750–1850)*, 1930. Contemporary research: Sullerot 1971; Fohlen 1982; Utrio 1989; Miles 1989; Thalmann 1990; Passerini, Luisa, Selma Leydesdorff, Paul Thompson 1996; Narayan 1997; Rowbotham 1999; Gamble 2001; Scott 2001; Passerini 2003; Robert–Craig 2006; Bellavitis–Edelmann, Diczno–Ryan 2006; 2011; Christine Bard (etc.)

termentality and the related behavioural attitudes can present, how the mingling mentalities appeared and integrated into the various social structures. The distinction between industrially developed social regions and civilisations living in their natural environment is required, so that the first imprints of the phenomenon can be followed.

The Aim of the Research

The task of the research is the localisation, analysis and introduction of the potential inflections of the above mentioned phenomenon, as well as the analysis of mental status and customs of the target groups – males and females, men and women. Furthermore, the comparison of the stereotypical and the newly evolved gender roles received an important segment in the study too, based on the typical mentalities and attitudes. The definition of the male-female characteristics is a basic message, which created masculine-value-based essential rule system during the creation of the gender hierarchy.

The stereotype of activity and passivity is rooted in the physiological establishments of sexuality, where the woman, the inestimable character of the succession, is treated as a *tool* fulfilling her obligations. The research aims to insert „the woman” as an equal half into the circumscription of the *human* being’s definition with the help of the contemporary interdisciplinary studies, moreover to reinterpret the conventional gender structures. The research also wishes to find previous respondents, recording and analysing how their lives changed, how the evaluation of their original situation altered, and how the new role models transmitted through the media influenced their approach.

Previous Findings

The altering mentalities, or rather the male and female attitudes towards stereotypes and their social manifestations were first discussed in a former 2003-2008 research of mine.

The target groups of the examination were women between the age of 30-45, all highly qualified, single or single-mothers, living in urban areas. Their attitudes towards the changing gender roles were examined through life-interviews, recording their concepts about themselves, and about the world surrounding them. One common feature was the feeling of being stuck between burdens, regarding both their professional life and personal development. By analysing the life situations and observations, the newly discovered behavioural models unambiguously indicated the change of the mentality of the genders. The combination of the traditions and the intermediary behavioural elements was considered in most cases as a problem for the modern active women, regarding both the public and the private sphere. The distribution of the topics: work, social activities, partner choice, family, spare time/free time. Fixed gender stereotypes were outlined in their self-descriptions, displaying additional stereotypes, and related lingual tags. The majority of those were infiltrated into the social consciousness, and became emphasized gender-markers, which can be found in the active vocabulary of the members of modern society.³

The next milestone of the research occurred in 2010, beginning a film-series that dealt with women doing jobs, that, according to the social gender stereotype, were considered as typical male occupations; such as: glass grinder, joiner, stonecutter, bus driver, musician, pilot, shop superintendent (etc). The individuals in the reports were introduced in their working area, with their private life appearing in their natural milieu (family, recreation), while the characters were talking about acquiring their professions, describing all related joys and conflicts. Some inherited the business from their fathers (glass grinder, mason), others were in need and had no other choice (bus driver, joiner), but there were some drifting into an irregu-

³ Horváth (2008): *New Woman’s Age (Újnőkorszak)*. L’Harmattan.

lar direction due to their extraordinary talent (musician). All of them reported mixed judgements about their professions right from the beginning, by the critique of awkwardness at the minimum. On the other hand they were talking sincerely about the female evaluation of the androcentric emergence, and about their experience. Every one of them are fond of their professions, dissatisfaction only arose because of the exterior factors or financial difficulties.⁴

In 2012 and 2013, the above detailed series continued with recording another set of interviews, in which the interviewees were asked direct questions. The members of the target group were women with independent incomes, occupying leadership in their own businesses, as well as men with the same age and with some kind of relation to them (colleague, companion, acquaintance, friend).

The questions were: the appreciation of women in the entrepreneurial sphere, in the political and everyday life; the acceptance of women aiming leading positions; and opinions in connection with the permeation and the acceptance of feminism. The respondents considered female presence in the economic and business sphere as a natural fact; however, its value and reputation were appreciated in a diverse measure. Family and the related activities were mentioned in almost all of the opinions, as being definitely value creating, but time- and energy-consuming as well. The women were complaining less in many cases, although they often emphasized the limited acknowledgement of their suitability and work-efficiency. Feminism is still unsubstantiated, and appeared as a rather negative as progressive movement – and for the elderly people, the whole notion is an unknown concept.⁵

In 2014, the next step was the universalization and historical examination of the gender stereotypes. The thesis and fundamental idea was how the women's earlier leading role had changed in the newly created patriarchal system, after the disintegration of the matriarchy; and what kind of new narratives and social institutions contributed to the creation of the new concepts. According to the hypothesis, the male dominance as apriori truth roots in the antiquity. In accordance with the artificially developed stereotype, men should be active in the profit- and power orientated sphere, and women should assist to all these by dealing with all the time-consuming tasks of the background sphere. The creation and public presentation of such conventions originates from male philosophers, who had the opportunity to talk to the public. The analysis includes a detailed description of Aristotle's gender hypothesis, which became a determining factor of the European culture until the middle of the 20th century, following its march through the middle ages, the enlightenment and the additional eras until today, quoting male thinkers who expressed their opinions in the topic.

How mass media influences the creation of role models, and the appearance of women in the different media; is a topic that evolves from the previous discussions.⁶ The discourse-analysis included power-positioning endeavours as well as the examination of the cultural and social situations. The analysis of contemporary Hungarian female politicians' speeches were based on several hours of recordings: parliamentary remarks, debates, speeches during panel discussions. The question was, how gender stereotypes appear in the behaviours and expressions of contemporary female public figures; and to what extent they influence female mentality through the media. Apart from linguistic expressions, the evaluation of behaviours and formalities, or that of other secondary and metacommunicational phenomena also appear in the analysis. This time; however, the core topic of the study was not the appreciation of the

⁴ Documentary, HJB- Bazánth: I'm not a stewardess (Nem vagyok én stewardess); Lots of mirrors (Sok-sok tükör); Everyone has a dream (Mindenkinek vagy egy álma; (etc.)

⁵ Documentary, HJB: Potatoes without meat (Krumpli hús nélkül).
<https://www.youtube.com/watch?v=LCqzYZhpht0&feature=youtu.be>

⁶ Nagl- Docekal 2006: 65

female politicians' or public figure's personal features, but the interpretation of their unique manifestations.⁷

The thus appearing female intermediary mentality was presented by the discursive interpretation of intermentality, while analysing the gender- notions by the devices of social communication instead of integrating communication into the gender studies.

Analysis

The alteration of male and female mentalities was obvious, and was described with great accuracy by the interviewees. These transformations in the field of gender roles could be considered as the 20th century „female matrix”. The central question of the research was, what distinctive role the forming intermediary mentality or intermentality may have in a given population. The answer to this question may be a new, specially defined concept. Intermentality can be qualified as a necessarily resulted excursion or phenomena, which evolved as specific female mental abilities were proportionally emerging, and as a consequence of becoming equal with men.

Accordingly, the pluralism of complex social roles requires parallelly existing identities composed of multiple roles, where the displacement of women is more evident/obvious (after thousand years of one-sided subordination) than that of men. These multiple feminine roles are the following ones:

worker – consumer – partner – housewife – mother

Such multiple conformity led to a change in feminine habits. Scientifically speaking, these habits do not only contain mental elements, but the most important segment of this process is the individual's way of thinking, the personal mentality. The alteration of mentalities is often a consequence of the variation in living conditions, and these models, being a forming part of social consciousness, and generated by objective differences, are going to function as a lifestyle after a while.

The personally interiorised schemes started to create their own mentalities, and to determine the cognitive systems of people who were living in the same social circumstances, dealing with the same social problems. Since the conditions for building a career are more or less given to both genders, the necessity of leaving behind the previous pattern based habits, and the interest in their own careers forced women to change their mentality. The only way to perform such challenges, is to adopt qualities and techniques that are traditionally considered as being masculine; consequently they were urged to move their own mentality towards the traditionally accepted masculine mentality.

Although some steps have been already taken towards the other direction by women, the end has not yet been reached, they would be stuck in 'liminality': in the status of intermentality.

With the appearance of intermentality a lot of theoretical and technical phenomena is be manifested:

Intermentality is a transformed behavioural form, in which the traditionally expected mentally of a person is displaced, and starts turning into another, traditionally unaccepted mentality. This definition, of course, may be valid to men, as well.

The universal result of the research indicated that the changed mentality has been considered as a behavioural deviance by the target people for a long time – and partly even until today. In various situations, women with intermentality are often confronted with the fact that they are not good enough for certain expected gender stereotypes. These internal conflicts

⁷ Kristeva, 1997: 337

may seem to be caused by the fact that the extraordinary achievements they reached (in education, self-preservation, professional career etc.), that are normally followed by acknowledgement and appreciation, in such cases receive a totally negative recognition.

The Woman Story

As already stated before, androcentric world view and the possession of the language was not spread and sustained by itself. The world-forming ideas, the necessary patterns and the rules for living were created by men, and were introduced through contemporary social institutions, through media. According to this, men are biologically, by birth justified to apriori possess power, determining the gender hierarchy mostly in favour of men. The concept of the „human” appeared as a male experience, so settling masculine dominance as a right inherited from father to son; and inferiority as a doctrine taught by mother to daughter. The history of women, and the story of families/genealogy begins with the antiquity only, omitting the era that preceded the social order of patriarchy.

Those who believe in the existence of matriarchal societies (matriarchate) divide the story of the mankind into million years of matriarchate and only a few thousand years of patriarchies.⁸ The verification of the statement has been problematic at all times, as the only authoritative resource is written historiography, that exists for 5-7000 years only.⁹ Archaeology, inscription and numismatics, and some results of ethnographic researches are partly indicating the existence of maternal derivation, e.g.: in the Genesis.¹⁰ The main thesis of the matriarchate was, that the earliest degree of cultural organisation was indeed the matriarchate, characterised by putting women in leading social roles, by maternal derivation and inheritance, and was completed by the unquestionable omnipotence of the mother.

The patriarchal designation of the father's identity brought the paternal (Sun) era, with the unconditional dominance of men, being considered as the beginning of modern civilisation. Due to their wavering position, women had no other choice but to comply with the new hierarchy, as they could not fight the new balance of forces. The notion of the polis as governmental constitution was born during the time of the early patriarchy, still carrying the matriarchal qualities of community cohesion. The basic concepts of an ideal state were created by Plato, whose ideas were built upon people's habitual urge. He ordered the division of the goods produced, aiming a solidarity of the polis' inhabitants due to their co-dependency, and this resembled to the structure of matriarchate in many respects. He also wished to standardize asset acquisition, and he touched upon the principle of the equality of men and women. Women had a much more equal position to men, compared to the dominant stereotypes of the subsequent patriarchal systems. The spiritual values, the power of the soul and its significance were of crucial importance; these values were later unambiguously considered to be female qualities. It was important for him that men should possess advanced intuitive capabilities, that were recommended for the fulfilment of everyday life for both sexes.¹¹

There is no sharp difference between male and female characteristics in Plato's theory of state division, but equality was discussed in terms of economic rationality. He thought it was simply unreasonable to neglect one half of the society from the accomplishment of the common duties. He called it inadequate, that women should only add to the operation of the

⁸ Jacob Bachofen a swiss anthropologist, sociologist, famous for his theory of matriarchy. His work focused on the role of women in ancient societies, and brought attention to the religious veneration of goddesses such as Aphrodite and Demeter. [1861] 1997: *Das Mutterrecht*. [1926] 1984: *Mutterrecht und Urreligion*. [1967] 1992: *Myth, Religion, and Mother Right*. (English Translation of 1954 edition of *Mutterrecht und Urreligion*) Princeton University Press.

⁹ Vid. for ex. in Hungarian: Grandpierre Endre: 1992

¹⁰ Bible, Book of Moses I (Mózes I.): 24,15; 24,47; 27,29; 28,2. MEK.niif.000161

¹¹ Plato: *The Republic* (2001)

society with housework and child upbringing; however, their involvement to the sovereign power was critically contemplated. He raised all the classical standard questions that are applied even today: Is female temperament the same as that of men? Does the concept of the temperament mean inner abilities of learned ones? Are women capable of the same achievements as men?¹²

‘Primordial’ Stereotypes

Plato’s disciple, Aristotle; however, was following a more radical direction in the question of men and women. He; for instance, directly turned against the female-, child-, and joint estate system that was written in *The State* (by Plato), and due to its smashing novelty, this gender paradigm turned into a determining factor of European culture. Modern social gender structure has the same roots as well, implying that men should be active in the power- and profit-oriented sphere, and women, as servers, shall remain in the background sphere. Aristotle’s thoughts on such issues were not as well-founded or relevant, as his intellectual legacy discussing other topics. The man-power, being apriori, was showed without any justifying premises, experiences or ‘cross-checking’, and the universality of these principles was not questioned in the following centuries either. In presenting his views on social order, he declared: state is a community or association created by men and women, citizens and servants. Their relations are mutual on every level, but a differentiation based on their qualities is inevitable.

According to Aristotle, women’s inferior status was a natural hierarchy, and he absolutely expelled female interest enforcements from public life and from politics.¹³ He was convinced, that men and women cannot be equal because of their original nature, that is an innate essence. All this was in tune with his general thesis that has frequently been quoted: “equals should be treated equally and unequals unequally”, so that the relations between the genders were defined for good. Based on his ideas, a kind of an essentialism was later created, ending up with the differentiation between female and male brains, indicating a binary opposition of the masculine intellect and the feminine emotion, the virtue and the sin; with each others’ almost absolute exclusion. Social order, subserviency, and superiority relations were defined based on the manner of power practice. The terminology of the human being, and that of the ‘people’ was referring to a group of men; and women, though taking a significant part in forming the nation, were completely omitted.¹⁴

According to the widely accepted contemporary ideas, since the fall of the matriarchy, it has been a heretical thought to elect a non-male governor or leader for the public- and family life, and based on the structural gender relations, the owners of the above mentioned virtues (expectations) and of mightiness could only be men. Besides the origins and financial adequacy, the criteria also required education; however, as it was a rather privileged area, women had virtually no chance to fit into this category. Thus, a certain gender aristocracy was created, which shaded the communities not only in title, but also created an exclusiveness, where men were nominated as the all-time owners for the power on every single level. On the other hand, from the female point of view, gender hierarchy is an equally polarized hierarchical system as aristocracy, where a certain selected group rules over other subordinated groups. In case of gender aristocracy – as opposed to aristocracy in the classic sense, having a limited number of members only – the number of those in power are more or less the same as that of those they rule over (men-women) As an explanation, keeping women dependent, subordinated and underaged happened for the interest of the common good; which was in fact dramatically opposed to the contemporary paradigm, to the principles of democracy.

¹² Plato, MEK/185 és 190–192.

¹³ Foucault, 2001: III/ 13-14.

¹⁴ Aristotle, 1994: 05; I. k 125 9b; II. k 126 0a

Publicity as Power

The strength and the mass effect of publicity has an inestimable efficiency without reference to any of the time periods. Similarly to almost all institutions, its historical roots are in the Greek democracy, where the common sphere (koin) is separated from the private sphere (oikos) for every free citizen. In the polis, virtues were justified and acknowledged by publicity. Publicity comes by conversations, by public acts, or by practice. The world of the audience consists of private individuals, and the community events are discussed in public, quite often in opposition to the power of the state. The usual form of the debate is public reasoning, though the dispute itself by now is often conducted by organisations, institutions, lobby groups, or their representatives instead of private individuals. Various forms appeared quickly in diverse agents, from the age of knights throughout the Renaissance to the baroque, thus forming a representative publicity (feudal powers, church) with social stratification (saloons, literary companies, private concerts). Later on, these organisations disintegrated, and civil publicity took over their position; however, with a limited number of educated participants, who could perfectly read and write.¹⁵

Thanks to mass media, the citizenry, that was turning into a political community, also became customers of culture. News became a product, the government used the press for publishing their own provisions, and for administrative purposes. Due to the products of the press, thus to the state's intervention into the private economy, the audience shortly confronted the power itself (awakening consciousness), and claimed for having a word in the actions. Of course, this presence was available for men only, including the representation of interests. Appearance in front of the plenum was a consequence of prior talks and debates. According to Habermas, the societies of mass culture allow less and less chances for expressing common opinion; the lonely newspaper reader and television watcher can hardly discuss events publicly, they tend to simply accept the patterns delivered to them.¹⁶ The requirements for publicity according to Habermas are: being abstracted, depriving the debating interest-oriented community of people from their social essence. Habermas:

- confrontation and separation of the private sector and the government,
- the private sector is divided into private and public sphere,
- rational argumentation (with the possession of suitable information),
- debate (unlimited),
- in a debate, equal individuals cannot be bound by their social situation and/or their status, so that they can freely transmit the rational arguments only.

The most important function of publicity is to mediate between public power and the private sphere. Public opinion reaches a consensus on common wealth, those involved in the debate disregard their private interests (for the public interest) and operate only with reasonable arguments. Communication is conducted not only towards the regime, but also between each other and between the different rationalities. It is indeed a term of democracy, that people exercise their power via public opinion, as mediators, and thus practicing control over it. Habermas denied all forms of supervision over publicity, however, privatizing the public sphere is a new phenomenon, which he does not take into consideration (= critique) The features of the forms of publicity:

- individual liberty (private sector, civils) it is independent from the state and the regime;
- private individuals take private life experience to publicity;
- private interest gets publicity through the profit-oriented commercial media;
- PR deforms the value of the news and portrays a private interest as a public one;

¹⁵ van Dijk, 2000

¹⁶ Habermas, 1992

- the expropriation of the public-sector tightens the publicity, and calls for its redefinition;
- the news became a product – those not informed (e.g. women) will get into a disadvantageous situation;
- the media offers no real arguments, but optional interpretations people should identify with.

There are no mediatory institutions between people and the public power, so mass media, or other interest groups, parties, associations undertake this role, causing a distortion of the publicity. Commercial and political marketing use argumentations based on emotions. Instead of applying consensus and rational, argument focused discussion of public affairs, politics force identification (e.g.: in scientific, technical and community oriented decisions). Scientific rationality conflicts everyday rationality, which is based on interest. A criticism over Habermas and his followers on lamenting on the significance of mass communication is, that by confronting public power and the private individuals, the relation between science, religion, art and culture remains in the background, and at most the terms of undertaken mediator role are questionable.

Role of the Media

Media, and as part of it, politics influence the social sphere, while mostly referring to their efforts on widening the concept of democracy (e.g.: consumer democracy, science, public health, gender, religion, etc. will be visible to the public). The dispute itself by now is often conducted by organisations, institutions, lobby groups, or their representatives instead of private individuals.

The concept of public affairs – is basically the collisional zone for sovereign power and the private sector. A new type of control, and the governance overtake public power (decisions and regulations are formed as a result of agreements involving the target people). The role and the responsibility of a legitimate and opposing intelligentsia as mediators will be growing. As decision-making institution of publicity, the printed press is the most prestigious forum of individual reception (discussion of abstract topics, aloofness, credibility, etc...), since the subjective representation forms of the radio and the television may cause a noticeable distortion of publicity.

Though Habermas did not draw a distinction between male and female publicity, his ideas are automatically built upon the stereotypical man-expressions. In his narrative the interest groups parties, political marketing, science, lobby groups, sovereign power, intelligentsia, value (etc.) – are all concepts of masculine connotations, that are not interpreted differently by the female audience either. The statement, that delivering complete behavioural schemes to the crowd is making the audience lazier, and the viewers are willing to give up the representation of their thoughts and ideas in exchange of non-stop entertainment; is a common feature for both sexes, but it only indicates the change in the process of sample creation, but not in its contents. During the last few decades, society has indeed made the first steps towards uniformization, which moderately influenced the gradually separating social gender scripts. Intermentality (meaning the alteration of male and female mentalities) also belongs to this category, and as such, it cannot be reckoned as unambiguously positive phenomena. Reasonable changes, that may still be considered as deviant for the masses - like for instance, the appearance of the plundering woman – have been explained by the exchange of the gender roles.

According to this theory, corresponding to the modern expectations, and the necessity of following the paradigms were prompting the alteration of male and female characteristics, which turned into a premise of social structuring, subsistence, and emergence. However, this statement is much more acceptable if turned upside down: the premises for subsistence and

emergence made male and female characteristics mingle. Male and female intermentality appears extremely obviously in the patterns shown by the media. Certain segments receive emphasis (clothing, language style, status, single women/men and the presentation of the single parents' lifestyle, employer–employee problems, male–female relations, etc.), but the mediated man-and-woman scheme is after all created according to the expectations of men.

Definitive question is, if the behaviour women who are wishing to differ from this pattern, and therefore the mixing of mentalities, is mere rebellion or real improvement? It's important to work with the issue, since these patterns present idealized roles. When, for instance, one of the organs introduce a woman in a leading position, they never miss the chance to note that she should also be nice, caring, tactfully seductive, understanding, gently determined and helpful, otherwise her femininity would be doubted despite all her masculine virtues.

Mentality Pattern

But who determines these patterns, and what are they really like? When examining the conformities to the traditional roles, cultural researchers discuss the significance of mass communication. When fundamental questions are raised, the media in most of the cases become a kind of a definitive opinion-forming platform, which is consciously followed by the audience, so that they can create their own ideas accordingly.¹⁷ Trend-changes appear through such channels first. In the highlighted topics mostly men are the ones to declare, women can hardly be perceived by the audience as an authentic source of information or as a summing person, thus shrinking the prestige of women even more. Most analysis lack the introduction of female public performance, or they fail to describe its absence. In politics, the opinions of women can only occasionally appear, mostly as a well-known female analyst sitting together with two or three men at the same desk.

However, it is important to note, that public life does not only mean political life. Even modern feminists tend to limit the issue to this field only.¹⁸ The so often quoted gender equality appears as a kind of a retro-sexism, which is actually based on the segregation of the sexes. The universal notion of men and women separate from each other, what's more, they are artificially distinguished from each other, with the media assigning boyish and girlish areas. Discourses differ in their speech acts too, regular adjustments are made from the female side. The differentiation is in that sense partial, since men insist on it (because they are unwilling to take over female context), women, on the other hand, are trying to copy, hoping to achieve and alleviate interactional dominance.¹⁹

Extreme variants of the alteration in masculine mentality appear before the audience, usually in a funny form (in the depiction of some kind of housework, diaper changing, a children upbringing problem, where a woman, a mother, or a child finally solves the conflict). Distancing occurs when the man refuses to descend to the level where problems are solved by a woman, a mother or by a child. In the majority of these situations, men work on artificially proclaiming their masculinity: leading role, emphasising the outer masculine markers: money, wealth, physical strength and appearance: cumulation and public presentation of cars and articles for personal use (etc.), trying to diffuse determination and prosperity. Men partly believe that they should seem more aggressive, more ambitious (more masculine), to meet the masculine and feminine requirements stated towards each other.

However, it is rarely seen that their strength and discretion is presented by conceding masculine roles, or by adopting feminine ones. Several men dislike being seen fulfilling feminine function or work, because that is considered to be the loss of prestige. Even though, if he

¹⁷ Fiske, 1987/2000: 254: 290

¹⁸ Vid.: Habermas. 1992: 421–461.

¹⁹ Fraser, 1985/35: 97–131.

wants to survive, he has to confront these necessary functions and has to adopt some of the traditionally feminine tasks and characteristics of the other sex. The largest psychic problem is the dissolution of taboos, the reinterpretation of reflexes and adjudicative stereotypes. It can only be successful, if men accept the alteration of feminine mentality, and through this, that of their own as well, since these are interconnected in all circumstances.

Summary

Nowadays, the media rarely present successful female career stories, or everyday female casts with a positive approach. In the highlighted topics mostly men are the ones to declare, women can hardly be perceived by the audience as authentic decision-makers. All this, together with the above-representation of men, strengthens the expectation that women should remain in the way of life/ background without forming normative opinions.

The representations of masculine values in the media takes its patterns from everyday life. For instance, as for occupations, those with high prestige (lawyer, manager, reporter, writer, head of state) are mostly represented by men in, where the less rewarding ones are performed by women (cashier, nurse, cleaner, waitress).

Media tend to transmit gender scripts, choosing character types (for series, women programs, morning shows, etc.) who perfectly fit into the stereotypical feminine role. If they do go against this stereotype, they delegate a kind of woman who perfectly adopted the masculine use of language and way of thinking, flawlessly fitting into the masculine value system. Women may be rewarded for that. Feminine topics are considered less valuable right from the start, so even though the message is formulated in an utmost intelligent way, it will either receive less publicity, or indicates negative reception due to its stereotypicality – all in disadvantage of women.

Most advertisements in the press and the television present the stereotype of the female foolishness (bank commercial: the uninformed character is usually played by a woman, and financial institutions make a decisive argument from the fact that if even woman can understand and handle their services, than there is nothing to worry about.) Despite all this, the media continued to feminize, but the higher turnover of female presence does not mean the equal representations of the sexes.

References

- Arisztotelész (1994): Politika. Gondolat, Budapest
- Bachofen, J. J. (1992): *Myth, Religion, and Mother Right*. English Translation of 1954 edition of *Mutterrecht und Urreligion*. translated by Manheim, Ralph. Princeton University Press.
- Bourdieu, P. (2002): A gyakorlati észjárás: a társadalmi cselekvés elméletéről. Fordította: Berkovits Balázs. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Carver, T. (2002): Discourse Analysis and the Linguistic Turn. *European Political Science*, 2(1).
- Coleman, S. (2005): *The lonely citizen: Indirect representation in an age of networks*. Political Communication.
- Dijk, van T. (1994): Discourse and Inequality. *Lenguas Modernas*.
- Dijk, van T. (2000): A kritikai diskurzuselemzés elvei (ford. Kriza Borbála). In: Szabó M. – Kiss B. – Boda Zs. (szerk.): *Szövegváltozatok a politikára. Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Fiske, John, 2000: *British Cultural Studies and Television*. In: Allen, R. C. (ed.): *Channels of Discourse. Television and Contemporary Criticism*. University of North Carolina Press, Chapel Hill/London. In.: *Médiakutató*, 2000/ősz
- Foucault, M. (2000): A tudományok archeológiájáról (ford. Sutyák Tibor). In: Sutyák T. (szerk.): *Michel Foucault: Nyelv a végtelenhez. Tanulmányok, előadások, beszélgetések*. Latin Betűk Alapítvány, Debrecen, 169–199.

- Foucault, M. (2001): *A szexualitás története III. – Törődés önmagunkkal*. Atlantisz Kiadó.
- Fraser, N. (1985): What's Critical About Critical Theory? The Case of Habermas and Gender. *New German Critique* 1985(35).
- Gilligan, C. (1991): Moralische Orientierung und moralische Entwicklung. In.: Nunner-Winkler, G. (Hrsg.): *Weibliche Moral*. Die Kontroverse um eine geschlechtsspezifische Ethik. Campus, Frankfurt. ISBN 10: 359334338X / ISBN 13: 9783593343389
- Griffin, C. L. (2013): Feminist Communications Theories. *Communication Studies/Articles*. Indiana University.
- Habermas, J. (1992): Further Reflections on the Public Sphere. In.: Calhoun, C.: *Habermas and the Public Sphere*. The MIT Press, Massachusetts Institute of Technology. Cambridge, Massachusetts.
- Hofstede, G. (2001): *Culture's consequences: comparing values, behaviours, institutions and organizations across nations*. Thousand Oaks, Sage.
- Horváth J. B. (2008): Újnőkorszak. L'Harmattan, Budapest. ISBN: 9639682360829
- Horváth J. B. (2015): Lánylegény. L'Harmattan, Budapest. ISBN: 9789632369464
- Houston, M. – Kramarae, Ch. (1991): Speaking from silence: methods of silencing and of resistance. *Discourse & Society* Vol. 2, No. 4, SPECIAL ISSUE: Women Speaking from Silence (1991), pp. 387–399.
- Kristeva, J. (1997): A nők ideje. Kis Attila Attila, Kovács Sándor s.k. In.: Odorics F. (szerk.): *Testes könyv II*. Ictus Kiadó, JATE Irodalomelméleti Csoport, Szeged, pp. 327–356.
- Nagl-Docekal, H. (2004): *Feminist Philosophy*. In series: *Feminist Theory and Politics*. Westview Press.
- Pieper, A. (2004): *Van-e feminista etika?* Áron Kiadó. ISBN: 9789639210400
- Platón (2001): *Az állam*. Lazi Kiadó, Szeged. MEK: <http://mek.niif.hu/03600/03629/03629.htm>
- Tannen, D. (2003): You just don't understand. *Women and Men in Conversation*. In.: Heyn, D.: *A vágy csendje*. Fordította: Horváth Krisztina. Háttér Kiadó, Budapest. ISSN: 1217-0364, ISBN: 9639365173

E-CONOM

Online tudományos folyóirat
Online Scientific Journal

Tanulmányok a gazdaság- és társadalomtudományok területéről
Studies on the Economic and Social Sciences

E-CONOM

Online tudományos folyóirat | Online Scientific Journal

Főszerkesztő | Editor-in-Chief
JUHÁSZ Lajos

Kiadja | Publisher
Soproni Egyetem Kiadó |
University of Sopron Press

A szerkesztőség címe | Address
9400 Sopron, Erzsébet u. 9., Hungary
e-conom@uni-sopron.hu

A kiadó címe | Publisher's Address
9400 Sopron, Bajcsy-Zs. u. 4., Hungary

Szerkesztőbizottság | Editorial Board
CZEGLÉDY Tamás
JANKÓ Ferenc
KOLOSZÁR László
SZÓKA Károly

Tanácsadó Testület | Advisory Board
BÁGER Gusztáv
BLAHÓ András
FÁBIÁN Attila
FARKAS Péter
GILÁNYI Zsolt
KOVÁCS Árpád
LIGETI Zsombor
POGÁTSA Zoltán
SZÉKELY Csaba

Technikai szerkesztő | Technical Editor
TAKÁCS Eszter

A szerkesztőség munkatársa | Editorial Assistant
DURGULA Judit

ISSN 2063-644X

Tartalomjegyzék | Table of Contents

NAGY Zita Barbara – KISS Livia Benita A jövedelem differenciálódás megjelenésének vizsgálata tartalomelemzéssel tudományos online full-text adatbázisokban <i>The Examination of the Appearance of Income Inequality with Content Analysis in Scientific On-line Full-text Databases</i>	3
HORVÁTH Júlia Borbála Intermentality <i>Az intermentálisitás</i>	16
DURKÓ Emília – HUZSVAI László – CSIPKÉS Margit Városi és vidéki háztartások villamosenergia fogyasztásának modellezése Magyarországon <i>Electricity Consumption of Hungarian Households According to Settlement Size</i>	28
RAFIEI Arman Az Iráni Iszlám Köztársaság bankjai és az egy főre jutó GDP összefüggései <i>A 2007–2009-es gazdasági válság aranyra gyakorolt hatása</i> <i>Links Between the Banks of the Islamic Republic of Iran and the GDP per Capita</i>	42
KOVÁCS Tamás – VARGA Imre Mennyit ér egy pénzérme? <i>What is the Value of a Coin?</i>	51
NAGY Balázs Regionális különbségek a Kárpát-medencében <i>Regional Disparities in the Carpathian Basin</i>	62
SÁPINÉ DUDUK Ildikó Vállalati versenyképességi tényezők az üzleti tevékenységben <i>Corporate Competitiveness Factors in Business Activity</i>	77
BERTALAN Laura – HEGEDÜS Judit A városi szétterülés problémaérzékelése és kezelése a hazai városokban – egy kérdőíves felmérés alaperedményei <i>Perception and politics of urban sprawl in Hungarian towns: basic data of a questionnaire survey</i>	94

DURKÓ EMÍLIA¹ – HUZSVAI LÁSZLÓ² – CSIPKÉS MARGIT³

Városi és vidéki háztartások villamosenergia fogyasztásának modellezése Magyarországon

Dolgozatunkban hiánypótló munkát végeztünk a magyarországi energiafogyasztási viszonyokat modellezve, melyben nagy hangsúlyt fektettünk a jelenlegi településszerkezetre. A reprezentatív kutatásban a háztartások villamosenergia-fogyasztását vizsgáltuk a különböző településkategóriákban lineáris regressziós modellel. Megállapítottuk, hogy a legfeljebb 20 000 fős településeken (község, kisváros) magasabb az átlagos fogyasztás, mint a 20 000 főnél nagyobb településeken (középváros, nagyváros). Számos település extrém adatot produkált, melynek leggyakoribb okai véleményünk szerint különböző eredetű hálózati veszteségekben, vagy a turizmusban keresendő. Tanulmányunkban kiszámítottuk, hogy egy fő átlagosan 3,6-4 GJ háztartási villamos energiát fogyaszt, a különböző településkategóriákban, amely évente egy magyar háztartásnak 73-94 ezer forint költséget jelent. A településkategóriák közül csak a középvárosokban igazolható statisztikailag a nagyobb lélekszámú települések szerényebb fajlagos háztartási áramfogyasztása.

Kulcsszavak: villamosenergia-fogyasztás, energia költség, település, háztartások
JEL-kódok: O13, P18, P28, R20

Electricity Consumption of Hungarian Households According to Settlement Size

In our paper we fill a gap by developing a model of relationships existing within Hungary's energy consumption patterns, in which we place great emphasis on the country's current settlement structure. In the representative research we examined household energy consumption in various settlement categories with a linear regression model. We established that in settlements with populations up to 20 000 inhabitants (communities, small towns) the average consumption is higher than in settlements over 20 000 (medium-sized towns, cities). Many settlements produced extreme results, the most frequent reasons for which were, in our opinion, network losses for various reasons, or tourism. In our study we calculated that one individual consumes approximately 3.6-4 GJ of household electrical energy annually, which represents an annual expenditure of 73-94 000 Forints for a Hungarian household. Of the settlement categories, it is only the medium-sized towns which can demonstrate statistically a more moderate household electricity consumption than larger settlements.

Keywords: electrical energy consumption, energy cost, settlement, households
JEL Codes: O13, P18, P28, R20

¹ A szerző az Ihrig Károly Doktori Iskola abszolvált hallgatója (durkoemilia AT gmail.com).

² A szerző a Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Karának egyetemi docense (huzsvai.laszlo AT econ.unideb.hu).

³ A szerző a Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Karának egyetemi adjunktusa (csipkes.margit AT econ.unideb.hu).

Bevezetés, célok

A fenntartható fejlődés törekvéseinek középpontjában egyre inkább az energiagazdálkodás áll. A közgazdaságtanból jól ismert neoklasszikus modellnek manapság gyakran emlegetik a hátrányaként, hogy semleges tényezőként kezeli az energiát. Az energiát, amely számos kutató szerint (Aqeel–Butt, 2001; Al-Iriani, 2006; Chen et al., 2006; Shahbaz et al., 2010) közvetett módon a gazdasági növekedés mozgató rugója, közvetlenül pedig nap, mint nap több millió ember háztartásában nélkülözhetetlen a civilizált körülményekhez. A villamosenergia-fogyasztástól a gazdasági növekedés felé mutató oksági kapcsolat arra enged következtetni, hogy a villamos energia expanzív politikáját érdemes összeegyeztetni az ország gazdasági teljesítményének céljaival.

Dolgozatunkban egy úttörő jellegű, reprezentatív kutatás első szakaszát mutatjuk be. Magyarország összes településének villamosenergia-fogyasztási adatain épülő modellünkben arra a kérdésre kerestük a választ, hogy az egy főre eső háztartási villamosenergia-fogyasztás szignifikánsan különbözik-e a vidéki és városi lakók között. Kiszámítottuk, hogy egy átlagos magyar háztartás mennyivel fogyaszt több vagy kevesebb villamos energiát, ha kis-, közép-, vagy nagyvárosban, illetve vidéken él, és a fogyasztás mekkora költséget ró rájuk. Megneveztük azokat a településeket, amelyeknél kiugró fogyasztási adatokkal talákoztunk, és magyarázatot kerestünk a jelenségre.

A KSH adatgyűjtéséből világosan kiderül, hogy a nagyobb települések általában (nagyvárosok, főváros) magasabb GDP-termelő képességgel bírnak, alacsonyabb a munkanélküliségi ráta, és magasabb az életszínvonal (KSH, 2015). Ez alapján a nagyobb, városi településeken élők háztartásában, a mai kor igényeit kielégítő informatikai, háztartási, szórakoztató-elektronikai cikkek átlagosan gyakrabban, és nagyobb számban fordulhatnak elő, és több villamosenergiát fogyasztanak, mint az iménti mutatókban rendszerint alacsonyabban teljesítő, kisebb falvakban. Másrészt ezek a berendezések korszerűbbek, energiatakarékosak, így lehet, hogy összességében kevesebb a villamosenergia-igényük, mint a szegényebb településeken, szegényebb családok korszerűtlen, áramfaló háztartási gépeinek, berendezéseinek.

Közvetített célunk a fentebbi kérdések megválaszolásán túl megállapítani, hogy magyarországi bizonyítékok alapján a városok terjedése mint urbanizációs folyamat milyen képet vetít előre a háztartások villamosenergia-fogyasztására, amennyiben statisztikailag bizonyíthatóan befolyásolja azt.

Szakirodalmi feldolgozás

A 21. századi felgyorsult népességnövekedés többek között a városok számának és nagyságának növekedésével is jár. A városi területeket, azok terjedését gyakran azonosítják a globális emisszió fő okozójaként (Hoornweg et al, 2011). A globális energiafogyasztás 70%-a városokban történik (Seto et al, 2014), és ezeken a városi területeken realizálódik a globális szén-dioxid kibocsátás közel 80%-a lakossági energiafelhasználás, a közlekedési és a szolgáltató szektor révén (Duren–Miller, 2012; UNPEP, 2014; del Pablo-Romero et al, 2015). Mára már a Föld lakóinak több mint a fele városban él, a városi népesség növekedési üteme pedig több mint kétszerese az össznépség növekedésének.

A világ több területén gyors urbanizáció megy végbe. Az 1800-as években még csak a világ lakosainak 2%-a élt városban, száz évvel később is csak 15%-a. 1950-ben az emberek 30%-a volt városi, 50 évvel később viszont már a világ populációjának több mint fele él urbanizált területen, 2014-ben pedig már az 54%-a. 2050-re 70%-os részarányt jósolnak a város javára. Vagyis mintegy 100 év alatt megfordul a világon a város-vidéki lakosok aránya, ami nemcsak az urbanizált területek százalékos gyarapodásában, hanem a városok növekedésében is tetten érhető. A gyors globális urbanizáció óriási gazdasági, társadalmi, és környezeti hatá-

sokkal jár. Jelen tanulmányban elsősorban ezen hatások egyikét, az energiafogyasztásra gyakorolt hatást mutatjuk be bővebben.

Az urbanizáció terjedése bizonyítottan hat az erőforrások felhasználására és az üvegházhatású gázok kibocsátására. Az energiafogyasztást befolyásoló tényezők vizsgálatakor nem lehet figyelmen kívül hagyni a népesség növekedését: a népesség 1%-os gyarapodása az energiafogyasztást 0,445%-kal emeli (*Batliwala–Reddy, 2003*), ami egybevág *Huang et al (2008)*, illetve *Islam et al (2013)* megállapításaival.

Számos tanulmányban (*Li et al (2011)*, *Liu (2009)*, *Zhang és Lin (2012)*, *Wang et al (2013)* és *Parshall et al (2010)*) fedeztek fel kapcsolatot az energiafogyasztás és az urbanizáció között. Úgy vélik, a városiasodás az egyik fő meghatározója Kína és az Egyesült Államok energiafogyasztásának. *York et al (2003)* szintén megállapította, hogy az urbanizáció hatással van az energiafogyasztásra, sőt, a szén-dioxid-kibocsátásra is. Hasonló eredményre jutott a fejlődő országok vizsgálatakor *Jones (1991)*, Kína kapcsán pedig *Wei et al. (2007)*, az Ázsiai csendes-óceáni térségben *Zhao–Schroeder (2010)* számolt be ilyen eredményekről.

A szakirodalom a villamosenergia-fogyasztás és a gazdasági növekedés közötti hatások széleskörű vizsgálatokról tanúskodik, inkonzisztens eredményekkel. *Shahbaz–Lean (2012)* szerint a villamosenergia-fogyasztás hozzájárul a gazdasági növekedéshez, és az idősorok között kétirányú oksági kapcsolat létezik. *Shahbaz et al (2013)* számításai szerint az urbanizáció csökkenti a gazdasági növekedést. *Michieka–Fletcher (2012)* úgy véli, nincsen kapcsolat a két változó között. *Liu (2009)* az urbanizáció villamosenergia-fogyasztást növelő hatására talált bizonyítékot. Az urbanizációt gyakran tekintik proxy változónak az energiához való hozzáférésben (*Halicioglu, 2007*).

Az urbanizáció az energiafogyasztást egy ország fejlettségének különböző szakaszaiban – melyet az egy főre eső GNP-vel mérnek – másként befolyásolja. Az alacsony jövedelmű országokban, mint például Banglades, India és Nigéria, az energiafogyasztást csökkenti. A közép-és magas jövedelmű országokban az urbanizáció és az energiafogyasztás között pozitív a kapcsolat, de a hatás erősebb a magas jövedelmű országokban, mint a közepes jövedelemmel rendelkezőknél (*Poumanyong–Kaneko, 2010*). A szerzők Magyarországot is vizsgálták a közepes jövedelmű országok között, így szerintük hazánkban a városok gyarapodása növeli az energiafogyasztást.

Magyarország területén napjainkban összesen 3154 település található, melyből 346 városi rangú. Nem volt ez azonban mindig így. 1900-ban az ország jelenlegi területén mindössze 42 város feküdt (Budapestet is beleértve). A század végére a városok száma megduplázódott, és a következő évtizedekben felgyorsult a városi rangok odaítélésének folyamata. Eleinte az a szempont érvényesült, hogy a sűrűbben lakott településeket emeljék városi rangra. A későbbiekben azonban egyre szabadabbá és kevésbé kvantitatívva vált az elvárási küszöb. 2000 után a háromezer fő alatti lélekszámú települések aránya nőtt meg az új városok körében (*Mandora.hu, 2013*).

Az urbanizáció folyamata Magyarországot sem mellőzte az elmúlt évtizedek példái szerint (*Gerse–Szilágyi, 2015*). *Beluszky–Győri (2006)* úgy véli, miután a településhálózat lassú reagálású rendszer, ez a számbeli sokasodás nehezen hihető, pontosabban olyan kérdéseket vet fel, mint például a városként nyilvántartott települések „valódi” városok? Megfelelnek a településtudomány vagy a geográfia városokkal szemben támasztott követelményrendszerének?

A városok számának növekedése azonban nem eredményezte a városi funkciókat betöltő települések számának lényeges emelkedését (*Beluszky–Győri, 2006*), noha mint a kelet-közép-európai urbanizáció jellemző vonásaként felgyorsult a falusi térségek városiasodása (*Kovács, 2009*). A magyarországi urbanizáció sajátossága, hogy nem csak a városokba költözés révén nő a városi lakosság száma, hanem a várossá nyilvánítással is. A várossá nyilvánított települések száma és átlagos népességük fokozatosan csökkent az elmúlt évtizedekben (*Varossanyilvanitas.hu*).

A rendszerváltástól 1999-ig tartó várossá nyilvánítási etapban az új városok átlagos népességszáma kisebb hullámzásokkal, de szinte alig csökkent (8968 főről 8029-re). A következő évtizedben várossá lettek az előrelépés pillanatában átlagosan 5827, míg a legutóbbi szériában (2013. év) már csak 5330 fős átlagnépességgel rendelkeztek (*Pirisi–Trócsányi, 2015*).

A tudományos területen sokak érdeklődési köre az urbanizáció és az energiafelhasználás vizsgálata. Sokan kutatják, milyen kapcsolat valószínűsíthető a két tényező között, és milyen hatásokat indukál. A vizsgált irodalmak rávilágítottak, hogy a városok térnyerésével együtt járhat az energiafogyasztás növekedése, noha nem tekinthetünk el a vizsgált területi egység egyéb jellemzőitől, mint például a lakónépesség nagyságától vagy a jövedelmi helyzettől. A szakirodalmi áttekintésben a magyarországi villamosenergia-fogyasztást vizsgálóval nem találkoztunk.

Anyag és módszer

A településkategóriák meghatározása

Jogilag ma ötféle településkategória létezik Magyarországon: község, nagyközség, város, megyei jogú város, főváros. A nagyközségi címet korábban a legalább háromezer lakosú nagyközségi tanácsok használhatták, később pedig már a háromezer fős lélekszám elérése is elegendő volt. Korábban csak nagyközségeket nyilváníthattak várossá, viszont a helyi önkormányzatokról szóló *2011. évi CLXXXIX. törvény* szerint városi cím adható annak a községi önkormányzatnak, amely térségi szerepet tölt be, és fejlettsége eléri az átlagos városi szintet – akár alacsony lélekszámmal is.

A *KSH (2015) Településhierarchia* c. számában a települések 2014. január 1-jei jogállásából indultak ki. A településhálózat két nagy csoportját – városok és községek – népesség-nagyság-kategóriák alapján szerették volna tovább bontani, azonban azzal a problémával találkozottak, amivel munkánk során mi is, hogy az egyes csoportokat (nagyváros, középváros stb.) a szakirodalom más-más értékhatárok között említi, nincs egységes álláspont például a középváros minimális és maximális népességére vonatkozóan. Éppen ezért nem a népességszám alapján, hanem funkcionális megközelítésben vizsgálva az alábbi kategóriákat képezte: aprófalvak, falvak, alsófokú központok, középfokú központok, felsőfokú központok, főváros.

Szilágyi–Gerse (2015) szintén ezeket a kategóriákat képezte. A városok funkció szerinti kategorizálásához 10 fő tényezőt vettek számításba, köztük például a népességszámot, a munkaerő-megtartás és -vonzás, valamint a gazdasági potenciált. Megállapításuk szerint a komplex mutató által felállított rangsoruk nem különbözik nagymértékben a népesség szerinti sorrendtől, a két mutató közötti korrelációs együttható értéke 0,998. Véleményük szerint ez evidens, hiszen a férőhelyek, az igénybevétel szükségszerűen összhangban van a települések népesség számával.

A tanulmányban az ország településszerkezetéhez és közigazgatási funkcióihoz mérten a népességszám alapján kialakult hierarchia szerint képeztük a kategóriákat (*1. táblázat*).

1. táblázat: Településkategóriák meghatározása lakónépességszám szerint

Településkategória	Népességszám alapján kialakult hierarchia (fő)
község	<5 000
kisváros	5 000 - 20 000
középváros	20 000 - 100 000
nagyváros	100 000 - 1 000 000
metropolisz (továbbiakban: Budapest)	>1 000 000

Forrás: Térport, 2011

A településkategóriákhoz tartozó lakosság számát lakónépességként definiáltuk. A lakónépesség az adott területen lakóhellyel rendelkező, de másutt tartózkodási hellyel nem rendelkező személyek, valamint az ugyanezen a területen tartózkodási hellyel rendelkező személyek együttes száma (KSH, 2015). Tehát a ténylegesen adott településen életvitel szerűen élők fogyasztási adataival kalkuláltunk.

A modell összeállítása

A háztartási villamosenergia-fogyasztás alakulását vizsgáljuk annak függvényében, hogy az adott háztartás mekkora településen, azaz melyik településkategóriában működik. A városi és vidéki háztartásoktól hasonló eredményeket várunk, mert habár különböznek olyan mutatókban, melyek befolyásolhatják a fogyasztási magatartásukat, úgy véljük, ezek a hatások kiegyenlítik egymást. Gudipudi et al (2016) szerint a lakosságszám és a népsűrűség mutató jó eszköze lehet a város funkciói és azok fenntarthatóságának vizsgálatára.

Hipotézisünk szerint az egy főre eső háztartási villamosenergia-fogyasztásban nincs változás a lakosság számának növekedésével. Független attól, hogy városban vagy vidéken él a fogyasztó.

Lineáris regressziós modellt építettünk, melynek ismert felírása:

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 X + \varepsilon$$

ahol β_0 konstans, az a pont ahol a regressziós egyenes metszi az y tengelyt, és β_1 a változó súlya, azt fejezi ki, hogy x egységnyi változása mekkora növekedést idéz elő y becslésében. A becslés csak tökéletes kapcsolat esetén lenne hibamentes ($r=1$ vagy $r=-1$), ezért tartalmaz bizonytalanságot, fehér zajt. A modellünk ez alapján:

$$\hat{A}RAM_t = f(LAK_t) + \varepsilon_t$$

ahol a 2014-es egy főre eső háztartási villamosenergia-fogyasztás alakulását magyarázzuk ($\hat{A}RAM_t$) a lakosság számával (LAK_t). A lakosság számát településkategóriák szerint csoportosítottuk a „népességszám alapján kialakult hierarchia” szerint. A modellt az R statisztikai programmal vizsgáltuk.

A kiugró adatok szűrése

Az elemzésben talákoztunk kiugróan alacsony-és magas adatokkal, melyek torzíthatják az eredményeket. Ezt úgy küszöböltük ki, hogy az értékeket standardizáltuk, és a standard normális eloszlás 1,64 abszolút értékénél kisebbeket kizártuk.

2. táblázat: Kiugró értékű háztartási villamosenergia-fogyasztású települések 2014-ben

Község (n=184)	Kisváros (n=22)	Középváros (n=6)
Ábrahámhegy	Alsónémedi	Dunaharaszti
Alsóörs	Aszód	Kazincbarcika
Alsószenterzsébet	Balatonalmádi	Ózd
Arló	Balatonfüred	Szentendre
Aszófő	Balatonlelle	Tata
Badacsonytomaj	Bugyi	Vecsés
Badacsonytördemic	Dömsöd	-
...	...	-
Zsennye	Tiszalúc	-
Zsujta	Tiszaújváros	-

Forrás: Saját számítás

Ezek szűrése után a községek száma 184-gyel, a kisvárosok száma 22-vel, a középvárosoké 6-tal csökkent, míg az egyébként is kevés településből álló, nagyvárosok kategória száma nem változott (2. táblázat).

Az energiaköltség számítása

A villamos energia fogyasztói egységárát kilowattórában határozzák meg, ezért az eredetileg GJ-ban használt adatokat kWh-ra átváltottuk. 1 GJ 277,7777778 kWh-nak felel meg.

A villamosenergia fogyasztói árának meghatározásakor az EON ajánlásait beépítettük. Az ár fogyasztástól függően két részből áll (EON, 2016):

- 35,33 Ft/kWh 1320 kWh-ig,
- 37,76 Ft/kWh 1320 kWh feletti részre, illetve függ a csúcs- és völgyidőszaki áramfogyasztás nagyságától is:
- 43,44 Ft/kWh
- 32,80 Ft/kWh.

Mindezek figyelembe vételével 40 Ft/kWh energiaárral számolunk. Feltételezzük, hogy az 1 320 kWh óra feletti fogyasztás is jellemző a lakossági fogyasztók villamosenergia-igényére, és számolunk a csúcs-és völgyidőszakbeli árammal is.

A háztartások költségeinek számításának másik eleme az egy háztartásban élők száma. Ezt a KSH országos átlaga (2,3 fő/háztartás) helyett saját magunk határoztuk meg településkategóriánként a háztartási villamosenergia fogyasztók számának és a település lakónépesség számának ismeretében. Így az egy háztartásban élők száma az egy villanyóra jutó fők számával egyezik meg, és a költségek meghatározásába beépítettük az adott kategóriára jellemző személyek számát.

$$\text{Egy villanyóra jutó lakosok száma} = \frac{\text{lakónépesség száma (fő)}}{\text{háztartási villamosenergia fogyasztók száma (db)}}$$

A háztartási villamosenergia fogyasztók száma azoknak a háztartásoknak a száma, amelyek villamosenergia szolgáltatásban részesülnek, és fogyasztásukat háztartási árszabással külön-külön számolják el.

Eredmények

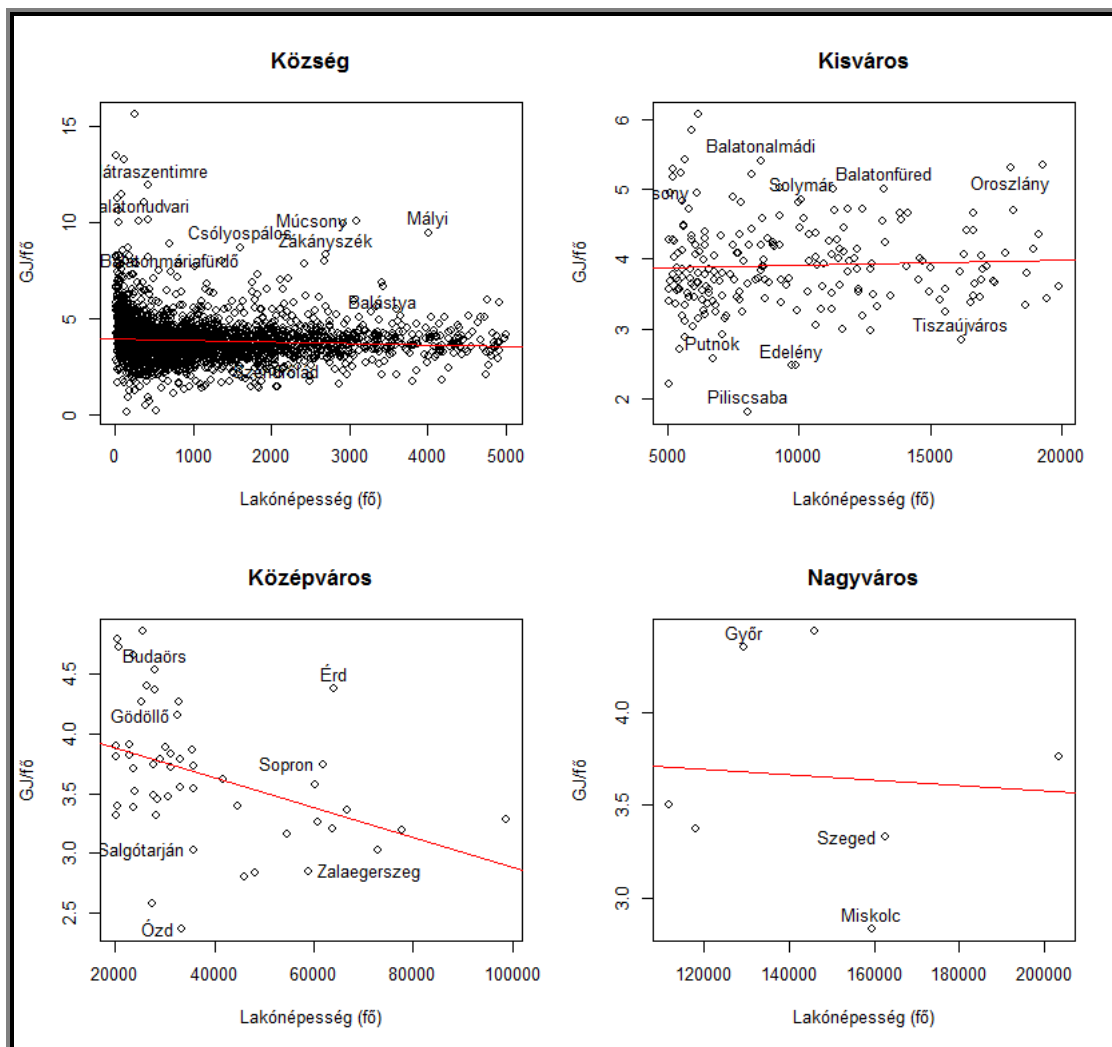
A háztartási villamosenergia-fogyasztás alakulása falvakban vs. városokban

Magyarországon egy ember átlagosan kiadásainak több mint egy ötödét költi energiadíjakra. A legfrissebb KSH jelentés szerint Magyarországon az egy főre jutó havi kiadások egy adott háztartásban 8,9%-kal nőttek 2015-ben az előző évhez képest, és átlagosan ez az összeg 74 608 Ft-ot jelent (MTI, 2016). Ebből az összegből a kiadások 23%-át, azaz 16 595 Ft-ot a lakásfenntartásra és energiadíjakra költötték. Ezért is tartjuk fontosnak a kategórián belül egy jelentős tétel, a villamosenergia piacának vizsgálatát Magyarországon.

Az 1. ábrán Magyarország településeinek egy főre eső éves háztartási villamosenergia-fogyasztása (GJ/fő) látható a módszertani fejezetben ismertetett településkategóriánként (község, kisváros, középváros, nagyváros), kivéve az egyetlen metropoliszt, Budapestet, aminek a fogyasztási adatait és az abban bekövetkezett változásokat a későbbiekben tárgyaljuk. Arra várunk választ, hogy a lakónépességszám változásának következtében hogyan alakul az egy főre eső háztartási áramfogyasztás a községekben, kis-, közép-és nagyvárosokban. Az ábrán jelölt pontok a kiugró, kategóriákra nem jellemző értékek közül nevesítik a legnagyobb szórásúakat, a piros vonal pedig az illesztett regressziós egyenes.

A legkevesebb lélekszámú településkategóriában, a községekben (0-5 000 fő) változékonyak az adatok. Az 1000 fő alatti községekben az áramfogyasztás különösen széles határok között szóródik, az 500 főnél kisebb lakosságú falvakban pedig az egy főre eső áramfogyasz-

tás egyedülállóan a 10 GJ-t is megközelíti. Itt találunk két szélsőséges fogyasztási adatot, a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei, egymástól mindössze 100 kilométerre fekvő település esetén: Zsujtán szélsőségesen alacsony, mindössze 0,16 GJ/fő, míg a hasonló lakónépességű Borsodgeszten az egy főre eső áramfogyasztás 15,6 GJ/fő. A 2 000 fő feletti falvak fogyasztási adatai homogénnek tekinthetők, közülük Karácsond, Múcsony és Mályi esetében mérhető a kiugróan magas, 10 GJ-os érték.

1. ábra: Magyarország településeinek háztartási villamosenergia-fogyasztása 2014-ben

Forrás: Saját számítás KSH, 2016 alapján

Az 5 000-20 000 fő lakónépességű kisvárosok fajlagos áramfelhasználása 2-6 GJ/fő közé tehető, kivételt képez ez alól alacsony értékeivel Tiszalúc és Piliscsaba települések. Kirívóan magas áramfogyasztású település alig van ebben a településkategóriában. A kategóriára jellemző legmagasabbat, 6 GJ-hoz közelít Mórahalmon és Aszódon mérték.

A középvárosokhoz tartozó települések (20 000-200 000 fő) magasabb lakónépesség szám mellett alacsonyabb egy főre eső villamosenergia-felhasználást mutatnak. A 20 000-30 000 fős városok legnagyobb háztartási energia fogyasztói Dunaharaszti, Szentendre és Vécés. Két Borsod-Abaúj-Zemplén megyei város (Kazincbarcika és Ózd) mutatja a kategória legalacsonyabb értékét (2,5 GJ/fő).

Magyarországon mindössze hét nagyváros található. Az eddigi településkategóriáknál a magasabb lélekszám hatását nehezebb általánosan jellemezni a kevés településszám miatt.

Miskolcon a legkevesebbet (2,83 GJ/fő), Győrben (4,34 GJ/fő) és Pécsen (4,43 GJ/fő) pedig a legtöbb háztartási villamos energiát fogyasztják.

Láthatjuk, hogy a fogyasztásban különösen magas adatok, és nagy különbségek a községekben tapasztalhatók, valamint a lakónépesség számának előre haladtával egyre szűkebb intervallumba helyezhető az egyébként egyre kisebb áramfogyasztás.

Átlagos háztartási villamosenergia-fogyasztás vizsgálata

Az előző fejezetben részletesen bemutattuk a magyarországi települések háztartási fogyasztási adatait, ezúttal a településkategóriánkénti átlagos fogyasztásra fókuszáltunk.

Magyarország településein az egy főre eső átlagos háztartási villamosenergia-fogyasztás tág határok között változott 2014-ben, számításaink szerint mégis meglepően hasonló az egyes településkategóriákban. A 3. táblázatban a főbb mutatók láthatók: a településkategóriákra jellemző, egy főre eső átlagos háztartási villamosenergia-fogyasztás és azok szórása. A közép-és nagyvárosokban kevesebb áram fogy a háztartásokban, mint a kisebb településeken.

3. táblázat: Főbb mutatók (GJ/fő)

Mutatók/ kategóriák	Község	Kisváros	Középváros	Nagyváros	Budapest
megfigyelések száma (db)	2883	212	51	7	1
átlagos fogyasztás (GJ/fő)	3,90	3,91	3,66	3,65	4,04
szórás	1,09	0,63	0,56	0,57	-

Forrás: Saját számítás KSH, 2016 alapján

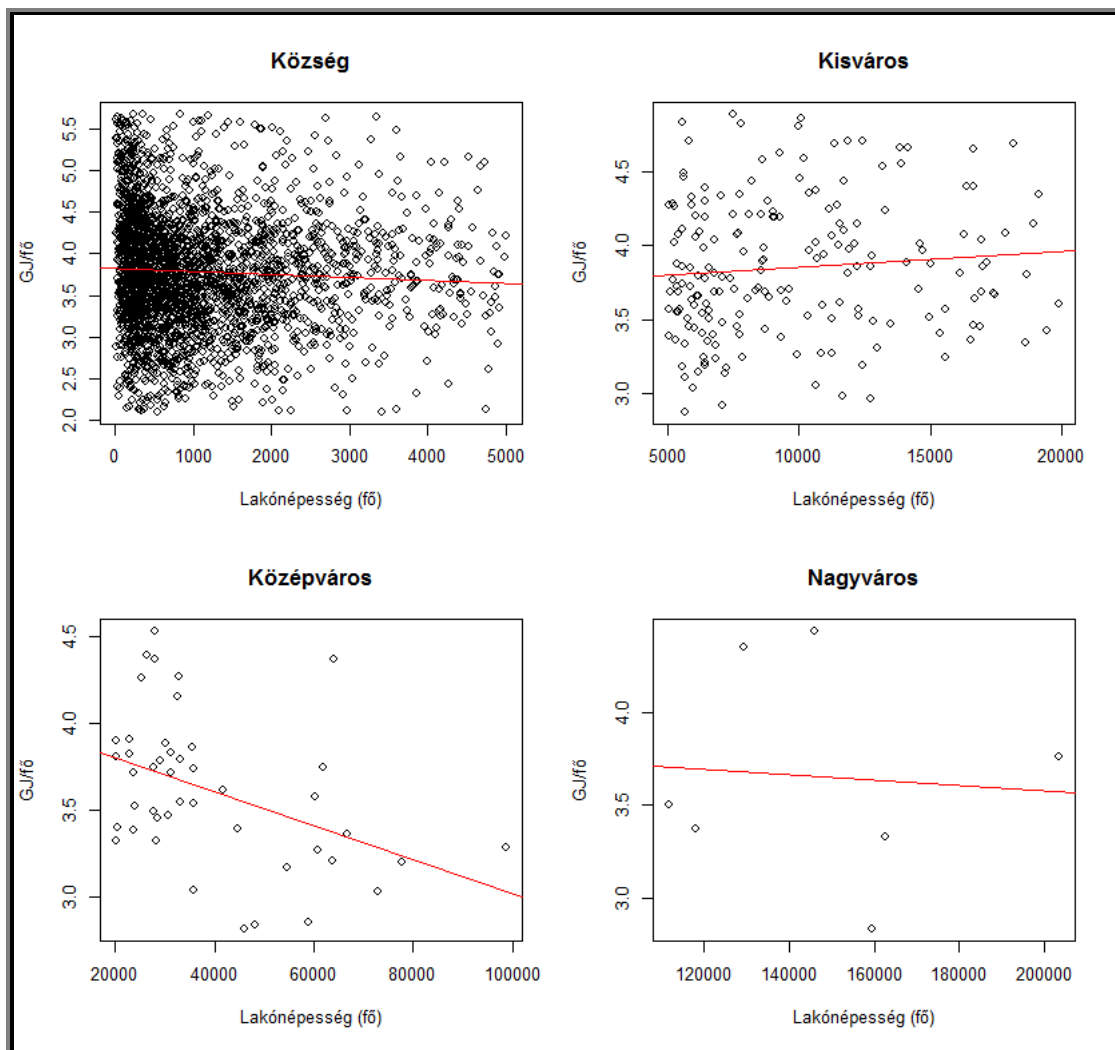
Egy-egy települést, vagy településkategóriát is meglehetősen nehéz az adatok közti nagy távolságok miatt csupán egy számmal leírni, gondoljunk csak a községekre a 0,16-15,6 GJ/fő-s fogyasztási adattal. A számtani átlag egyik tulajdonsága, hogy érzékeny a kiugró értékekre, ezért a következő fejezetben a kiugró értékektől (outlierektől) szűrt adatokon végzett számításaink alapján kerestük a hazai jellemző áramfogyasztási adatokat.

Jellemzően mennyi villamos energiát fogyaszt egy magyar ember?

Szélsőséges adatokkal majdnem minden településkategóriában találkoztunk. Az adattisztítással kapott eredmények már homogénebb képet festenek a fogyasztási szokásokról (2. ábra).

A 2. ábrán Magyarország településeinek egy főre eső háztartási villamosenergia-fogyasztása (GJ/fő) látható a módszertani fejezetben ismertetett településkategóriánként (község, kisváros, középváros, nagyváros), ezúttal a tisztított adatbázis adatainak felhasználásával. Az ábrákon már nincsenek az átlagtól rendkívül eltérő fogyasztási adatok. A piros vonal jelen esetben is az illesztett regressziós egyenes.

A községekben jellemző egy főre eső háztartási energia fogyasztás 2-5,5 GJ között szóródik, míg az előző esetben 2-8 GJ között szerepelt ez az érték. A tisztított adatbázisban nincs akkora különbség az 1 000-nél kisebb és a 2 000 fős falvak fogyasztási adatai között. Ezen az ábrán is jól érzékelhetően visszaköszön, hogy magasabb lélekszámú településekből kevés van Magyarországon, ezért látszólag nagyon széthúznak az egyébként közeli értékek.

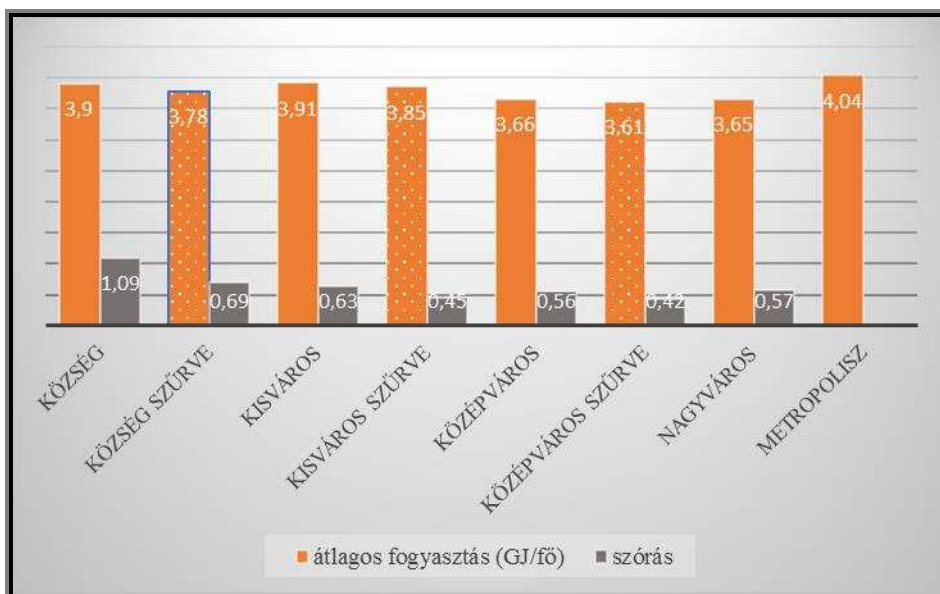
2. ábra: Kiugró értékektől szűrt adatok Magyarország településeinek háztartási villamosenergia-fogyasztásáról 2014-ben

Forrás: Saját számítás KSH, 2016 alapján

A kisvárosokban a községeknél átlagosan magasabb, 3-5 GJ/fő között húzódik az áramfogyasztás, amely szintén szűkebb intervallumát képezi a fogyasztási adatoknak. Ebben a településkategóriában sem szerepel már nagyon alacsony vagy nagyon magas érték. A középvárosokról ez nem mondható el, néhány településen az átlagnál még mindig jelentősen több vagy kevesebb háztartási áram fogy.

A középvárosokban a kisvárosokénál szűkebb, 3-4,5 GJ/fő között szóródik az egy főre eső háztartási áramfelhasználás. A nagyvárosokat és Budapestet nem érintette az adattisztítás. A 3. ábrán az átlagos áramfelhasználási adatok és az adatok szórása látható az eredeti és a szűrt adatbázis összehasonlításában.

A községek lakói átlagosan 3,78 GJ áramot fogyasztottak 2014-ben, miután a kiugró adatokat kiszűrtük. A szűrés következtében a fogyasztás 0,1 GJ-lal esett vissza. A kisvárosok háztartási áramfogyasztása távolodott ugyan a községekéétől, de még mindig magasabb a fajlagos fogyasztás az 5 000- 20 000 fő lakta területeken, mint a legfeljebb 5 000 fős településeken. A középvárosok fogyasztásán változtatott legkevésbé a szűrés: az átlagos fajlagos fogyasztás továbbra is 3,6 GJ körül alakul.

3. ábra: Az eredeti és a szűrt adatbázis leíró statisztikájának összehasonlítása

Forrás: Saját számítás

A szűrést követően minimális változás történt az eredményekben, és a következtetés lényegében nem változott: a legfeljebb 20 000 fős településeken (község, kisváros) magasabb az átlagos fogyasztás, mint a 20 000 főnél nagyobb településeken (középváros, nagyváros). A legmagasabb átlagos fogyasztás mindkét esetben Budapesté (3. ábra).

A lakóhely és villamosenergia-fogyasztás kapcsolatának vizsgálata

A villamosenergia-fogyasztásra a lakónépesség nagyságának függvényében vontunk le következtetéseket. Most azt vizsgáljuk, hogy ezek a megállapítások statisztikailag szignifikánsak-e.

A 4. táblázatban az összefüggés vizsgálat eredményeit tüntettük fel. Látható, hogy a vizsgált változók közötti kapcsolat településkategóriánként eltér, és a különböző településkategóriák egy főre eső áramfelhasználása és a lakosság szám alakulása között csak a községekben és a középvárosokban valószínűsíthető statisztikai összefüggés.

4. táblázat: Összefüggés-vizsgálat

Község					
	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)	
(Intercept)	3.820e+00	1.943e-02	196.604	< 2e-16	***
lakos_fo	-3.506e-05	1.294e-05	-2.709	0.00678	**
Kisváros					
(Intercept)	3.743e+00	8.730e-02	42.874	<2e-16	***
lakos_fo	1.113e-05	8.289e-06	1.342	0.181	
Középváros					
(Intercept)	4.000e+00	1.399e-01	26.60	<2e-16	***
lakos_fo	-9.837e-06	3.235e-06	-3.04	0.00401	**
Nagyváros					
(Intercept)	3.872e+00	1.219e+00	3.175	0.0247	*
lakos_fo	-1.475e-06	8.120e-06	-0.182	0.8630	

Megj.: Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1

Forrás: Saját számítás

Az egy főre eső villamosenergia-felhasználás a lakónépeség növekedésével csökken a községekben, a változás azonban parányi mértékű: a lakosság egységnyi növekedése átlagosan 0,00003506 GJ-val kevesebb áramfogyasztással jár. A lakossági áramfogyasztás alakulását itt csak kis részben ($R^2=0,27\%$) magyarázza a lakosság száma. Véleményünk szerint a szignifikanciát a megfigyelések magas száma okozza, és ez gyakorlatilag nem tekinthető összefüggésnek.

A középvárosokban 0,00009837 GJ-lal csökkenti egy újabb lakó megjelenése a fajlagos háztartási villamosenergia-felhasználást. Erre a kategóriára is az a jellemző, hogy a villamosenergia-fogyasztás és a lakónépeség száma közötti összefüggés statisztikailag létezik, de gyakorlatilag nagyon gyenge változást idéz elő. A lakossági áramfogyasztás alakulását már jelentősebb részben ($R^2=18\%$) magyarázza a lakosság száma.

A kis-és nagyvárosokban nem valószínűsíthető a kapcsolat a vizsgált változók között, tehát az áramfelhasználás alakulására pusztán a lakosságszámtól nem következtethetünk.

A négy településkategória közül kettőben igazolható statisztikailag a nagyobb lélekszámú települések szerényebb fajlagos háztartási áramfogyasztása. Ezekben az esetekben, ha a település egy újabb lakossal gyarapodik, az csak nagyon kis hatást gyakorol az áramfogyasztásra.

Mennyibe kerül egy háztartás éves villanyszámlája Magyarországon?

Tanulmányunkban kiszámítottuk, hogy egy fő átlagosan 3,6-4 GJ háztartási villamos energiát fogyaszt. Figyelembe véve, hogy a háztartási villamosenergia díja 40 Ft/kWh, és Magyarországon 2014-ben településkategóriától függően egy villanyórára 1,8- 2,02 főt számoltunk, országsszerte egy háztartás átlagosan 2 090 kWh villamos energiát fogyasztott (Budapesttel 2 080 kWh-t). Az egy háztartásra eső fők száma alacsonyabb az országos átlagnál, ezt okozhatja szerintünk az, hogy egy család tulajdonában több ingatlan (itt villanyóra) is lehet. Az átlagfogyasztás így 83 120 Ft-tal terhel meg egy háztartást.

A településkategóriák eltéréseit jól mutatja az 5. táblázat, melyben egy magyar háztartás éves villamosenergia fogyasztása látható a lakóhely típusa szerint. A költségek 73 892-94 111 Ft között változtak.

5. táblázat: Villamosenergia-költségek 2014-ben

Településkategória	Egy villanyóra jutók száma (fő)	Egy főre jutó költség (Ft)	Egy háztartásra jutó költség (Ft)
Község	2,09	42 000	87 780
Kisváros	2,20	42 778	94 111
Középváros	1,97	40 111	79 019
Nagyváros	1,82	40 600	73 892
Budapest	1,80	44 889	80 800

Forrás: Saját számítás

A kisvárosokban a magas átlagos fogyasztásnak és a magas, egy villanyóra jutó fogyasztók számának köszönhetően a legmagasabb egy háztartásnak az éves villanyszámlája meghaladta a 94 000 Ft-ot. A kisvárosokat a községek követik, közel 7 000 Ft-os különbséggel. A közép-és a nagyvárosi háztartások villanyszámlája nem éri el a 80 000 Ft-ot, Budapesten 80 000 Ft körül alakul.

Következtetések

Tanulmányunkban bemutattuk, hogy a fogyasztásban különösen magas értékek és nagy különbségek a községekben tapasztalhatók. Az eltérésekre az alábbi magyarázatokat találtuk.

A villamos hálózaton többféle okból keletkezhetnek veszteségek, egyik része a műszakilag indokolt, másik a nem indokolt veszteség, amely szándékos is lehet. Sajnálatos tény, hogy az áramlopás ennek a veszteségnek mintegy felét teszi ki (*Hír24.hu, 2013*). Egy másik szakértő szerint van egy „szociális ága” is a szándékos, műszakilag nem indokolt veszteségnek, ez jellemzően Kelet-Magyarországot érinti. Nagyobb családi házaknál, nagyobb lakásoknál szokott előfordulni extrém fogyasztás, ahol van egy szauna vagy egy szolárium (*Ori-go.hu, 2016*).

A hálózatot ért veszteségeken kívül más magyarázattal véleményünk szerint bizonyos esetekben a turizmus szolgálhat a szélsőségesen magas fogyasztásra (pl. Balaton-menti települések, Mátra üdülőkörzete). Az egy háztartásra eső áramfogyasztást lényegesen megemeli vagy akár meg is többszörözheti, ha a szállásadó otthonát szálláshelyként működteti. Így az oda bejelentett személyek száma átlagos (2-3 fő), míg üdülési szezonban pedig kedvező kapacitáskihasználás mellett ennek sokszorosa is lehet valójában.

A településkategóriák egy főre eső áramfelhasználása és a lakosság szám alakulása között azonban csak a községekben és a középvárosokban valószínűsíthető az összefüggés, ott is csak gyenge statisztikai kapcsolat mutatható ki a változók között. Véleményünk szerint a községeknél a szignifikanciát a megfigyelések magas száma okozza, azonban ez gyakorlatilag nem tekinthető összefüggésnek.

A kiugró adatok szűrése után a legfeljebb 20 000 fős településeken (község, kisváros) magasabb az átlagos fogyasztás, mint a 20 000 főnél nagyobb településeken (középváros, nagyváros).

Az átlagos fogyasztás 1 052 kWh/fő volt 2014-ben, amely egy főre vetítve 42 000 Ft költséggel járt. Legmagasabb villanyszámlák a kisvárosokban (94 111 Ft/háztartás), a legalacsonyabbak pedig a nagyvárosokban (73 892 Ft/háztartás) jelentkeztek.

Durkó Emília kutatómunkáját a Pallas Athéné Domus Scientae Alapítvány és a Nemzeti Tehetség Program támogatta.

Felhasznált irodalmak

- 24.HU (2015): Áramlopás és áramkommandó – Mi van a kulisszák mögött?
<http://24.hu/fn/uzleti-tippek/2015/01/29/aramlopas-es-aramkommando-mi-van-a-kulisszak-mogott/>
- Al-Iriani, M. (2006): Energy–GDP relationship revisited: an example from GCC countries using panel causality. *Energy Policy* 34(17), pp. 3342–3350.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.enpol.2005.07.005>
- Al-mulali, U. – Fereidouni, H. G. – Lee, J. Y. M. – Sab, C. N. B. (2013): Exploring the relationship between urbanization, energy consumption, and CO2 emission in MENA countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 23. pp. 107–112.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.rser.2013.02.041>
- Aqeel, A. – Butt, M. S. (2001): The relationship between energy consumption and economic growth in Pakistan. *Asia Pac. Dev. J.* 8(2). pp. 101–110.
[http://www.sciencedirect.com/science/refhub/S2352-4847\(15\)00013-X/sbref9](http://www.sciencedirect.com/science/refhub/S2352-4847(15)00013-X/sbref9)
- Batliwala, S. – Reddy, A.K.N. (2003): Energy for women and women for energy (engendering energy and empowering women). *Energy for Sustainable Development* 7(3). pp. 33–43.
DOI: [http://dx.doi.org/10.1016/S0973-0826\(08\)60363-4](http://dx.doi.org/10.1016/S0973-0826(08)60363-4)
- Beluszky, P. – Györi, R. (2006): Ez a falu város! Tér és Társadalom 2006/2. 20.évf. 65-81. p.
<http://tet.rkk.hu/index.php/TeT/article/view/1054/2104>

- Chen, X. L. – Zhao, H. M. – Li, P. X. – Yin, Z. Y. (2006): Remote sensing image-based analysis of the relationship between urban heat island and land use/cover changes. *Remote Sensing of Environment* 104 (2). pp. 133–146. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.rse.2005.11.016>
- del Pablo-Romero, M. – Pozo-Barajas, R. – Sánchez-Braza, A. (2015): Understanding local CO₂ emissions reduction targets. *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 48. pp. 347–355. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.rser.2015.04.014>
- Duren, R.M.- Miller, C.E. (2012): Measuring the carbon emissions of megacities. *Nature Climate Change*. pp. 560–562. DOI: <http://dx.doi.org/10.1038/nclimate1629>
- EON (2016): Egyetemes szolgáltatói árak. http://www.eon.hu/Aram_informaciok_arak
- Gerse, J.- Szilágyi, D. (2015): Magyarország Településhálózata 2. Központi Statisztikai Hivatal. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo_telepuleshalozata/varosok_falvak.pdf
- Gudipudi, R. – Fluschnik, T. – García Cantú Ros, A. – Walther, C. – Kropp, P. J. (2016): City density and CO₂ efficiency. *Energy Policy* (91). pp. 352–361. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.enpol.2016.01.015>
- Halicioglu, F. (2007): Residential electricity demand dynamics in Turkey *Energy Economics*. *Energy Economics* 29(2). pp. 199–210. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.eneco.2006.11.007>
- HÍR24.HU (2015): Áramlopás és áramkommandó – Mi van a kulisszák mögött? <http://www.origo.hu/gazdasag/20150923-aramlopas-elmu-emasz.html>
- Hoornweg, D. – Sugar, L. – Trejos-Gomez, C. L. (2011): Cities and greenhouse gas emissions: moving forward. *Environ.Urban*. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/0956247810392270>
- Huang, B. – Hwang, M. J. – Yang, C. W. (2008): Causal relationship between energy consumption and GDP growth revisited: a dynamic panel data approach. *Ecological Economics* 67(1). pp. 41–54. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.ecolecon.2007.11.006>
- Islam, F. – Shahbaz, M. – Ahmed, A. U. – Alam, M. M. (2013): Financial development and energy consumption nexus in Malaysia: a multivariate time series analysis. *Economic Modelling* (30). pp. 435–441. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.econmod.2012.09.033>
- Jones, D. W. (1991): How urbanization affects energy-use in developing countries. *Energy Policy* 19(7). pp. 621–30. DOI: [http://dx.doi.org/10.1016/0301-4215\(91\)90094-5](http://dx.doi.org/10.1016/0301-4215(91)90094-5)
- Kovács, Z. (2009): Az urbanizáció keresztútja Kelet-Közép-Európában. *Változó Föld, változó társadalom, változó ismeretszerzés*. 460. pp. 44–51. <http://www.human.geo.u-szeged.hu/files/c/Kovacs%20Zoltan/keresztut.pdf>
- KSH (2015): A háztartások életszínvonalá 2014-ben. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/hazteletszinv14.pdf>
- KSH (2015): Az összes háztartás adatai jövedelmi tízedek (decilisek), régiók és a települések típusa szerint (2010–). http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zhc014d.html
- KSH (2015): Módszertan. <https://www.ksh.hu/docs/hun/modsz/modsz10.html>
- KSH (2016): Csaknem 9 százalékkal nőtt a háztartások fogyasztása 2015-ben. <http://www.boon.hu/ksh-csaknem-9-szazalekkal-nott-a-haztartasok-fogyasztasa-2015ben/3044077>
- KSH (2016): Éves településstatisztikai adatok 2014-es településszerkezetben. <http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haDetails.jsp?query=kshquery&lang=hu>
- Li, H. – Mu, H. – Zhang, M. (2011): Analysis of China's energy consumption impact factors. *Procedia Environmental Sciences* 11(824), 30. p. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.proenv.2011.12.126>
- Liu, Y. (2009): Exploring the relationship between urbanization and energy consumption in China using ARDL (autoregressive distributed lag) and FDM (factor decomposition model). *Energy* 34(11). pp. 1846–1854. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.energy.2009.07.029>
- Mandora Tanácsadó Kft. (2013): Urbanizáció Magyarországon. <http://www.mandora.hu/node/487>
- Michieka, Ny. M. – Fletcher, J. J. (2013): An investigation of the role of China's urban population on coal consumption. *Energy Policy* Volume 48. pp. 668–676. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.enpol.2012.05.080>
- ORIGO.HU (2016): Magánszemélyekre nem jellemző az áramlopás. <http://www.origo.hu/gazdasag/20150923-aramlopas-elmu-emasz.html>
- Parshall, L. – Gurney, K. – Hammer, S. A. – Mendoza, D. – Zhou, Y. – Geethakumar, S. (2010): Modelling energy consumption and CO₂ emissions at the urban scale: methodological chal-

- lenges and insights from the United States. *Energy Policy* 38(9). pp. 4765–4782.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.enpol.2009.07.006>
- Pirisi, G. – Trócsányi, A. (2015): Bővülő állomány – zsugorodó elemek: a XXI. századi kisvárosi urbanizáció kétarcúsága Magyarországon. Publikon Kiadó, Pécs, pp. 443–460.
https://www.researchgate.net/publication/274717350_Bovulo_allomany_-_zsugorodo_elemek_A_XXI_szazadi_kisvarosi_urbanizacio_ketarcusaga_Magyarorszagon
- Poumanyvong, P. – Kaneko, S. (2010): Does urbanization lead to less energy use and lower CO₂ emissions? A cross-country analysis. *Ecological Economics* 70(7). pp. 434–444.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.ecolecon.2010.09.029>
- R Core Team (2016): R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. <http://www.R-project.org/>
- Seto, K. C. – Dhakal, S. – Bigio, A. – Blanco, H. – Delgado, G. C. – Dewar, D. – Huang, L. – Inaba, A. – Kansal, A. – Mueller, J. – Murakami, J. – Nagendra, H. – Ramaswami, A. (2014): Human Settlements, Infrastructure and Spatial Planning, Climate Change. Mitigation of Climate Change. Contribution of Working Group III. to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change.
https://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar5/wg3/ipcc_wg3_ar5_chapter12.pdf
- Shahbaz, M. – Lean, H. H. (2012): Does financial development increase energy consumption? The role of industrialization and urbanization in Tunisia Energy Policy. Volume 40. pp. 473–479.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.enpol.2011.10.050>
- Shahbaz, M. – Shamim, S. M. A. – Aamir, N. (2010): Macroeconomic environment and financial sector's performance: econometric evidence from three traditional approaches. *Journal of Financial Economics* (8). pp. 103–123.
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1610029
- Shahbaz, M. – Solarin, S. A. – Mahmood, H. – Arouri, M. (2013): Does financial development reduce CO₂ emissions in Malaysian economy? A time series analysis. *Economic Modelling* (35). pp. 145–152. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.econmod.2013.06.037>
- Szilágyi, D. – Gerse, J. (2015): Fokról-fokra a települési lépcsőn – Társadalmi-gazdasági különbségek a településhierarchia-szintek között Magyarországon. *Területi Statisztika* 55(2): pp. 180–198.
http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2015/02/szilagy_i_gerse.pdf
- TÉRPORT.HU (2011): A települések osztályozási szempontjai
<http://www.terport.hu/telepulesek/telepulestipusok>
- UNPEP (2014): The emissions gap report 2014. United Nations Environment Programme.
http://www.unep.org/publications/ebooks/emissionsgapreport2014/portals/50268/pdf/EGR2014_LOWRES.pdf
- VAROSSANYILVANITAS.HU (2017): <http://varossanyilvanitas.hu/hazai-gyakorlat.html>
- Wang, P. – Wu, W. – Zhu, B. – Wei, Y. (2013): Examining the impact factors of energy-related CO₂ emissions using the STIRPAT model in Guangdong Province, China. *Applied Energy* (106). pp. 65–71. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.apenergy.2013.01.036>
- Wang, Q. – Yuan, X. – Zhang, J. – Mu, R. – Yang, H. – Ma, C. (2013): Key evaluation framework for the impacts of urbanization on air environment – a case study. *Ecological Indicators* (24). pp. 266–272. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.ecolind.2012.07.004>
- Wei, Y. M. – Liu, L. C. (2007): The impact of life style on energy use and CO₂ emission: an empirical analysis of China's residents. *Energy Policy* 35(1). pp. 247–257.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.enpol.2005.11.020>
- York, R. – Rosa, E. A. – Dietz, T. (2003): STIRPAT, IPAT and ImPACT: analytic tools for unpacking the driving forces of environmental impacts. *Ecological Economics* Volume 46. pp. 351–65.
DOI: [http://dx.doi.org/10.1016/S0921-8009\(03\)00188-5](http://dx.doi.org/10.1016/S0921-8009(03)00188-5)
- Zhang, C. – Lin, Y. (2012): Panel estimation for urbanization, energy consumption and CO₂ emissions: a regional analysis in China. *Energy Policy* (49). pp.488–98.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.enpol.2012.06.048>
- Zhao, W. – Schroeder, P. (2010): Sustainable consumption and production: trends, challenges and options for the Asia-Pacific region. *Natural Resources* 34(1). pp. 4–15.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1477-8947.2010.01275.x>

E-CONOM

Online tudományos folyóirat
Online Scientific Journal

Tanulmányok a gazdaság- és társadalomtudományok területéről
Studies on the Economic and Social Sciences

E-CONOM

Online tudományos folyóirat | Online Scientific Journal

Főszerkesztő | Editor-in-Chief
JUHÁSZ Lajos

Kiadja | Publisher
Soproni Egyetem Kiadó |
University of Sopron Press

A szerkesztőség címe | Address
9400 Sopron, Erzsébet u. 9., Hungary
e-conom@uni-sopron.hu

A kiadó címe | Publisher's Address
9400 Sopron, Bajcsy-Zs. u. 4., Hungary

Szerkesztőbizottság | Editorial Board
CZEGLÉDY Tamás
JANKÓ Ferenc
KOLOSZÁR László
SZÓKA Károly

Tanácsadó Testület | Advisory Board
BÁGER Gusztáv
BLAHÓ András
FÁBIÁN Attila
FARKAS Péter
GILÁNYI Zsolt
KOVÁCS Árpád
LIGETI Zsombor
POGÁTSA Zoltán
SZÉKELY Csaba

Technikai szerkesztő | Technical Editor
TAKÁCS Eszter

A szerkesztőség munkatársa | Editorial Assistant
DURGULA Judit

ISSN 2063-644X

Tartalomjegyzék | Table of Contents

NAGY Zita Barbara – KISS Livia Benita A jövedelem differenciálódás megjelenésének vizsgálata tartalomelemzéssel tudományos online full-text adatbázisokban <i>The Examination of the Appearance of Income Inequality with Content Analysis in Scientific On-line Full-text Databases</i>	3
HORVÁTH Júlia Borbála Intermentality <i>Az intermentálisitás</i>	16
DURKÓ Emília – HUZSVAI László – CSIPKÉS Margit Városi és vidéki háztartások villamosenergia fogyasztásának modellezése Magyarországon <i>Electricity Consumption of Hungarian Households According to Settlement Size</i>	28
RAFIEI Arman Az Iráni Iszlám Köztársaság bankjai és az egy főre jutó GDP összefüggései <i>A 2007–2009-es gazdasági válság aranyra gyakorolt hatása</i> <i>Links Between the Banks of the Islamic Republic of Iran and the GDP per Capita</i>	42
KOVÁCS Tamás – VARGA Imre Mennyit ér egy pénzérme? <i>What is the Value of a Coin?</i>	51
NAGY Balázs Regionális különbségek a Kárpát-medencében <i>Regional Disparities in the Carpathian Basin</i>	62
SÁPINÉ DUDUK Ildikó Vállalati versenyképességi tényezők az üzleti tevékenységben <i>Corporate Competitiveness Factors in Business Activity</i>	77
BERTALAN Laura – HEGEDÜS Judit A városi szétterülés problémaérzékelése és kezelése a hazai városokban – egy kérdőíves felmérés alaperedményei <i>Perception and politics of urban sprawl in Hungarian towns: basic data of a questionnaire survey</i>	94

RAFIEI ARMAN¹**Az Iráni Iszlám Köztársaság bankjai és az egy főre jutó GDP összefüggései**

A tanulmány célja, hogy megvizsgálja az iráni bankok teljesítményét, és azt, hogy az egy főre jutó GDP és a bankok nyereségessége, valamint az eszköz- és tőke arányos nyeresége milyen kapcsolatban állnak egymással. A vizsgálat az IBM SPSS 22-es verziószámú programmal történt, amely segítségével megfelelően illusztrálható, hogy 2 mutató között van-e összefüggés, és ha van, akkor az milyen irányú, milyen erősségű. A tanulmányban természetesen röviden szó lesz a sok érdekességet magában rejtő iráni bankrendszeréről is, ami sok szempontból eltér a hagyományostól.

Kulcsszavak: Irán, iszlám bankrendszer, nyereségesség, egy főre jutó GDP, korreláció
JEL-kódok: E44, E50, E55

Links Between the Banks of the Islamic Republic of Iran and the GDP per Capita

The aim of the study is to examine the performance of Iranian banks, and how their profitability and return on assets and return on equity change in relation to the GDP per capita. The research was made by SPSS program, which is a helpful tool to detect if there is a correlation between two indicators, and how strong it is. The study will of course, briefly discussed the Iranian banking system, which is different from the conventional banking system and has a lot of interesting features.

Keywords: Iran, Islamic Banking System, profitability, GDP per capita correlation
JEL codes: E44, E50, E55

¹ A szerző a Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Karának doktorandusz hallgatója (rafiei.arman@phd.nyme.hu)

Iránról általánosságban

Az Iráni Köztársaság államformája iszlám köztársaság. A hivatalos nyelv a farszi (perzsa), a hivatalos vallás a síita iszlám. Az ország hivatalos pénzneme a rial. 2015-ben a munkanélküliség aránya 10,5%-os – Magyarországon ugyanez az arány 6,1%-os; a GDP összesen 396,9 milliárd \$, az egy főre jutó GDP pedig vásárlóerő paritáson 17.800 \$ – ugyanezek az adatok Magyarországon 257 milliárd \$ és 26.000 \$ (Central Intelligence Agency I., II.). Tehát ha az egy főre jutó GDP-ből indulunk ki, Irán népessége szegényebbnek mondható Magyarországhoz képest.

Irán, mintegy 67 milliós lakosságával a Közel-Kelet egyik legmeghatározóbb hatalma. Befolyása a térségre a 2001. szeptember 11. utáni események után erősödött meg, annak következtében, hogy a két nagy rivális országot, Afganisztánt, majd Irakot megtámadta és katonai fennhatósága alá vonta az Amerikai Egyesült Államok (Csicsmann, 2010).

Iránban az iszlám köztársaság kikiáltására 1979-ben, a forradalom kitörése és a sah (az addigi államfő) elűzése után került sor. 1979-ben a kormány kísérletet tett, hogy bevezesse az iszlám elveket és rendeleteket a társadalom, a gazdaság és a bankrendszer minden területén. Erre végül 1983-ban került sor. Ebben az évben gazdasági szakértők és Saria tudósok (akik a Saria törvényeket² vizsgálják) benyújtották a parlamentnek a kamatmentes bankrendszer törvényjavaslatát. Miután a parlament és az Örök Tanácsa (magyar megfelelője az Alkotmánybíróság) – ami hat muzulmán ügyészből és hat muzulmán jogtudósból áll – elfogadta a törvényjavaslatot, 1984-től Irán teljes gazdasági és bankrendszere iszlámmá vált. Szudán mellett ez az egyetlen olyan állam, ahol kizárólagosan kamatmentes bankok léteznek (Gafoor, 1995).

Irán bankrendszere

1983-1984-ben tehát az ország bankjait kamatmentes bankokká alakították át. A kamatmentesség az iszlám bankok egyik sajátossága. Fontos továbbá megemlíteni, hogy tilos továbbá a Gharar, azaz minden tranzakciónak mentesnek kell lennie bármilyen bizonytalanságtól, rizikótól vagy spekulációtól (Khan, 2013). Az iszlám bankrendszer kamat helyett nyereségveszteség megosztást alkalmaz, melyről később esik szó. Míg közvetlenül a forradalom után 11 bank volt Iránban, addig mára már 31 működik, köztük három nagy állami bank, hat speciális állami bank³, és 22 nem állami kereskedelmi bank.

A Reuters vizsgálata szerint az iráni Központi Bank adatai alapján, 2014 márciusában az iráni bankrendszer aktívái a globális iszlám bankrendszer aktíváinak több mint harmadát tették ki. Ez értékben 523 milliárd \$-t jelent (Mideast money).

Az Iráni Központi Bank más néven Bank Markazi Jomhuri Islami Iran a kormány irányítása alatt áll. Főbb céljai között szerepel a nemzeti valuta, a rial értékének fenntarthatósága, a fizetési mérleg ellenőrzése és a hozzájárulás az ország gazdasági fejlődéséhez. A központi bank a felelős a monetáris és hitelpolitikáért (CBI1).

Az Iráni Központi Bankot 1960. augusztus 9-én alapították 47,7 millió \$-os tőkével. A jegybank döntéseit a Pénz és Hitel Bizottság hozza meg, melynek állandó tagjai a Központi Bank elnöke, a pénzügy-, és gazdaságügyi miniszter, valamint a kabinet által választott két további miniszter, a kereskedelmi kamara vezetője, a főügyész és két törvényhozó (CBI2). Minden évben a kormány éves költségvetés elfogadása után a Pénz és Hitel Bizottság – ami háromhavonta ülésezik – határoz a monetáris és hitelpolitikáról, amelyek beépülnek az ötéves gazdasági tervbe.

² A Saria az iszlám erkölcsi, morális vezérelve, az iszlám teológiai rendszerében az Isten (az iszlám elnevezés szerint Allah) által meghatározott, helyes viselkedés, szubsztanciális jog. A Saria kiterjed a mindennapi élet valamennyi területére, még a tisztálkodási és étkezési előírásokra is.

³ Iránban működő bankok közül van jó néhány, amely külön területekre specializálódott, így a mezőgazdaságra, iparra és bányászatra, exportra.

A Központi Bank célkitűzéseit az iráni Monetáris és Bank törvény 10. szakasza tartalmazza, amelyek a következők:

- a nemzeti valuta értékének fenntartása,
- a fizetési mérleg egyensúlyának fenntartása,
- a kereskedelem megkönnyítése a pénzügyi tranzakciók kapcsán,
- az ország gazdasági potenciáljának javítása.

A célkitűzések megvalósításának érdekében a Központi Bankot a következő feladatok ellátásával ruházták fel: érme és bankjegy kibocsátás; bankok és hitelintézetek felügyelete; deviza politikák és deviza műveletek megfogalmazása és szabályozása; arany ügyletek szabályozása; a nemzetközi valuta ügyletek be- és kiáramlásának szabályozása (CBII).

Fontos kiemelni, hogy Iránban átmeneti díjat határoznak meg, melyet a befektetők kapnak, vagy a hitelfelvevők adnak a bankok számára. Ezt a díjat később a nyereségtől vagy a veszteségtől függően kiigazítják. A befektetők tehát osztalékot kapnak a bank nyereségéből⁴, azonban a valóságban csak nagyon ritkán fordul elő, hogy az előzetesen meghatározott kamatoknál nagyobb nyereségre tudnának szert tenni a befektetők. A hitelfelvevők szolgáltatási díjat fizetnek⁵ a hitelért cserébe vagy amennyiben egy vállalatról van szó, akkor annak nyereségéből részesedik a bank.

A globális iszlám bankrendszer eszközeinek közel fele Iránban található. 2014-ben az iráni bankrendszer betéteinek összege 23,3%-kal nőtt.

Mielőtt az iráni bankok és az iráni gazdaság teljesítményének elemzését megkezdénénk, mindenképpen be kell mutatni Irán bankjait. A következő alfejezetekben az ország 8 bankjáról lesz szó, négy nagybankról és négy kisebbről. A vizsgálatba különböző méretű bankokat választottunk, hogy lássuk a kis és nagy bankok esetében is a kapcsolatokat. Ezt azért tartottuk fontosnak, hogy átfogóbb képet kaphassunk a vizsgálatunkról, és érdekesnek tartottuk, hogy a különböző méretű bankok mutatói miképpen alakultak az egy főre jutó gazdasági növekedéshez képest. Fontos szempont volt továbbá az is, hogy a többi iráni bankhoz képest a kiválasztott bankokról több információ található.

Bank Melli Iran

A Bank Melli Irant 1927-ben alapították. A bank első külföldi képviselőjét 1948-ban Hamburgban hozták létre. Az Iráni Központi Bank 1960-as megalapításáig ez a bank látta el a központi bank feladatait. Mára ez a bank a legnagyobb pénzügyi intézmény Iránban, ezáltal az egyik legbefolyásosabb is. Közel 3300 fiókjá van Iránban, és több mint 40 ezer embert foglalkoztat. Hamburgon kívül Európában már Londonban és Párizsban is vannak fiókjai.

A banknak legutoljára 2009-ben készült pénzügyi jelentése, legalábbis ami nyilvános, ez alapján egészen addig a források és eszközök növekedtek (Melli Iran Bank). A The Asian Banker felmérése alapján – mely során az iszlám bankok nyereségességét, valamint teljes eszköz és tőke mennyiségét vizsgálták –, a Bank Melli Iran a második legnagyobb eszköz állománnyal rendelkező iszlám bank, több mint 45 milliárd \$-ral. Az akkori viszonyok alapján további 6 iráni bank fért be a legjobb 10 iszlám bank közé: a Bank Mellat, a Bank Saderat, Bank Tejarat, Bank Sepah, Bank Maskan, Bank Keshavarzi (Lim).

Bank Saderat Iran

A Bank Saderat-ot 1952-ben magánbankként hozták létre, és azóta is Irán egyik meghatározó bankja, sőt a legnagyobb eszköz állománnyal rendelkező iszlám bank mintegy 60 millió \$-ral (Global Finance). 1961-ben szintén Hamburgban hozták létre az első külföldi képviselőjét.

⁴ Az Iszlám banki törvények alapján az osztalék 4-8% között van, a bankon belüli gazdasági aktivitástól függően.

⁵ Az Iszlám banki törvények alapján a szolgáltatási díj nem lehet több 4%-nál.

Mára már az Egyesült Királyságban, Görögországban és Franciaországban is jelen van. Több másik magánbankkal együtt ezt a bankot is államosították az 1979-es iráni forradalom után. Több mint 2700 fiókjában 32 ezernél is több embert foglalkoztat (Saderat Bank).

Bank Saman

A Bank Saman 1999-ben jött létre, mint Irán első hitelintézete. A bank státuszt 2002-ben kapta meg, amikor a tőkéje elérte az Iráni Központi Bank által megszabott követelményt, amely 8%-ot határoz meg. A banknak mára már 149 fiókja van Iránban, és több mint 3000 embert foglalkoztat (Saman Bank).

Bank Pasargad

A Bank Pasargadot 2005-ben alapították az iráni bankrendszer liberalizációja után, mely engedélyezte a magánbankok alapítását. 2006-ban engedélyezték a banknak a pénzváltási műveleteket, majd 2011-től már a teheráni tőzsdén is jegyezték. A Bank Pasargad a betétek és kölcsönök tekintetében második helyen van Iránban, a teljes betéti piac 19,3%-át, és hitelpiac 19,9%-át birtokolják.

A bank nettó nyeresége 20%-kal volt alacsonyabb 2015-ben, mint egy évvel korábban, az eszközeinek értéke viszont 17,8%-kal nőtt. 2014-ről, 2015-re a bank által folyósított hitelek 25,5%-kal, míg a betétek 16,7%-kal nőttek. Fontos kiemelni még, hogy a tőkemegfelelési mutató szintén javult, a 2014-es 18,9%-ról 19,8%-ra 2015-re (Pasargad Bank).

Bank Maskan

A Bank Maskant – mely ma már állami tulajdonban van –, 1979-ben alapították két bank összeolvadásából. Központja – ahogy a legtöbb iráni banknak is –, a fővárosban, Teheránban található. A Bank Maskan az egyedüli bank Iránban, amely a lakás szektorra specializálódott, tehát szolgáltatásainak nagy része lakásvásárlásra fordítható kölcsönökből áll. A Bank Maskan a kormány által kezdeményezett Mehr lakásépítési program⁶ kizárólagos finanszírozója (IR). Szolgáltatásainak 94,1%-át 2014-ben az építési és lakás szektor piac finanszírozása teszi ki (Maskan Bank).

Bank Tejarat

A Bank Tejarat mai formájában 1979-ben jött létre, több bank egyesülésével. Mára óriási fiókhálózattal rendelkezik Iránban. Érdekességgéppen megemlítendő, hogy ez az első bank, amely a fehérórosz piacra lépett 2008-ban. 2009-ben privatizálták, ezután az állam már csak kisebbségi tulajdonosa maradt. A bank teljes eszközállománya 2013-ról 2014-re 39,6%-kal növekedett, a hitelek száma 29,7%-kal, míg a betétek száma 30%-kal nőtt. A bank nettó nyeresége 62,7%-kal gyarapodott 2013-ról 2014-re, ahogy a tőke megfelelési mutató is javult 9%-ról 11,7%-ra (Tejarat Bank).

Bank Sepah

Irán legkorábban alapított, még ma is működő bankja a Bank Sepah, melyet 1925-ben hoztak létre. Irán harmadik legnagyobb bankja, 1766 belföldi, három külföldi fiókkal (Párizsban,

⁶ A Mehr lakásépítési program segítségével 2007–2011 között körülbelül 2 millió lakás épülhetett meg Iránban, és a bank ezekre 10 milliárd \$-nak megfelelő kölcsönt nyújtott. 2013 és 2016 között további 323 millió \$ támogatást nyújtott a kormány, melyből mintegy 800 ezer lakás épült fel.

Frankfurtban, Rómában), valamint egy leánybankkal rendelkezik (Londonban) és összességében több mint 20 ezer embert foglalkoztat.

2014-ben 9%-kal csökkent a bank nettó nyeresége az előző évihez képest, azonban az eszközök, valamint a források száma növekedett az év során (Sepah Bank).

Bank Karafarin

A Bank Karafarin-t 2001-ben alapították. Ez volt az első tipikus magánbank az 1979-es iráni forradalom óta, és mára már 98 fiókkal rendelkezik szerte az országban, alkalmazottainak száma megközelíti a 2000 főt. 2003-tól a Teheráni Tőzsdén is jegyezve van.

A bank nettó nyeresége 17%-kal nőtt 2014-ben az előző évhez képest. A bank tőkeemfelelési mutatója 16,6% volt 2013-ban és az azt megelőző két évben 20% körül alakult, ami magasnak mondható (Karafarin Bank).

1. táblázat: Irán bankjainak nyereségessége*

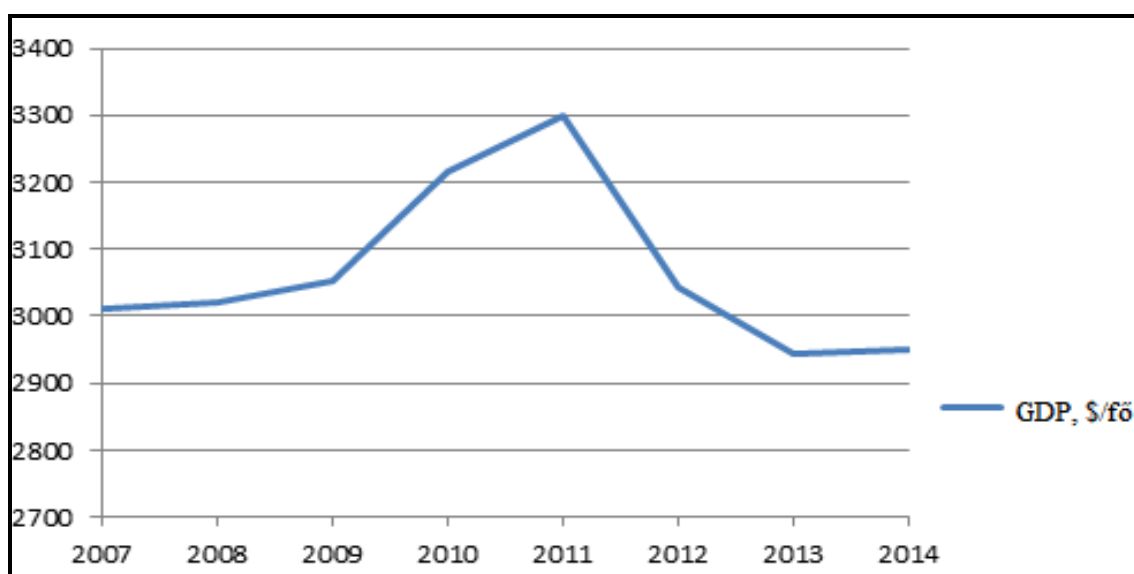
Év/Név	2007/2008	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015
Melli	3 079	1 919	2 451	5 462	9 658	15 243	25 513	12 966
Saderat	1 623	3 103	3 860	8 210	4 892	4 993	6 927	7 100
Pasargad	1 679	2 446	3 560	6 201	9 836	13 557	18 333	15 926
Saman	490	465	833	1 509	841	1 283	2 043	1 011
Sepah	79	90	92	295	309	376	586	114
Tejarat	3 152	3 930	4 462	5 880	7 114	5 650	4 130	4 920
Karafarin	819	1 450	1 905	2 033	2 273	2 794	3 381	3 701
Maskan	1 800	1 862	1 142	1 595	1 687	7 936	2 162	2 400

* milliárd rial – 2007–2012: 1 USD~10 ezer rial; 2012: 1 USD ~12 ezer rial; 2013–2015: 1 USD~25000 rial

Forrás: Iráni bankok honlapjai alapján, saját szerkesztés

Az 1. táblázatban az elemzésbe bevont 8 bank nyereségességét láthatjuk 2007–2014 közötti időszakban. Fontos megjegyezni, hogy Iránban az újév március 21-én kezdődik, emiatt a táblázat fejlécében két évet írtunk.

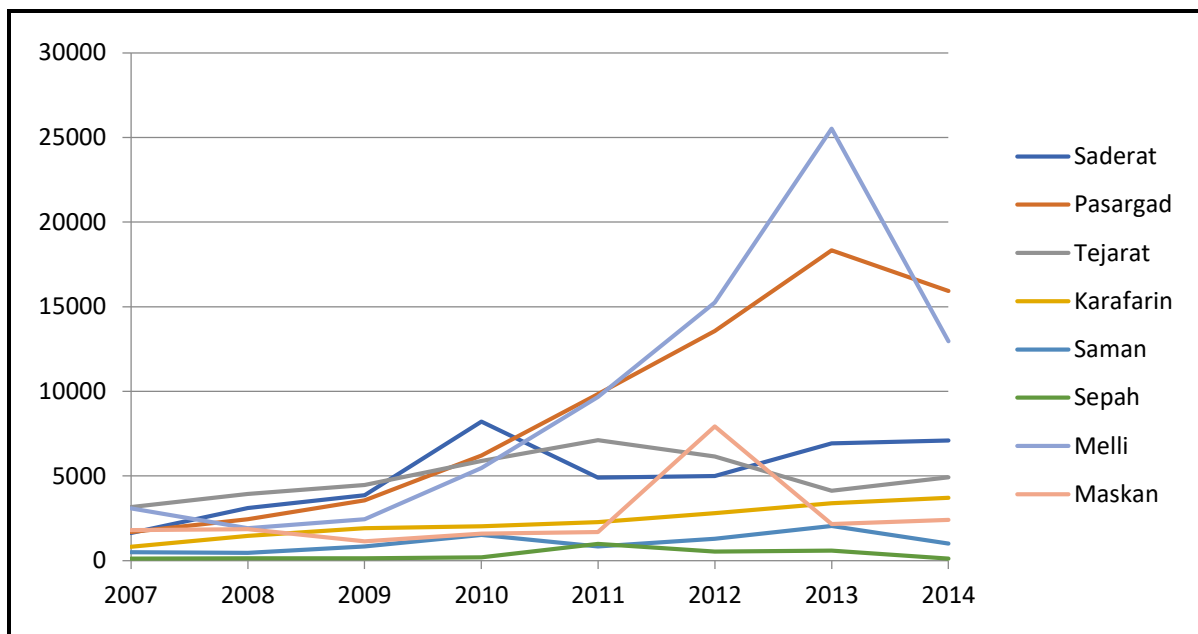
Az alábbi ábrákon az egy főre jutó iráni GDP és az iráni bankok nyereségességének alakulását láthatjuk, melyek alapján jól szemléltethetőek a mutatók közötti hasonlóságok és különbségek.

1. ábra: Az egy főre jutó GDP változása Iránban (2007–2014)

Forrás: Worldbank data alapján, saját szerkesztés

Az 1. ábrán jól látható, hogy 2007 és 2011 között az egy főre jutó GDP fokozatosan nőtt, öt év alatt összesen 8%-kal, viszont az is szembetűnő, hogy 2011-ről 2012-re nagyot zuhant, majdnem a 2007-es kiindulási szintig, sőt a következő évben már az alá is csökkent. Ez nagy részben az Irán ellen 2011-ben bevezetett szankcióknak köszönhető, mivel ennek következtében az ország olaj exportja a felére csökkent.

2. ábra: Az iráni bankok nyereségességének alakulása, 2007–2014 (milliárd rial)

Forrás: Iráni bankok honlapjai alapján saját szerkesztés

A 2. ábrán látható, hogy az iráni bankok többsége esetében csak 2011 után látható csökkenés a nyereségesség alakulásában. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a bankok nyereségességében késleltetve éreztették hatásukat a szankciók. Az ábrán az is jól látható, hogy két nagybank, a Melli és a Pasargad esetében csak 2013-ban következett be a visszaesés, azonban ez előbbinél rendkívül drasztikus volt, hiszen nyereségessége több mint felére csökkent 2013-ról 2014-re. Érdekes, hogy az egy főre jutó GDP éppen ebben az időszakban kezdett enyhén növekedni, köszönhetően a 2013-ban megválasztott reformpárti kormány intézkedéseinek.

Statisztikai elemzés

Az alábbi elemzés során azt vizsgáltuk, hogy az iráni bankok nyereségességének alakulása és az egy főre jutó GDP között felfedezhető-e valamilyen kapcsolat. Továbbá ezt a vizsgálatot kiterjesztettük az eszközarányos⁷, valamint a sajáttőke arányos nyereség⁸ jövedelmezőségi mutatók és az egy főre jutó GDP kapcsolataira is. A vizsgálat az SPSS program segítségével a Pearson féle korreláció használatával történt. Az 2. táblázatban összefoglaltuk, hogy a korrelációs együtthatók alakulásakor, milyen kapcsolat mutatható ki az egyes változók között.

⁷ $ROA = \frac{\text{Adózott eredmény}}{\text{Átlagos eszköz állomány}}$

⁸ $ROE = \frac{\text{Adózott eredmény}}{\text{Átlagos saját tőke}}$

2. táblázat: Pearson féle korrelációs együttható

Korrelációs együttható értéke	Változók közötti kapcsolat
0,9 – 1	rendkívül szoros
0,75 - 0,9	szoros
0,5 - 0,75	érzékeny
0,25 - 0,5	laza
0,0 - 0,25	nincs kapcsolat

Forrás: Sajtos–Mitev alapján saját szerkesztés

A vizsgálatba 8 iráni bankot vontunk be, 4 nagybankot, valamint 4 kisebb bankot. A 3. táblázatban a 4 nagybank nyereségességének és az egy főre jutó GDP kapcsolatát láthatjuk, melyből azt a következtetést lehet levonni, hogy a nagy bankok és az egy főre jutó GDP között egyedül a Saderat Bank esetében beszélhetünk érzékeny kapcsolatról, a másik három bank esetében nincs kapcsolat a két változó között. Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy a nagy bankokra kismértékben vannak hatással az ország más gazdasági szektorai.

3. táblázat: Az iráni nagy bankok nyereségessége és az egy főre jutó GDP közötti korreláció

		Pasargad	Saderat	Saman	Melli
GDP/fő	Pearson Correlation	0,166	0,166	-0,007	-0,141
	Sig. (2-tailed)	0,669	0,669*	0,986**	0,717**
	N	9	9	9	9

* a korreláció szignifikáns 0,05 szinten

** a korreláció szignifikáns⁹ 0,01 szinten

Forrás: A bankok honlapja alapján saját szerkesztés

A 4. táblázat a nagy bankok eszközarányos nyeresége és a GDP/fő közötti összefüggést mutatja. Látható, hogy ez esetben a Saderat, a Saman valamint a Pasargad bankok és a GDP/fő között laza pozitív korreláció figyelhető meg, míg a Bank Melli esetében laza negatív kapcsolatról beszélhetünk. Tehát mind a négy bank eszközarányos nyeresége, valamint a GDP/fő mutató között kimutatható valami fajta kapcsolat, még ha az nem is túl erős.

4. táblázat: Nagy bankok eszköz arányos nyeresége és a GDP/fő közötti korreláció

		Pasargad	Saderat	Saman	Melli
GDP/fő	Pearson Correlation	0,258	0,466*	0,399*	-0,253
	Sig. (2-tailed)	0,538	0,244	0,505	0,545
	N	8	8	8	8

Forrás: A bankok honlapja alapján saját szerkesztés

Az 5. táblázatban a nagy bankok tőkearányos nyeresége és a GDP/fő közötti összefüggéseket vizsgáltuk. A Saman Bank tőke arányos nyeresége és a GDP/fő között laza pozitív, viszont a Saderat ugyanezen mutatóját vizsgáljuk már érzékeny pozitív kapcsolatot tapasztalhatunk.

⁹ azaz, nem a véletlen műve, hogy a két mutató között kapcsolatot észleltünk

5. táblázat: Nagy bankok tőke arányos nyeresége és a GDP/fő közötti korreláció

		PasargadROE	SaderatROE	SamanROE	MelliROE
GDP/fő	Pearson Correlation	-0,137	0,697**	0,404**	-0,200
	Sig. (2-tailed)	0,746	0,055	0,499	0,635
	N	8	8	8	8

** a korreláció szignifikáns 0.01 szinten.

Forrás: A bankok honlapja alapján saját szerkesztés

A nagy bankok nyereségessége, eszközarányos- és tőkearányos nyeresége, valamint a GDP/fő közötti kapcsolat egyik esetben sem mutat szoros kapcsolatot, így elvethető az a hipotézis, hogy a nagy bankok nyereségessége és a GDP/fő egymásra hatással lennének.

Lássuk, hogy a kisbankok mutatói és a GDP/fő között szorosabb kapcsolatokat találunk-e. A 6. táblázatban a kisbankok nyereségessége és a GDP/fő közötti korreláció látható, és csak egyetlen bank esetében beszélhetünk szoros kapcsolatról a Bank Tejaratnál, viszont itt elég erőteljes a pozitív kapcsolat. Említésre méltó még, hogy a Bank Maskan. nyereségessége és a GDP/fő között laza pozitív kapcsolat mutatható ki.

6. táblázat: Kisbankok nyereségessége és a GDP/fő közötti korreláció

		Karafarin	Tejarat	Sepah	Maskan
GDP/fő	Pearson Correlation	0,812**	0,076	-0,023	-0,322
	Sig. (2-tailed)	0,008	0,845	0,953	0,534
	N	9	9	9	9

** a korreláció szignifikáns 0.01 szinten.

Forrás: A bankok honlapja alapján saját szerkesztés

A 7. táblázatban a kisbankok eszköz arányos nyeresége és a GDP/fő közötti kapcsolatot vizsgáltuk, és ez esetben a négy bankból kettőnél pozitív szoros kapcsolat figyelhető meg. Ez a két bank a Karafarin és a Sepah, viszont a Tejarat Bank esetében is érzékelhető kapcsolatról beszélhetünk. Egyedül a Bank Maskan eszköz arányos nyeresége és a GDP/fő között nincs kapcsolat. Tehát az eddigi vizsgálataink közül ebben az esetben volt a legszorosabb kapcsolat a két mutató között.

7. táblázat: Kisbankok eszköz arányos nyeresége és a GDP/fő közötti korreláció

		Karafarin	Tajerat	Sepah	Maskan
GDP/fő	Pearson Correlation	0,786*	0,552	0,751*	0,208
	Sig. (2-tailed)	0,021	0,156	0,048	0,693
	N	8	8	8	8

* a korreláció szignifikáns 0.05 szinten.

Forrás: A bankok honlapja alapján saját szerkesztés

A 8. és egyben utolsó táblázat a kisbankok tőkearányos nyeresége és a GDP/fő közötti kapcsolatot mutatja be, azonban ebben az esetben csak egy bank esetében mutatható ki érzékelhető kapcsolat, mégpedig a Bank Sepah-nál. A Karafarin, a Tajerat és a Maskan bank esetében egyáltalán nincs kapcsolat a tőke arányos nyereségük, valamint az iráni GDP/fő mutató között.

8. táblázat: Kisbankok tőke arányos nyeresége és a GDP/fő közötti korreláció

		Karafarin	Tajerat	Sepah	Maskan
GDP/fő	Pearson Correlation	-0,039	0,223	0,672	-0,248
	Sig. (2-tailed)	0,926	0,595	0,068	0,622
	N	8	8	8	8

Forrás: A bankok honlapja alapján saját szerkesztés

Összegzés

Az iráni bankrendszer sok mindenben eltér a hagyományos bankrendszertől. A legfontosabb különbség az a kamatmentesség, igaz e helyett a nyereség veszteség megosztást alkalmaznak.

A vizsgálat célja az volt, hogy megnézzük egyes iráni bankok teljesítménye és az ország gazdasági növekedése közötti kapcsolatot. Vizsgálatunkból kiderült, hogy legtöbb esetben nincsen kapcsolat az iráni bankok nyereségessége, eszköz arányos és tőke arányos nyeresége, valamint az egy főre jutó GDP növekedés között. A legszorosabb kapcsolatot a kisbankok eszköz arányos nyeresége, valamint az egy főre jutó GDP között tapasztalhattuk. Ebben az esetben a négy bank mutatói közül három esetben mutatható ki kapcsolat, sőt két bank esetében szoros kapcsolat Irán egy főre jutó GDP-jével. Ez azzal magyarázható, hogy a kisbankokra nagyobb hatással van a gazdaság működése, mint a nagy bankokra, mivel utóbbiak nagyobb tartalékokkal rendelkeznek.

Irodalomjegyzék

- CBI AR: Annual review 1393 (2014/2015) www.cbi.ir/page/14386.aspx (letöltve: 2016.03.20.)
- Csicsmann L. (szerk.) (2010.): Iszlám és modernizáció a Közel-Keleten – Az államiság eltérő modelljei. Aula Kiadó, Budapest.
- Gafoor, A. (1995): Interest-free Commercial Banking. Apptec Publications, Groningen.
- Global Finance: <https://www.gfmag.com/magazine/may-2016/winners-profile-best-banks-2016> (letöltve: 2016.03.11.)
- IR: Iran Daily Number 3870 Thursday January 13, 2011.
<http://old.iran-daily.com/1389/10/23/MainPaper/3870/Page/1/index.htm> (letöltve: 2016.03.10.)
- Karafarin Bank: <http://en.karafarinbank.ir/Report-annual-report/default.kb> (letöltve: 2016.03.10.)
- Khan, M. A. (2013): What Is Wrong with Islamic Economics?: Analysing the Present State and Future Agenda. Edward Elgar Publishing
- Lim, Ch. (2010): Confidence preserved Most of the world's largest Islamic banks are concentrated in only five markets. *The Asian Banker*.
- Maskan Bank: <http://bank-maskan.ir/4445/Branch-Network.aspx> (letöltve: 2016.03.10.)
- Melli Iran Bank: <http://bmi.ir/En/FinanceReport.aspx?rptId=7> (letöltve: 2016.03.10.)
- Mideast Money: Iran's isolated banks may have slow, painful return to global system. *Reuters*, May 12, 2015 (letöltve: 2016.03.23.)
- Pasargad Bank: <http://en.bpi.ir/en.fre> (letöltve: 2016.03.10.)
- Saderat Bank: https://www.bsi.ir/en/Pages/About_BSI/History.aspx (letöltve: 2016.03.10.)
- Saman Bank: <https://www.sb24.com/dotAsset/d9c3382d-3c11-46e0-ad79-69f5f993c426.pdf> (letöltve: 2016.03.10.)
- Sepah Bank: <http://www.banksepah.ir/English/tab-464/Financial-Statements.aspx> (letöltve: 2016.03.10.)
- Tejarat Bank: <http://www.tejaratbank.ir/financial/1590452-Annual-Report-2012-2013.html> (letöltve: 2016.03.10.)
- World Bank data: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD/countries/1W-IR?display=graph> (letöltve: 2016.03.13.)

E-CONOM

Online tudományos folyóirat
Online Scientific Journal

Tanulmányok a gazdaság- és társadalomtudományok területéről
Studies on the Economic and Social Sciences

E-CONOM

Online tudományos folyóirat | Online Scientific Journal

Főszerkesztő | Editor-in-Chief
JUHÁSZ Lajos

Kiadja | Publisher
Soproni Egyetem Kiadó |
University of Sopron Press

A szerkesztőség címe | Address
9400 Sopron, Erzsébet u. 9., Hungary
e-conom@uni-sopron.hu

A kiadó címe | Publisher's Address
9400 Sopron, Bajcsy-Zs. u. 4., Hungary

Szerkesztőbizottság | Editorial Board
CZEGLÉDY Tamás
JANKÓ Ferenc
KOLOSZÁR László
SZÓKA Károly

Tanácsadó Testület | Advisory Board
BÁGER Gusztáv
BLAHÓ András
FÁBIÁN Attila
FARKAS Péter
GILÁNYI Zsolt
KOVÁCS Árpád
LIGETI Zsombor
POGÁTSA Zoltán
SZÉKELY Csaba

Technikai szerkesztő | Technical Editor
TAKÁCS Eszter

A szerkesztőség munkatársa | Editorial Assistant
DURGULA Judit

ISSN 2063-644X

Tartalomjegyzék | Table of Contents

NAGY Zita Barbara – KISS Livia Benita A jövedelemkülönbség megjelenésének vizsgálata tartalomelemzéssel tudományos online full-text adatbázisokban <i>The Examination of the Appearance of Income Inequality with Content Analysis in Scientific On-line Full-text Databases</i>	3
HORVÁTH Júlia Borbála Intermentality <i>Az intermentálisitás</i>	16
DURKÓ Emília – HUZSVAI László – CSIPKÉS Margit Városi és vidéki háztartások villamosenergia fogyasztásának modellezése Magyarországon <i>Electricity Consumption of Hungarian Households According to Settlement Size</i>	28
RAFIEI Arman Az Iráni Iszlám Köztársaság bankjai és az egy főre jutó GDP összefüggései <i>A 2007–2009-es gazdasági válság aranyra gyakorolt hatása</i> <i>Links Between the Banks of the Islamic Republic of Iran and the GDP per Capita</i>	42
KOVÁCS Tamás – VARGA Imre Mennyit ér egy pénzérme? <i>What is the Value of a Coin?</i>	51
NAGY Balázs Regionális különbségek a Kárpát-medencében <i>Regional Disparities in the Carpathian Basin</i>	62
SÁPINÉ DUDUK Ildikó Vállalati versenyképességi tényezők az üzleti tevékenységben <i>Corporate Competitiveness Factors in Business Activity</i>	77
BERTALAN Laura – HEGEDÜS Judit A városi szétterülés problémaérzékelése és kezelése a hazai városokban – egy kérdőíves felmérés alaperedményei <i>Perception and politics of urban sprawl in Hungarian towns: basic data of a questionnaire survey</i>	94

KOVÁCS TAMÁS¹ – VARGA IMRE²

Mennyit ér egy pénzérme?

Az esetek túlnyomó többségében, az érme valóban annyit ér, amennyi rá van írva, amely a kibocsátó ország központi bankja által meghatározott névérték, az adott ország valutájában megadva. Mindemellett van számos olyan pénzérme, amely a névértékénél lényegesen többet ér, esetleg annak a sokszorosát éri, magasra értékelik a numizmatika kedvelői és a gyűjtők. A modern, forgalmi érmék esetén ennek elsősorban az a magyarázata, hogy az adott évben a szokásosnál jóval kisebb példányszámban bocsátották ki, esetleg valamilyen évforduló emlékére verték és/vagy valamilyen nemesfém-ből készült. Ezekben az esetekben azt mondhatjuk, hogy az érmének numizmatikai értéke is van, ami semmiképp sem lehet alacsonyabb a névértékénél, inkább annál lényegesen magasabb.

Kulcsszavak: pénzérme, numizmatika, tartásfok

JEL-kódok: G2, D4, Y9

What is the Value of a Coin?

In the vast majority of cases, the coin really worth as much as it is written, that is, the nominal value defined by the issuing central bank of that country's currency currently. In addition, there are a number of coin, which is worth much more than face value, it may be worth many times more, highly valued numismatics enthusiasts and collectors. For modern coins of this is explained primarily that in the current year issued a much smaller number of copies than usual, possibly beaten and / or a base metal of an anniversary to commemorate. In these cases, we can say that the numismatic value of the coin, there is no case be lower than the nominal value, rather than significantly higher.

Keywords: coin, numismatics, condition of coins

JEL Codes: G2, D4, Y9

¹ A szerző a Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Karának adjunktusa (kovacs.tamas AT nyme.hu)

² A szerző a Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Karának egyetemi docense (varga.imre AT nyme.hu)

Bevezetés, célok

A címben feltett kérdésre egyszerűen lehet válaszolni: a névértékét. A dolog azonban nem mindig ennyire egyszerű. Az esetek túlnyomó többségében valóban a pénzérme annyit ér, ami rá van írva, azaz a kibocsátó jegybank által meghatározott névértéket, az adott ország valutájában megadva. Mindemellett van számos olyan pénzérme, amely a névértékénél lényegesen többet ér, esetleg annak a sokszorosát éri, így magasra értékelik a numizmatika kedvelői és a gyűjtők. A modern, forgalmi érmék esetén ennek elsősorban az a magyarázata, hogy az adott évben a szokásosnál jóval kisebb példányszámban bocsátották ki, esetleg valamilyen évforduló emlékére verték és/vagy valamilyen nemesfém-ből készült. Ezekben az esetekben azt mondhatjuk, hogy **az érmenek numizmatikai értéke is van**, ami semmiképp sem lehet alacsonyabb a névértékénél, inkább annál lényegesen magasabb.

Mindezek mellett számos olyan pénzérme létezik, amely már nincs forgalomban, bevonásra került egy pénzcseré alkalmával vagy az adott ország áttért egy másik valutára (lásd: 2002-től sok uniós ország cserélte saját valutáját euróra). Ezek értéke a ritkaságtól és persze az anyaguktól függően lényegesen megnő, nem beszélve a régi történelmi érmékről, amelyek esetében már komoly értékről beszélhetünk, melyek műkincsnek is minősíthetők. Általában elmondható, hogy minél régebbi az érme, annál értékesebb, de ez azért egy durva általánosítás, hisz számos más tényező is belejátszik az érme piaci értékének a meghatározásába.³

A tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, hogy melyek azok a tényezők, amelyek meghatározzák egy pénzérme értékét. Ehhez korlátozottan áll rendelkezésre szakirodalom, de leginkább az alábbi könyv tekinthető relevánsnak: Mackay, James: Érmék és érme-gyűjtés; Kossuth Kiadó, 2008.

A numizmatika a pénzzel és a pénz történetével foglalkozó történelmi segédtudomány. Habár a numizmatika művelői, a numizmatikusok eredetileg a régi érmék gyűjtésével és tanulmányozásával foglalkoztak, érdeklődésük ma már kiterjed a modern pénzérmékre és papírpénzekre is. A numizmatikusok legfontosabb tevékenységei közé tartozik mindenekelőtt a pénzek és pénzhelyettesítők gyűjtése és rendszerezése, a pénzérmék numizmatikai többletértékének meghatározása (Mackay, 2008, p. 7.).

A gyűjtők az érmeiket jellemzően a névértékük, típusuk, anyaguk, évjáratuk, verdéjük és állapotuk alapján azonosítják. Az érmék heterogén jószágok, hiszen ezen jellemzők közül akár egynek is az eltérése egyedivé tesz egy érmét (Dickie et al., 1994).

Egy érme értéke alapvetően három tényezőtől függ: anyagától, tartásfokától (állapot) ritkaságától.

Az érme anyaga mint első érték-meghatározó tényező

Az érme **anyaga** az első olyan tényező, amely alapvetően meghatározza annak értékét. Természetesen a nemesfém-ből készült érmék értéke jelentősen magasabb, mint a bronzból, rézből vagy egyéb fémötvözetből készült érmék esetében. Utóbbiak anyaga nem képvisel különösebb értéket, hiszen a súlyára (súly alapján számított fém értéke) csekély, de ugyanakkor a nemesfémek esetében is nagyon jelentősek a különbségek. Az aranyból (esetleg ritka esetben platinából) készült érmék ára természetesen többszöröse az ezüst érmék piaci árának. A különbség a modern, numizmatikai többlet-értékkel nem rendelkező érmék esetében igazodik az arany és az ezüst világszertei árkülönbségéhez, azaz grammonként hetvenszeres.

A legtöbb érme – talán szám szerint is – ezüstből készül, hiszen ezek a leginkább közkedveltek a gyűjtők és befektetők körében. Ennek egyszerű oka van: esztétikailag gyönyörű, de ugyanakkor még széles körben megfizethető, az arannyal ellentétben.

³ A pénzérmék piaci értékének meghatározásához nem mindig áll rendelkezésre megfelelő szakirodalom, statisztikai adat, így a szerzők sokéves numizmatikai tapasztalata az elsődleges forrása.

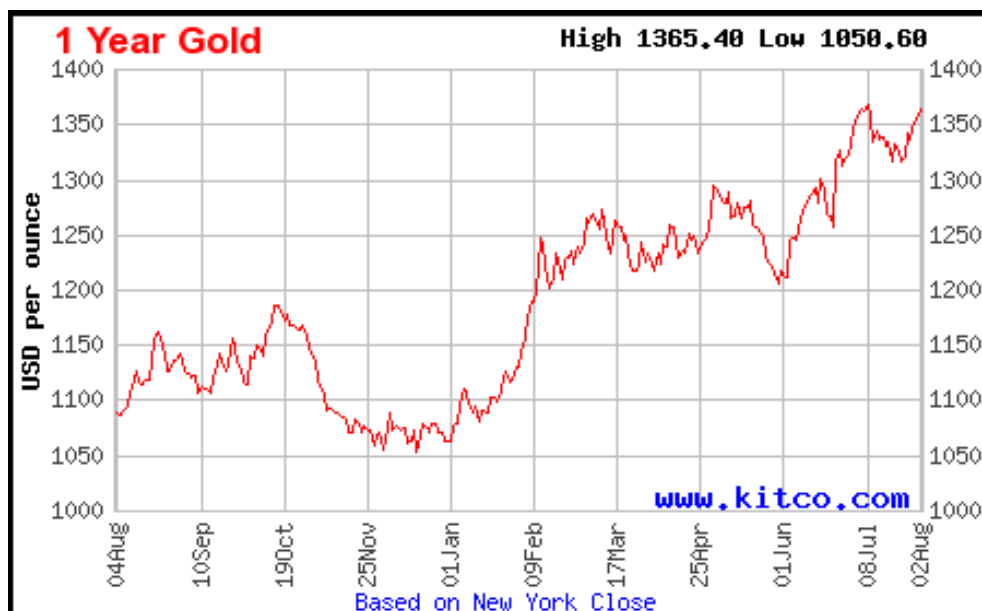
Magyarországon az MNB a Magyar Pénzverő Zrt-n keresztül évente több alkalommal bocsát ki emlékérmeket, amelyek aranyból, színesfémből vagy az esetek többségében ezüsből készülnek. Mindig valamely jeles esemény emlékére, esetleg jeles történelmi vagy irodalmi személyekhez köthető kerek évfordulóhoz kapcsolódik az érmekibocsátás. Ezek névértékkel rendelkező, valós vásárlásra is alkalmas érmék, amelyek anyaga már általában determinálja azt, hogy a névértékénél többre értékelik őket és ez az idő múlásával (az inflációt is figyelembe véve) még inkább így van.

1. ábra: Ezeréves a pénzverés, ezüst 3000 Ft, MNB emlékérme 2001

Forrás: saját készítés

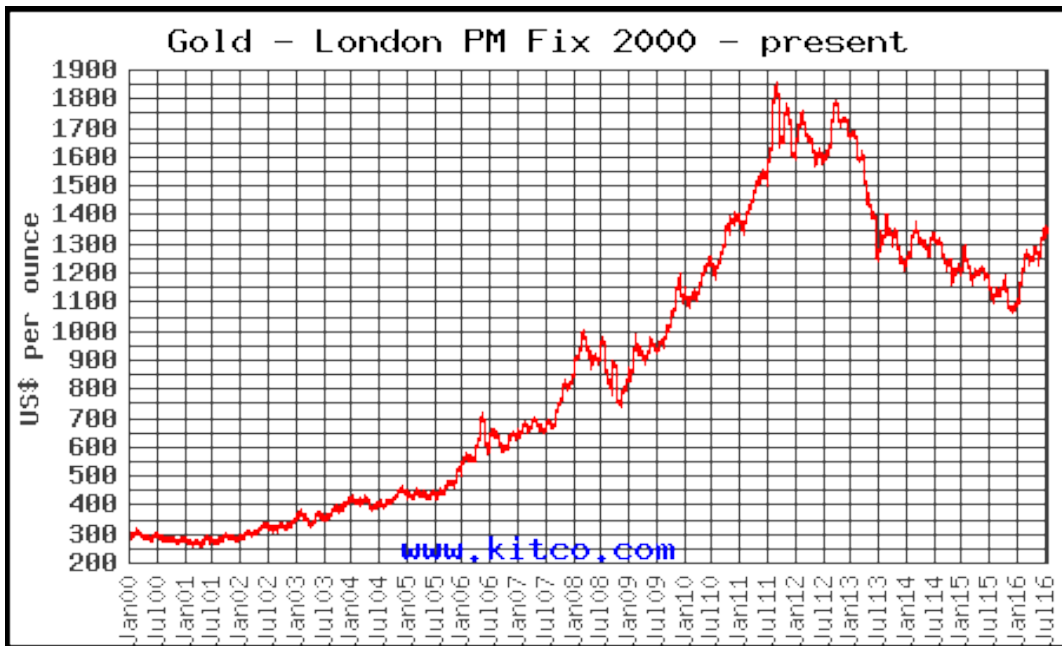
A modern arany és ezüst érmék (és a névértékkel nem rendelkező emlékérme) értéke azonban általában szorosan követi a nemesfémek aktuális piaci árfolyamát, amelyek éves és az elmúlt 16 éves (2000. jan. 1. – 2016. aug. 2.) tőzsdei árfolyamát mutatja az alábbi négy diagram. Jól látható, hogy 2000-től jelentős felfutás volt megfigyelhető az arany és az ezüst árában, ami a pénzügyi válság idején futott fel igazán és 2011-2012. környékén érte el a csúcstát.⁴ Ezek után negatív korrekció következett be, hosszú esés és stagnálás következett, de így sem esett már vissza a válság előtti árfolyamra. 2016-ban látható némi pozitív korrekció, ami már tartósnak is nevezhető. Ezek a folyamatok az érmék árában is jól megfigyelhetők, az éven belüli mozgásokat pedig kisebb hatáskokkal, de szintén lekövetik.

2. ábra: Arany árfolyam alakulása az elmúlt 1 évben

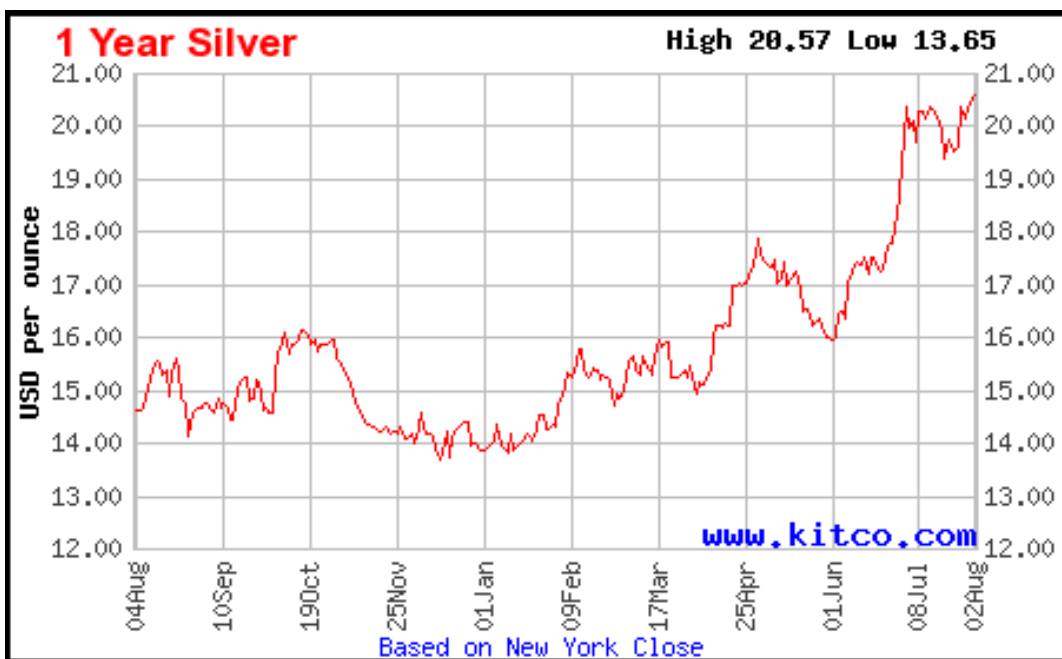
Forrás: <http://www.kitco.com/charts/popup/au0365nyb.html>

⁴ Az arany és ezüst, mint biztos befektetés, a lakosság és az intézményi befektetők részére egyaránt „menedéknék” minősül gazdasági válság esetén.

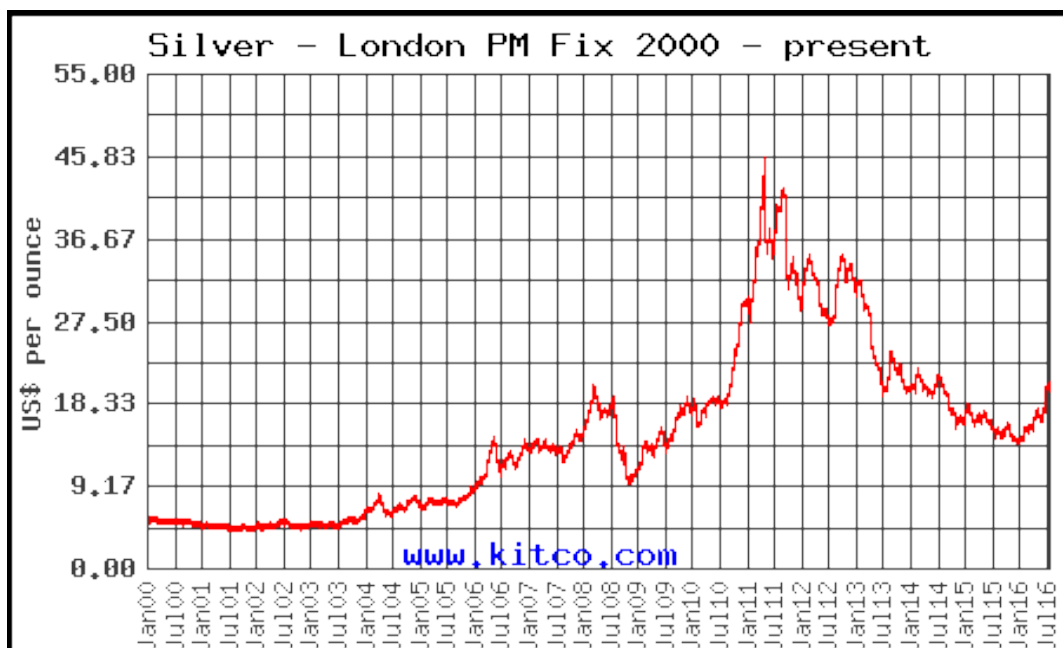
3. ábra: Arany árfolyam alakulása az elmúlt 15 évben

Forrás: http://www.kitco.com/scripts/hist_charts/yearly_graphs.plx

4. ábra: Ezüst árfolyam alakulása az elmúlt 1 évben

Forrás: <http://www.kitco.com/charts/popup/ag0365nyb.html>

5. ábra: Ezüst árfolyam alakulása az elmúlt 15 évben

Forrás: http://www.kitco.com/scripts/hist_charts/yearly_graphs.plx

Azon érmék esetén, ahol nincs, vagy csekély mértékű az olyan tényező, ami a numizmatikai értéket képviseli (2. és 3. tényező), nagyon szoros korreláció figyelhető meg az érmék ára és a nemesfémek piaci árfolyama között. Az olyan érmék a leginkább kitettek az értékingadozásnak, amelyeket nagy számban vertek és modern forgalmi érméknek tekinthetők. Erre kiváló példa az 1992-94. között vert ezüst MNB-s és Deák 200 Ft, ami 12 g-os és 50 %-os ezüsttartalommal készült. Egy ilyen érme, ami névértéken 200 Ft-ot ér, és még 7 évvel ezelőtt is csak 500 Ft-ot adtak érte a gyűjtők és befektetők, az ezüstár-robbanás hatására 1500 Ft-os áron is forgott 2011 végén, de a korrekció hatására 2015 végére már ismét 1000 Ft alatti árat, 700-800 Ft-ot ér el. (Picivel az ezüstár felett, kevés numizmatikai értékkel.)

6. ábra: Deák, ezüst 200 Ft, MNB forgalmi érme 1994

Forrás: saját készítés

Ebből a példából is látszik, hogy a tőzsdei trendeket meglovagolva jelentős árfolyamnyereséget lehetett elérni hasonló érmék adás-vételével, de a veszteség lehetősége is jelentős. Ugyanakkor az is megfigyelhető, sok éves numizmatikában szerzett tapasztalat alapján, hogy az érmék árai kisebb mértékben és általában késéssel reagálnak az ezüst vagy az arany világpiacon történő árváltozásaira, különösen akkor, ha némi numizmatikai érték is közrejátszik. Így az értékingadozási kitettsége az ilyen jellegű befektetésnek némileg kisebb, mintha egyszerűen aranyat vagy ezüstöt vásárolnánk, és sokszor megfigyelhető, hogy az emelkedés utáni esések után is kicsit magasabb áron áll be az érme értéke, mint amit maga a nemesfém ára indokolna.

Az érme tartásfoka, mint második érték-meghatározó tényező

Az érme **tartásfoka**, azaz a minőségi állapot a második fontos tényező, amelynek kihatása van az értékére. A tartásfok meghatározása természetesen szakértő feladata, de a numizmatikában jártas személyek, gyűjtők szintén jó eséllyel be tudják sorolni az érme minőségét. Az általánosan elfogadott, nemzetközi minőségkategóriák a következők:

- **PP (proof, Polierte Platte)** Az érme *tükörveret*, polírozott szerszámokkal polírozott lapkára verték. A kiemelkedő részek, vagyis az érmekép minden esetben matt felületű. (Régebbi PP veretknél a technológia még nem volt tökéletes. Ha az érmén elszíneződés, mikrokarcok láthatók, akkor az alábbi kategóriákkal is jelölhető a PP besorolás mellett.)
- **BU (brilliant uncirculated)** Az érme csillogó vagy *selyemfényű*. Forgalomban nem volt, emberi kézbe nem került, mikrokarcok sem találhatók rajta.
- **UNC (uncirculated)** Az érme *verdefényes* állapotú, nem volt forgalomban. Mindemellett a modern daraboknál a mai gépi tömeggyártás során mikrokarcok keletkezhetek az érme felületén.
- **aUNC (about uncirculated)** Az érme nem volt forgalomban, vagy a verdefényes állapothoz nagyon közel álló minőségű. Szintén mikrokarcok fordulhatnak csak elő a felületén.
- **EF (extra fine)** Az érme *kiváló* minőségű, legfeljebb csak rövid ideig volt forgalomban. A kiálló részekeken, recéken nem fedezhető fel komolyabb kopás. Az érme felületén előfordulhatnak kisebb karcok, de komolyabb sérülés nem.
- **VF (very fine)** Az érme *nagyon szép* minőségű, azonban forgalomban volt, ennek megfelelő kopások, karcok felfedezhetők rajta. Mindemellett a kontúrok láthatók, a feliratok olvashatók.
- **F (fine)** Az érme *szép* minőségű, hosszabb ideig forgalomban volt, így jelentős kopások, karcok láthatók rajta. A kontúrok már nem mindenütt láthatók, a feliratok még olvashatók. (Mackay, 2008, p. 61.)

Az egyes kategóriák közti átmenetet + vagy – jellel jelölhetjük, attól függően, hogy a kategória alsó vagy felső véghez áll közelebb az érme állapota.

A minőségi kategóriák szerepe minden érménél rendkívül fontos, de különösen igaz ez a régebbi korok pénzerméi esetén. Nézzünk két konkrét példát minderre.

Az alábbi ábrán egy-egy Ferenc József korabeli magyar (KB: körmőcbányai veret) ezüst 1 Forintos érmét láthatunk. Ez egy átlagos ritkaságú érme, és a felső sorban található darabnak a tartásfoka VF+, míg az alsó sorban látható UNC közeli. Nem tökéletes, de közelít ahhoz. Egy laikus számára talán nem is annyira feltűnő a minőségbeli különbség, és joggal gondolhatná, hogy az értékük között talán 20-30 %-nyi különbség van. A valóság azonban az, hogy az első érme átlagos piaci értéke 5500 Ft, míg a másodiké közel 10.000 Ft. Tehát a tartásfokban rejlő különbség csaknem 100 %-os értékkülönbséget indukált.

7. ábra: Ferenc József, ezüst 1 Forint, forgalmi érme 1888, KB

Forrás: saját készítés

Egy másik példa egy-egy Magyar Királyság korabeli, 1932-es Madonnás ezüst 2 pengőt vizsgál. Ez a kibocsátott 2 pengősök közül egy viszonylag ritkább évjárat, aminek hatására a gyűjtők magasabb értéket is hajlandók megfizetni egy-egy szép példányért. A minőségbeli különbség jól látható a képeken, de mégis, értékben ez mekkora különbséget okozhat? Nos, nagyon jelentős a különbség. Az első érme VF minőségű és piaci értéke 2000, míg a második UNC közeli (aUNC), és 10.000 Ft-ot is megadnak érte a szépsége miatt. A különbség óriási, ötszörös!

8. ábra: Madonnás, ezüst 2 Pengő, forgalmi érme 1932

Forrás: saját készítés

Mindkét példa jól tükrözi a tartásfok nagyon jelentős szerepét. Régebbi történelmi érmék esetén nem ritka, hogy a kiváló tartásfokú érme értéke többszöröse a gyengébb minőségű érme értékének. Az alacsony tartásfokú érmék értékét inkább az érme anyaga hatá-

rozza meg (ezüst- vagy aranytartalma), míg a magas tartásfokúak elszakadnak az anyagtól, **numizmatikai többletértéket képviselnek**, ami a piaci árakban is megmutatkozik.

Még a modern forgalmi és emlékérmékről is szükséges néhány szót szólni. Mivel viszonylag új és nagy tömegben gyártott (esetleg néhány ezer példányban limitált) érmékről van szó, a tartásfokuk az esetek túlnyomó többségében kiváló, sőt gyakran UNC. Így ezen érmék esetében nincs olyan nagy szerepe a tartásfoknak, mivel joggal elvárható, hogy minimum kiváló állapotú legyen. (Nem ment rajta keresztül a történelem vihara.)

A következő ábrán egy-egy azonos, eredetileg PP tartásfokú ezüstérme látható: Visegrádi vár 5000 Ft.

9. ábra: Visegrádi vár, ezüst 5000 Ft, MNB emlékérmé 2004.

Forrás: saját készítés

Ez az érme a ritkább és közkedveltebb emlékérmék közé tartozik, így a piaci ára is ehhez igazodva 20.000 Ft körül alakul (felső képeken látható). Ez az ár jóval magasabb, mint a névértéke, és a súlya alapján számított értékénél is (1 uncia, 0.925 Ag). Azonban, ha a tartásfoka már nem kifogástalan (lásd alsó képek), akkor már csak 13.000-15.000 Ft közötti árat adnak érte a gyűjtők. Az árkülönbség itt is jelentős, de nem olyan kiugró, mint a történelmi érmék vonatkozásában. A modern érmék esetén alsó értékhatárt jelent a súlyára (arany vagy ezüsttartalmából számított érték) és természetesen a névérték, tehát még egy nagyon kopott és gyakori, de 5000 Ft névértékű érme esetén sem fog az értéke 5000 Ft alá menni, hiszen ez egy törvényes fizetőeszköz, így 5000 Ft-ot biztosan megér.

Az érme ritkasága, mint harmadik érték-meghatározó tényező

Az érme **ritkasága** a harmadik olyan tényező, amely alapvetően meghatározza annak értékét. Általában azt a pénzürmét tekintjük ritkának, amelyből kevés darab⁵ készült vagy egyébként gyakori, de az adott évben lényegesen kevesebb darabszámot vertek, mint a többi kibocsájtási évben. Erre két eklatáns példát lehet hozni:

Az első esetben (10. ábra) egy-egy Ferenc József korabeli magyar (KB: körmöcbányai veret) ezüst 2 Koronás érmét láthatunk. (10 g; 0.835 Ag)

⁵ Kevés darabnak tekinthető Magyarországon vert érmék esetén, ha maximum 2-3 ezer darabot készítenek belőle. Hetven évnél régebbi érmék esetében a néhány tízezres példányszám is ma már ebbe a kategóriába tartozik.

10. ábra: Ferenc József, ezüst 2 Korona, forgalmi érme 1912, 1914, KB

Forrás: saját készítés

Mindkét érme azonos paraméterekkel rendelkezik, közel hasonló, extra tartásfokkal (EF – aUNC). Azonban míg az 1912-es 2 koronából 4.000.000 db-ot vertek, addig az 1914-esből csupán 500.000 db készült. Így az árban is nagyon nagy különbség alakult ki, mert a ritkább évszámú érméből egy évszázad múltán sokkal kevesebb maradt fenn, különösen ilyen állapotban. Az első érme piaci ára 3000 Ft, míg a másodiké 25 000 Ft. Ezt az értékkülönbséget a vert példányszámok teljes egészében indokolják, és a ritkább évszámú érme még sokkal gyengébb tartásfokkal (VF) is az 1912-esnek a 4-5-szörösét érné. Ugyanakkor vannak olyan érmék, ahol a vert példányszámokban nincs jelentős eltérés, de a történelmi események miatt az egyikből esetleg jóval kevesebb maradt fenn (esetleg sokat beolvasztottak háborús időszakban), ezért tekinthetők ritkának.

A másik példa (11. ábra) ismét a Magyar Királyság korából származik, két ezüst, Madonnás 2 Pengőt hasonlítunk össze (10 g; 0.64 Ag).

11. ábra: Madonnás, ezüst 2 Pengő, forgalmi érme 1935, 1938

Forrás: saját készítés

Ezekből az ezüst 2 pengőből a következő évszámokban vertek érméket: 1929, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39. Ezek közül a leggyakoribb és a legritkább érme látható az ábrán: 1938-as 6.417.000 db, míg az 1935-ös csupán 50.000 db. Természetesen mindkettő érme numizmatikai értéket is képvisel, így áruk az súly ezüst ár fölött helyezkedik el, de a **ritkasági tényező miatt óriási az árkülönbség**. Mivel az 1938-as tartásfoka verdefényes közeli (aUNC), míg az 1935-ös alig éri el a nagyon szép (VF-) kategóriát, a laikus szemlélő nyilván az elsőt tartaná értékesebbnek, de ez koránt sincs így. Az első érme piaci értéke 2500 Ft, a másodiké viszont 100 000 Ft (!) közelében van. Ez a példa jól rávilágít a ritkaság és a gyakoriság viszonyára a pénzérmék vonatkozásában.

A gyűjtők az érméket évszám szerint és emellett sokszor verdejegy szerint is gyűjtik. Tehát ha az adott országban több hivatalos pénzverde működik (pl. Németország), ami verdejegyként megjelenik az érmén is, akkor gyakori, hogy egyes verdékben kevés példányszám készül, amely azonnal megnöveli az adott verdejeggel rendelkező érme értékét.

Erre nézzünk egy külföldi példát: ezüst 5 márka 1939-ből, 2 fféle verdejeggel.

12. ábra: Hindenburg, ezüst 5 Márka, forgalmi érme 1939.

Forrás: saját készítés

Az első érme „A” verdejeggel rendelkezik, azaz Berlinben verték, ahol egyúttal a legnagyobb mennyiség készült (3,4 millió db). A második pedig „E” verdejegyű, ami Muldenhüttent jelöli (1,3 millió db). Bár a két érme a verdejegy kivéve tökéletesen azonos, a vert példányszámokból már következik az értékbeli különbség, az egyik átlagos piaci ára 3500 Ft, míg a másik pedig 5500 Ft (Money Trend, 2015).

Természetesen az Osztrák-Magyar Monarchia korából egy sor magyar vonatkozású, verdejegyese érme példáját is lehetne hozni, ahol szintén kisebb-nagyobb árkülönbségek alakultak ki a ritkább és a gyakoribb példányok között. Ami a leginkább közismert, hogy a körmöcbányai (KB) és a gyulafehérvári (GYF) veretek verdejegyei megjelentek az érméken is, és általában az utóbbi volt a ritkábban előforduló, így ennek megfelelően az értékesebb is, hisz a kor első számú magyar pénzverdéje Körmöcbányán volt megtalálható, és csak az I. világháború után lett a magyar érmeverés központja Budapest.

A fenti példák egy-egy azonos korból származó, azonos névértékű vagy évszámú történelmi érme piaci értékét vizsgálták a ritkaság, mint értéknövelő tényező szempontjából. Természetesen, ha ennél még korábbi, XVII-XVIII. századból származó nagyobb névértékű érméket vizsgálnánk (pl. ezüst tallérok, arany dukátok), akkor ezek már történelmi koroknak megfelelően eleve ritkának tekinthetők, különösen akkor, ha magas tartásfokkal párosulnak. Az anyaguknak megfelelő súlyárnál lényegesen nagyobb, numizmatikai értéket képviselnek, értékük gyakran eléri a 100 000 Ft-ot, de egyes ritka érmék esetén az 1 millió Ft feletti piaci ár sem számít szokatlannak. (Ilyen kategóriába tartoznak például az Erdélyi fejedelemség korában vert ezüst és arany tallérok (pl. Bethlen Gábor tallérja), amelyek ma már ritkán fellelhetők.)

Összegzés

Összegezve az eddigieket, **egy pénzérme gyakran nem csupán a névértékét éri, hanem annál sokkal többet.** Mindez vonatkozik a forgalmi érmék egy részére is, de különösen a modern Forint emlékérmék esetében igaz, amelyek többnyire nemesfémből készültek, limitált kibocsátási számmal és rendkívül népszerűek elsősorban a belföldi, de részben a külföldi gyűjtők számára.

Az érme értékét alapvetően befolyásolja az anyaga, a tartásfoka és ritkasága. Számos példát láttunk arra, hogy e tényezők milyen jelentős, akár többszörös árkülönbséget indukáltak az egyébként hasonló kaliberű, sokszor azonos névértékű és korú érmék esetén. A történelmi arany vagy ezüst pénzérme különösen jelentős értéket képviselnek, de itt is erősen függ a kialakuló piaci ár a tartásfoktól és különösen attól, hogy mikor és mennyi példányt vertek az adott érméből, ebből mennyi maradt fenn napjainkban, azaz az érme mennyire tekinthető ritkának.

Ha az embert nem elsősorban a gyűjtői szenvedély vezérli a pénzérmeiket illetően, akkor pénzügyi szempontból azt mondhatjuk, hogy akkor csinálunk jó befektetést, ha olyan érmékbe fektetjük a pénzünket, amelyek nemesfémből készültek, a tartásfokuk legalább EF és az adott történelmi környezetben ritkának vagy ritka évszámúnak tekinthetők. Ha így teszünk, és ezekhez az érmékhez nem irreálisan magas áron jutunk hozzá, akkor pénzügyileg is kitűnő befektetést csinálhatunk.

Dickie és szerzőtársai is arra jutottak, hogy a ritkább érmékkel valamivel jobb hozamokat lehet elérni. Ugyanakkor azért meg kell jegyeznünk, hogy a teljes mintájuk alapján a vizsgált idő-szakban ők alacsony és ingadozó hozamokat figyeltek meg, ami racionális befektetőnek nem vonzó (Dickie et al., 1994).

A téma folytatásaként egyes értékmeghatározó tényezőknek az értékhez való hozzájárulásának statisztikai vizsgálatát fogalmazzuk meg. Emellett a közelmúlt hozamainak vizsgálata szintén érdekes lehet.

Irodalomjegyzék

- Dickie, M. – Delorme, Ch. D., Jr. – Humphreys, J. M. (1994): Price Determination for a Collectible Good: The Case of Rare U. S. Coins. *Southern Economic Journal* Vol. 61, No. 1, pp. 40–51.
- Mackay, J. (2008): Érmék és érmegyűjtés. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Money Trend 2015: www.moneytrend.at (letöltve: 2015.11.20.)
- www.kitco.com (letöltve: 2016.07.16.)

E-CONOM

Online tudományos folyóirat
Online Scientific Journal

Tanulmányok a gazdaság- és társadalomtudományok területéről
Studies on the Economic and Social Sciences

E-CONOM

Online tudományos folyóirat | Online Scientific Journal

Főszerkesztő | Editor-in-Chief
JUHÁSZ Lajos

Kiadja | Publisher
Soproni Egyetem Kiadó |
University of Sopron Press

A szerkesztőség címe | Address
9400 Sopron, Erzsébet u. 9., Hungary
e-conom@uni-sopron.hu

A kiadó címe | Publisher's Address
9400 Sopron, Bajcsy-Zs. u. 4., Hungary

Szerkesztőbizottság | Editorial Board
CZEGLÉDY Tamás
JANKÓ Ferenc
KOLOSZÁR László
SZÓKA Károly

Tanácsadó Testület | Advisory Board
BÁGER Gusztáv
BLAHÓ András
FÁBIÁN Attila
FARKAS Péter
GILÁNYI Zsolt
KOVÁCS Árpád
LIGETI Zsombor
POGÁ TSA Zoltán
SZÉKELY Csaba

Technikai szerkesztő | Technical Editor
TAKÁCS Eszter

A szerkesztőség munkatársa | Editorial Assistant
DURGULA Judit

ISSN 2063-644X

Tartalomjegyzék | Table of Contents

NAGY Zita Barbara – KISS Livia Benita A jövedelemkülönbség megjelenésének vizsgálata tartalomelemzéssel tudományos online full-text adatbázisokban <i>The Examination of the Appearance of Income Inequality with Content Analysis in Scientific On-line Full-text Databases</i>	3
HORVÁTH Júlia Borbála Intermentality <i>Az intermentálisitás</i>	16
DURKÓ Emília – HUZSVAI László – CSIPKÉS Margit Városi és vidéki háztartások villamosenergia fogyasztásának modellezése Magyarországon <i>Electricity Consumption of Hungarian Households According to Settlement Size</i>	28
RAFIEI Arman Az Iráni Iszlám Köztársaság bankjai és az egy főre jutó GDP összefüggései <i>A 2007–2009-es gazdasági válság aranyra gyakorolt hatása</i> <i>Links Between the Banks of the Islamic Republic of Iran and the GDP per Capita</i>	42
KOVÁCS Tamás – VARGA Imre Mennyit ér egy pénzérme? <i>What is the Value of a Coin?</i>	51
NAGY Balázs Regionális különbségek a Kárpát-medencében <i>Regional Disparities in the Carpathian Basin</i>	62
SÁPINÉ DUDUK Ildikó Vállalati versenyképességi tényezők az üzleti tevékenységben <i>Corporate Competitiveness Factors in Business Activity</i>	77
BERTALAN Laura – HEGEDÜS Judit A városi szétterülés problémaérzékelése és kezelése a hazai városokban – egy kérdőíves felmérés alaperedményei <i>Perception and politics of urban sprawl in Hungarian towns: basic data of a questionnaire survey</i>	94

NAGY BALÁZS¹

Regionális különbségek a Kárpát-medencében

A regionális versenyképesség vitathatatlanul fontos kutatási területté vált az elmúlt évtizedben. A területi egyenlőtlenségek csökkentésével kapcsolatos kutatások az egyik legfontosabb területet jelentik a regionális tudományban. A tanulmányban kísérletet teszek a regionális versenyképesség definiálására, mérésére és a Kárpát-medence (Magyarország, Románia, Szlovákia) NUTS 2 szintű régiói egyenlőtlenségeinek feltérképezésére különös tekintettel a humán tőkére, kutatás-fejlesztésre, társadalmi jólétre, munkaerőpiacra és szegénységre. A területi elemzés alapvetően három kompozit indikátorra épül (alapkövetelmények, hatékonyság, innovatív társadalom), amelyek a „Min-Max” normalizálási módszerrel készültek. Az egyenlőtlenségek klaszter- és diszkriminanciaelemzéssel kerültek felmérése.

Kulcsszavak: Kárpát-medence, régiók, versenyképesség, területi egyenlőtlenségek, többváltozós vizsgálatok
JEL-kódok: O18, P25, P48, R11

Regional Disparities in the Carpathian Basin

The regional competitiveness has become an undisputedly important researching area in the past decade. Researches on reducing the territorial inequalities are one of the most important issues in regional studies. In this study I try to define, measure the regional competitiveness and map the disparities of the NUTS 2 level regions of Carpathian Basin (Hungary, Romania, Slovak Republic) with particular attention to human capital, research and development, social well-being, labour market and poverty. The territorial analysis based mainly on three composite indicators (Basic requirements, Efficiency, Innovative society), which were calculated by method of 'Min-Max'. The disparities have been captured by cluster and discriminant analysis.

Keywords: Carpathian Basin, regions, competitiveness, territorial inequalities, multivariate analyses
JEL Codes: O18, P25, P48, R11

¹ A szerző a Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Karának PhD-jelöltje (nagybalazs0224@gmail.com).

Bevezetés

A versenyképesség-kutató intézetek rendszeresen kiemelik, hogy a versenyképesség célja a fenntartható jóllét, a társadalmi hasznosulás. A versenyképesség tehát egy eszköz, a társadalom tagjainak jólléte pedig cél. Éppen ezért felvetődik a kérdés, hogy mik azok a tényezők, faktorok vagy pillérek, amelyekkel a régiók versenyképessége mérhető? A tanulmány első részében a Kárpát-medence regionális versenyképességének mérésére alkalmas indikátorok, valamint ezekből számított kompozit mutatók módszertana és súlyozása kerül röviden bemutatásra. A rövid bemutatás oka, hogy az elemzés elsődleges célja (és egyben a tanulmány második része) a kompozit értékek alapján történő területi összehasonlítás, amelyet klaszter- és diszkriminancia-elemzéssel végeztünk el. A vizsgált terület a Kárpát-medence három országára terjed ki, így elemzésre kerültek Magyarország, Románia és Szlovákia NUTS 2 szintű régiói.

Jelen tanulmányban a Kárpát-medence regionális versenyképességi indexe alapján mérhető területi különbségek és azok okai kerülnek bemutatásra. A versenyképességi index részletes ismertetésétől eltekintünk, azonban a legfontosabb adatokat ismertetjük, hiszen ezek jelentik a területi egyenlőtlenségekkel kapcsolatos többváltozós elemzések alapját. Ezeket az elemzéseket igyekeztünk úgy elvégezni, hogy az elemzési lépések is (a megszokottól részletebben) bemutatásra kerüljenek, így biztosíthatjuk, hogy az eredmények később összehasonlíthatók legyenek más területeken végzett hasonló kutatásokkal.

Nemzetgazdasági és regionális versenyképesség

Porter (2005) szerint a versenyképességet a termelékenység határozza meg, amellyel a nemzet hasznosítja humán, pénzügyi és természeti erőforrásait. Hozzáteszi, hogy egy nemzet élet-színvonalát a gazdaság termelékenysége határozza meg, vagyis az, hogy mennyi árut és szolgáltatást állított elő egységnyi erőforrással. Értelmezésében szinte minden tényező hozzájárul a versenyképességhez, például iskolák, utak, pénzügyi piacok.

A Világ gazdasági Fórum – WEF² (2014) definíciója szerint a versenyképesség nem más, mint tényezők, politikák és intézmények összessége, amely meghatározza egy nemzetgazdaság termelékenységét, ami pedig determinálja az adott gazdaság által elérhető jóléti szintet.

Az IMD³ (2014 p. 502) szerint „a versenyképesség a közgazdasági elméletek tárgykörébe tartozik, és azokat a tényezőket és politikákat elemzi, melyek egy ország azon képességét formálják, amellyel vállalatai számára magasabb szintű értékteremtést, állampolgárainak pedig nagyobb jólétet biztosító környezetet hoz létre és tart fenn.”

Chikán és Czákó (2005 p. 12) értelmezésében a versenyképesség „a nemzetgazdaságnak az a képessége, hogy egy nemzetgazdaság úgy tud létrehozni, felhasználni, illetve a globális verseny keretei között értékesíteni termékeket és szolgáltatásokat, hogy közben saját termelési tényezőinek hozadéka, s ezzel párhuzamosan állampolgárainak jólléte fenntartható módon növekszik.”

Garelli (2006) ugyanakkor kiemeli, hogy alapvető különbség van versenyképesség és gazdasági teljesítmény között. A GDP-n keresztül csak a múlt gazdaságpolitikáinak a jelenre kiható eredményét mérhetjük, azonban alkalmatlan a jövőre való felkészültség mérésére. A szerző hangsúlyozza, hogy a versenyképesség legfontosabb elemei az oktatás, a technológia, a kutatás és a tudomány.

Csath (2010) szerint nem tekinthető versenyképesnek az az ország, amely nem tud megbirkózni a magas munkanélküliséggel és a szegénységgel. Szerinte a versenyképesség szempontjából legfontosabb kérdés az értékteremtés, az ehhez felhasznált erőforrások hatékony

² World Economic Forum

³ Institute for Management Development

hasznosítása, a belső képességek állandó fejlesztése és a magas minőségre törekvés. Ezenkívül kiemeli az infrastruktúra fejlesztését, a tudásba és egészségügybe történő hatékony beruházást, mint versenyképességi prioritásokat.

A bemutatott publikációkban nemzetgazdasági szinten tekintettek a versenyképességre. A régiók és más szubnacionális területi egységek közti verseny értelmezése már sokkal nehezebben megfogható, hiszen a régiók nem rendelkeznek olyan döntési jogkörökkel, mint a nemzetek, lényegesen kevesebb eszközzel tudnak beavatkozni a gazdaság működésébe. (Lukovics, 2008) Ezért a regionális versenyképesség egy olyan képességként definiálható, melynek célja egy vonzó, fenntartható környezet létrehozása és biztosítása a vállalatok, illetve a lakosság számára. (Dijkstra et al., 2011)

A regionális versenyképességgel kapcsolatban két fontos tényezőt emelhetünk ki, amelyet Lengyel Imre (2000 p. 975) is hangsúlyoz: „a regionális versenyképesség ... nyitott gazdaságban a régiók képessége relatíve magas jövedelem és relatíve magas foglalkoztatottsági szint létrehozására”. Ugyanakkor felveti a jövedelem mérésének problémáját, ugyanis alapvető fontosságú, hogy mit tekintünk jövedelemnek. A legtöbb elemzés az egy főre jutó GDP-t használja, ugyanakkor Lengyel (2000) is kiemeli, hogy (például a munkahelyi ingázás miatt) több esetben torzított eredményt ad, továbbá a GDP olyan tényezőket is figyelembe vesz, mint a feketegazdaság teljesítménye, illetve a katasztrófák utáni helyreállítás. Ebből következik, hogy a GDP önmagában alkalmatlan a jóllét mérésére, ezért alternatív mutatók egyre nagyobb számban jelennek meg (például Happy Planet Index, Human Development Index, stb.).

Lengyel (2003 p. 153) később a területi versenyt a következőképp definiálja: „egy olyan folyamat, amely a területi egységek között zajlik és célja a régióban, városban élők jólétének növelése a regionális, helyi gazdaság fejlődésének elősegítésével, amely fejlődést bizonyos csoportok a helyi politikákon keresztül más térségekkel versengve, rivalizálva próbálnak befolyásolni explicit vagy gyakran implicit módon”.

Következésképp kialakulnak a lakosság és a vállalatok számára vonzó és kevésbé vonzó területek, amelyek területi egyenlőtlenségekhez vezetnek. A kompetitív (abszolút) előnyök szerint a területi egyenlőtlenségek mérséklődése nem automatizmusok eredménye, hisz a versenyben lennie kell győztesnek és vesztesnek. Ezért beavatkozásokra, egyedi stratégiákra van szükség. Az EU regionális politikáján is a kompetitív előnyök szemlélete tükröződik, „hiszen a kevésbé fejlett régiók felzárkózásához támogatást nyújt, előírva a partnerségen alapuló programozást, amely lényegében egy régió versenystratégiájának kidolgozását jelenti.” (Lukovics, 2008 p. 567)

Kutatás a Kárpát-medencében

A Kárpát-medence társadalmi-gazdasági helyzetének kutatása számos irányból közelíthető. Több tanulmány is készült egy-egy nemzetgazdaság versenyképességének, illetve az adott ország regionális fejlettségének felmérésére. Kiemelhető ezek közül a szlovákiai régiók helyzetét mérő, rendkívül részletes, a Világ gazdasági Fórum struktúrájához hasonló szerkezetű „Competitive Regions 21” tanulmány. (Hajko et al., 2011)

A hazai regionális versenyképességi elemzések szakirodalma is jelentős. A vizsgálati minta, így az arra készített indikátorkészlet különféle kombinációban jelenik meg. Bodnár (2012) a teljes Európai Unióra készítette el versenyképességi indexét, amelyet főkomponens-elemzéssel hozott létre. Az elemzésbe bevont mutatók tekintetében ő is jelentősen épít Lengyel Imre munkásságára.

A Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézete már 2005-ben, a „Magyarlakta kistérségek – kisebbségi identitások a Kárpát-medencében” című, NKFP 5/044/2002 számú kutatás kutatási program olyan határon túli magyar kisrégiókra fókuszált, amelyek fontos építőkövek lehetnek az integrált kelet-közép-európai térben. Az „intézményi szintek”

vizsgálatával a kulturális, oktatási intézmények és általában a civil szféra szerveződéseinek integrációs funkcióit vizsgálták a kisebbségi magyar közösségek életében lokális, mikroregionális szinteken.” (MTA-KI, 2005 p. 1)

Az Akadémia Regionális Kutatások Központja (MTA-RKK) természetesen több határ menti kutatást végez, amelyek jelen tanulmány szempontjából is fontos tanulságokkal szolgálhat. Ezek közül kiemelhető, hogy „a magyarországi államhatárok két oldalát alkotó határtérségek számottevő része ma is elmaradott terület. A részben történeti, részben pedig az ugyancsak korábbi kedvezőtlen makro- és mikrogazdasági tényezők és hatások következményei, az életképes gazdasági programok hiánya, az elavult infrastrukturális és közlekedési rendszerek, és főként pedig a minden területen fölöttébb vontatottan fejlődő határon átívelő kapcsolatok miatt Magyarország és szomszédai számára létfontosságú kérdés, hogy határai mielőbb szabadon átjárhatók legyenek.” (Horváth, 2010 p.3)

Ez a megállapítás is indokolja a Kárpát-medence országainak kutatását különös tekintettel a magyarság helyzetére, jóllétére. Ezért jelen tanulmányban a Kárpát-medence régióinak társadalmi-gazdasági helyzetét bemutató regionális versenyképességi index alapján mérhető területi különbségeket ismertetjük, amely a belföldi és külhoni magyar lakosság számára is fontos információkat hordoz.

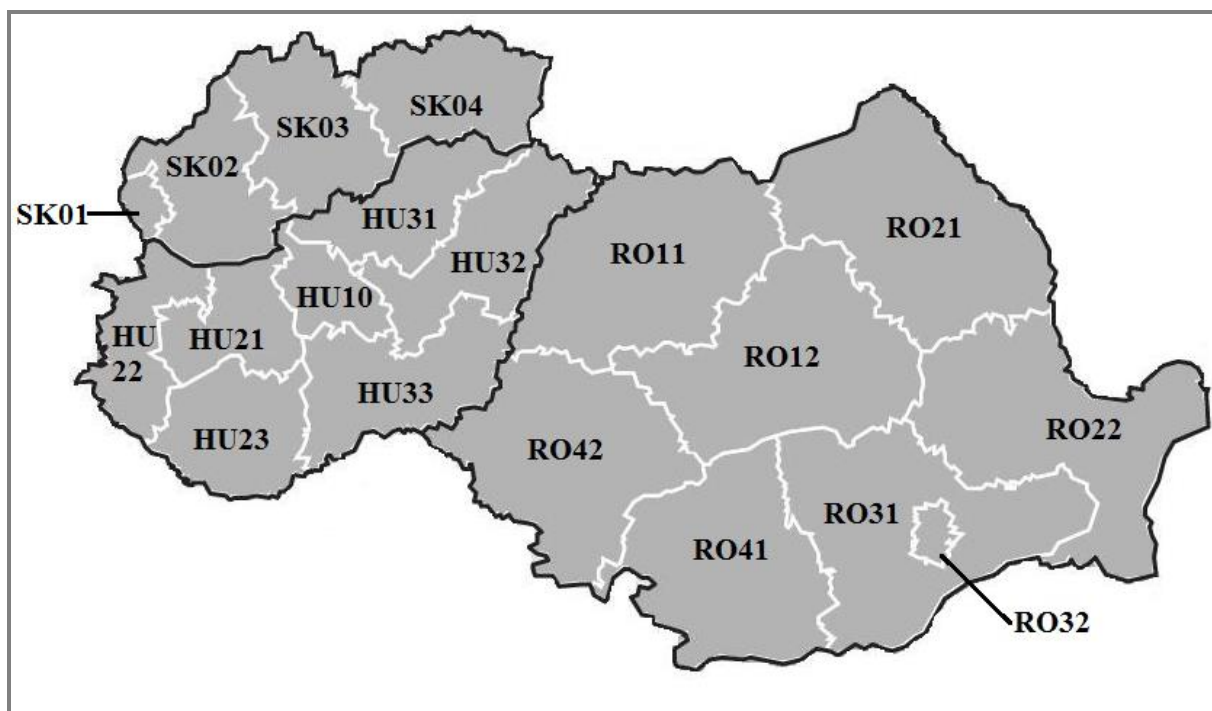
Módszertan

Az elemzés során a Kárpát-medence három országának NUTS 2 régióit vizsgáltuk. Románia Kárpátokon túli területei is bekerültek az elemzésbe, hiszen így teljesebb képet kaptunk az országban mérhető területi különbségekről.

1. táblázat: A vizsgált országok NUTS 2 szintű régiói

Ország	NUTS kód	Régió neve
Magyarország	HU10	Közép-Magyarország
	HU21	Közép-Dunántúl
	HU22	Nyugat-Dunántúl
	HU23	Dél-Dunántúl
	HU31	Észak-Magyarország
	HU32	Észak-Alföld
	HU33	Dél-Alföld
Románia	RO11	Nord-Vest (Észak-nyugat)
	RO12	Centru (Közép)
	RO21	Nord-Est (Észak-kelet)
	RO22	Sud-Est (Dél-kelet)
	RO31	Sud – Muntenia (Dél-Munténia)
	RO32	București – Ilfov
	RO41	Sud-Vest Oltenia (Dél-nyugat Olténia)
	RO42	Vest (Nyugat)
Szlovákia	SK01	Bratislavský kraj (Pozsonyi kerület)
	SK02	Západné Slovensko (Nyugat-Szlovákia)
	SK03	Stredné Slovensko (Közép-Szlovákia)
	SK04	Východné Slovensko (Kelet-Szlovákia)

Forrás: Eurostat (2014) alapján saját szerkesztés

1. ábra: A vizgált régiók elhelyezkedése

Forrás: saját szerkesztés

Az adatok forrását az Eurostat (2015) adatbázisa jelentette. Azért került kiválasztásra ez a széles körben használt adatbázis, mert egyrészt megbízható adatokat szolgáltat, másrészt lehetőség van idősorok lekérdezésére is, amely biztosítja, hogy a kalkulált kompozit mutatókat később több évre is kiszámítsuk.

A kompozit mutató megalkotása során a normalizált értékekből súlyozott számtani átlaggal képeztünk összevont mutatókat, továbbá az elemzés során a kompozit indikátorok mellett az egyes területekre is elkészítettünk összevont mutatókat.

A mutatók rendszerének felállításánál figyelembe vettük az Európai Bizottság „EU Regionális Versenyképességi Index 2013”⁴ című kiadványát, amelyben NUTS 2-es szinten vizsgálják a régiók versenyképességét. Az elemzésekben több területre, több alindexre bontják a versenyképességet, amely kiindulási alapot jelent egy Kárpát-medencei indikátorrendszer kialakításában. Az Európai Bizottság által kiadott versenyképességi mutató 3 alindexből áll (Annoni–Dijkstra, 2013):

1. Alapmutatók: Intézményrendszer, Makrogazdasági stabilitás, Infrastruktúra, Egészségügy, Alapfokú oktatás
2. Hatékonyság: Felsőoktatás/ Lifelong Learning, Munkaerő-piaci hatékonyság, Piaci méret
3. Innováció: Technológiai felkészültség, Üzleti kifinomultság, Innováció

Ennek figyelembevételével a 2. táblázat szemlélteti az indikátorkészletet és a súlyozási rendszert. A későbbi elemzésekben az ABC nagybetűivel és a római számokkal (I-VII) jelölt összevont mutatókat használtuk.

⁴ EU Regional Competitiveness Index 2013

2. táblázat: A kompozit mutató indikátorai és súlyozási rendszere

Sor-szám	MUTATÓ NEVE	Súly
A	ALAPKÖVETELMÉNYEK	100%
I.	Gazdaság és demográfia	34%
1.	Egy főre jutó GDP - PPS (2011)	50%
2.	Várható élettartam - év (2013)	25%
3.	Teljes termékenységi arányszám (2013)	25%
II.	Egészségügy	33%
1.	Rendelkezésre álló kórházi ágyak száma - százezer főre (2013)	40%
2.	Ischaemiás szívbetegek okozta halálozások száma (2008-2010)	60%
III.	Szegénység	33%
1.	Nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élők aránya - % (2013) ⁵	40%
2.	Társadalmi kirekesztettségnek vagy szegénységnek kitettek aránya - % (2013) ⁶	60%
B	HATÉKONYSÁG	100%
IV.	Munkaerőpiac	55%
1.	Foglalkoztatási ráta - % (2013)	50%
2.	Munkanélküliségi ráta - % (2013)	25%
3.	Tartós munkanélküliségi ráta - % (2013)	25%
V.	Közlekedési és kommunikációs infrastruktúra	45%
1.	Vasúthálózat hossza - km/1000 km ² (2013)	40%
2.	Autópályák hossza - km/1000 km ² (2013)	30%
3.	Internet hozzáféréssel rendelkező háztartások aránya - % (2013)	30%
C	INNOVATÍV TÁRSADALOM	100%
VI.	Oktatás	50%
1.	Felsőfokú végzettségűek aránya - % (2013)	60%
2.	Korai iskolaelhagyók aránya - % (2013)	40%
VII.	Kutatás-fejlesztés és innováció	50%
1.	Emberi erőforrások a tudomány és technológia területein - % (2013)	15%
2.	Foglalkoztatás a high-tech szektorban - % (2013)	15%
3.	„Falakon belüli” teljes K+F ráfordítás - % (2012)	40%
4.	Kutatók a foglalkoztatásban - % (2012)	15%
5.	Szabadalmi bejelentések száma (2012)	15%

Forrás: saját szerkesztés

A kompozit mutató létrehozásának fontos lépése a különböző dimenziójú mutatók aggregálásához szükséges normalizálási módszer kidolgozása volt. Több lehetséges módszer vizsgálata után⁷ az OECD (2008) ajánlásban szereplő „Min-Max” normalizálási formulát alkalmaztuk és egy 0-10 skálára vetítettük az értékeket. Az általánosan használt képlet a következő:

$$I_r^t = \frac{x_r^t - \min_r(x_r^t)}{\max_r(x_r^t) - \min_r(x_r^t)} * 10$$

ahol I normalizált indikátor képletében az x mutató t időpillanatban r régióban mért értéke, míg $\max_r(x_r^t)$ és $\min_r(x_r^t)$ az x mutató legmagasabb és legalacsonyabb értéke. Azoknál a

⁵ Magyarország esetén NUTS1 szinten

⁶ Magyarország esetén NUTS1 szinten

⁷ További normalizálási módszerek alkalmazási lehetőségei: Nagy, 2015b

mutatóknál, ahol a kedvezőbb helyzetet az alacsonyabb érték jelzi, a következő képletet alkalmaztuk:

$$I_r^t = \frac{x_r^t - \max_r(x_r^t)}{\min_r(x_r^t) - \max_r(x_r^t)} * 10$$

A 2. táblázatban szereplő indikátorok értékét a fenti képletekkel normalizáltuk. A normalizált értékekből súlyozott számtani átlagot számoltunk a bemutatott súlyoknak megfelelően.

A normalizálást tekintve a bemutatott módszer leginkább a Világgazdasági Fórum módszertanához hasonlít, azzal a különbséggel, hogy a hivatkozott anyagban 1-7 skálára vetítve prezentálják az adatokat. (WEF, 2014)

A normalizálás és súlyozás után a következő helyezéseket érték el a régiók a három vizsgált területen:

3. táblázat: Az egyes területek kompozit mutatójának értéke és a helyezések

Régió ⁸	ALAPKÖVETEL- MÉNYEK kompozit érték	helyezés	HATÉKONYSÁG kompozit érték	helyezés	INNOVATÍV TÁR- SADALOM kompozit érték	helyezés
Közép-Magyarország (HU)	5,2870	3	8,1643	3	8,5980	2
Közép-Dunántúl (HU)	4,2646	9	5,5833	4	4,1299	5
Nyugat-Dunántúl (HU)	4,6034	4	5,3145	5	3,5323	10
Dél-Dunántúl (HU)	4,2662	7	4,6017	7	3,3105	11
Észak-Magyarország (HU)	2,6789	19	4,5677	8	2,5384	12
Észak-Alföld (HU)	2,7615	18	3,8961	11	3,6819	7
Dél-Alföld (HU)	3,0779	17	3,6514	12	4,3438	4
Észak-nyugat (RO)	3,4344	16	4,0687	10	1,9057	14
Közép (RO)	4,2650	8	2,4081	16	1,3450	15
Észak-kelet (RO)	4,4150	5	3,0075	13	0,5582	18
Dél-kelet (RO)	3,6339	14	2,5069	15	0,4074	19
Dél-Munténia (RO)	3,9414	11	2,3067	18	0,6534	17
Bukarest-Ilfov (RO)	6,8621	2	8,6239	2	7,1581	3
Dél-nyugat Olténia (RO)	3,9151	12	2,2917	19	1,1832	16
Nyugat (RO)	3,5998	15	5,1405	6	2,2642	13
Pozsony (SK)	7,5817	1	8,8584	1	9,3342	1
Nyugat-Szlovákia (SK)	4,3049	6	4,3490	9	3,6165	8
Közép-Szlovákia (SK)	4,2598	10	2,5418	14	3,9282	6
Kelet-Szlovákia (SK)	3,8345	13	2,3875	17	3,5956	9
ÁTLAG	4,2625	-	4,4352	-	3,4781	-
SZÓRÁS	1,2260	-	2,1274	-	2,5398	-

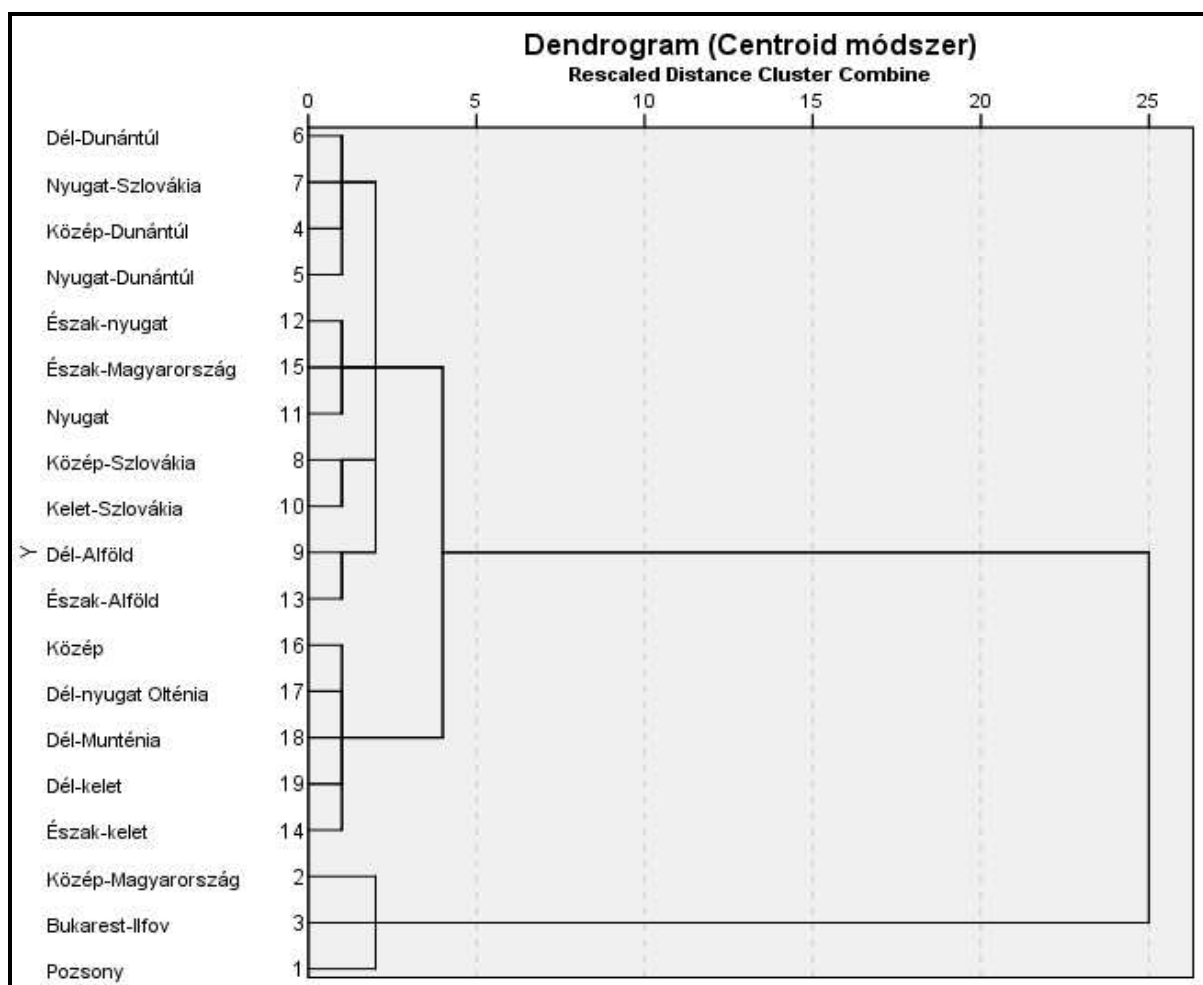
Forrás: saját szerkesztés

⁸ HU - Magyarország, RO - Románia, SK - Szlovákia

Eredmények

A regionális különbségek vizsgálatát klaszterelemzéssel végeztük el. A klaszterelemzés célja a régiók csoportosítása, egymáshoz mért távolságuk feltárása és klaszterek beazonosítása több ismérv, több paraméter alapján. Jelen tanulmányban az ABC nagybetűivel jelölt (A - Alapkövetelmények, B - Hatékonyság, C - Innovatív társadalom) versenyképességi területek jelentik a csoportosítás alapját. Az elemzés során először hierarchikus klaszteranalízist végeztünk, majd elemeztük, hogy hány klaszterbe tudjuk besorolni a régiókat.

Az elemzést Centroid módszerrel végeztük el, mely a súlypontok közötti távolságok alapján klaszterekbe sorolja az egymáshoz közelálló csoportokat. A 2. ábrán láthatjuk a klaszterelemzés dendrogramját, amely a klaszterek számának meghatározásában nyújt segítséget. Több elemzés elvégzése után három klaszterre bontottuk a régiók halmazát. Az ábra alapján látható, hogy a hierarchikus klaszteranalízis során létrejövő klaszterek mely régiókat foglalják magukba.

2. ábra: A régiók dendrogramja

Forrás: saját szerkesztés

Ezek alapján a következő klaszterek jöttek létre:

- 1. klaszter:** Pozsony, Közép-Magyarország, Bukarest-Ilfov.
- 2. klaszter:** Észak-kelet, Közép, Dél-nyugat Olténia, Dél-Munténia, Dél-kelet.
- 3. klaszter:** Közép-Dunántúl, Nyugat-Dunántúl, Dél-Dunántúl, Nyugat-Szlovákia, Nyugat, Észak-nyugat, Észak-Magyarország, Közép-Szlovákia, Kelet-Szlovákia, Dél-Alföld, Észak-Alföld.

A hierarchikus klaszterelemzés után elvégeztünk egy nem hierarchikus eljárást (K-közép módszert) is, amely segít a megbízhatóság vizsgálatában. A hierarchikus klaszterelemzéssel ellentétben a K-közép módszernél meg kell adnunk, hogy hány klasztert akarunk létrehozni. Az elemzés elvégzésekor arra vagyunk kíváncsiak, hogy a három létrejövő klaszter hány elemet tartalmaz, illetve, hogy a régiók ugyanabba a klaszterbe vannak-e besorolva, mint a hierarchikus elemzésnél.

Ennek alapján a K-közép módszerrel végzett elemzés a következő klasztertagságokat eredményezte:

4. táblázat: A klasztertagságok

Esetszám	Régió	Klaszter	Távolság
1	Pozsony	1	1,431
2	Közép-Magyarország	1	1,366
3	Bukarest-Ilfov	1	1,241
4	Közép-Dunántúl	3	1,681
5	Nyugat-Dunántúl	3	1,432
6	Dél-Dunántúl	3	0,672
7	Nyugat-Szlovákia	3	0,649
8	Közép-Szlovákia	3	1,825
9	Dél-Alföld	3	1,308
10	Kelet-Szlovákia	3	1,823
11	Nyugat	3	1,448
12	Észak-nyugat	3	1,480
13	Észak-Alföld	3	1,070
14	Észak-kelet	2	0,687
15	Észak-Magyarország	3	1,384
16	Közép	2	0,573
17	Dél-nyugat Olténia	2	0,429
18	Dél-Munténia	2	0,280
19	Dél-kelet	2	0,582

Forrás: saját számítás

A K-közép eljárás is ugyanazokat a régiókat vonta össze, mint a hierarchikus módszer, ezért azt megbízhatónak tartjuk és elfogadjuk. Az elemzés során figyelmet fordítottunk arra, hogy meghatározzuk a klaszterközeppontokat is, amelyek alapján jellemezhetővé válnak az egyes klaszterek. A klaszterközeppontokat az 5. táblázat mutatja be:

5. táblázat: A klaszterközeppontok

	Klaszter		
	1	2	3
Alapkövetelmények	6,5769	4,0341	3,7351
Hatékonyság	8,5489	2,5042	4,1911
Innovatív társadalom	8,3634	0,8294	3,3497

Forrás: saját számítás

A klaszterközéppontok alapján a klaszterek legfőbb jellemzőit a következőképp foglalhatjuk össze:

- 1. klaszter:** Minden téren fejlett régiók, e klaszter kizárólag a fővárosi régiókat tartalmazza, minden területen a legjobb eredményeket elérő területek szerepelnek itt.
- 2. klaszter:** A kevésbé fejlett régiókat tartalmazó klaszter, amely kizárólag romániai régiókat tartalmaz. Az innovatív társadalmi mutatók tekintetében nagyon gyenge teljesítményt értek el, a szintén gyenge hatékonysági mutatók közepesen teljesített alapkövetelményekkel párosulnak.
- 3. klaszter:** Az átlagosan fejlett régiókat tartalmazó klaszter, amely a legnagyobb elemszámmal rendelkezik. A felállított indikátorrendszer mindhárom területén átlagos teljesítményt nyújtanak, nagyobb hatékonyságú területek, mint a 2. klaszterbe tartozók és sokkal magasabb oktatási és K+F+I színvonallal rendelkeznek. Az elsődleges koncentráció a hatékonyság.

A diszkriminancia-elemzés egy olyan többváltozós módszer, amelynek segítségével beazonosíthatjuk azokat a tényezőket (független változók), amelyek szignifikánsan megkülönböztetik a vizsgált csoportokat (függő változó). (Sajtos–Mitev, 2007) Jelen kutatásban a függő változó a klaszteranalízis során létrejött három klaszter, független változónak pedig a hét alterülethez (I-VII) kapcsolódó kompozit mutatókat választottuk. A diszkriminancia-elemzés feltételei közül kiemeljük a legfontosabbakat. Az egyik feltétel a többváltozós normalitás, amelynek vizsgálata a szignifikanciatesztek miatt fontos, annak érdekében, hogy a becslő változó a többi független változó fix értékei körül normális eloszlású legyen, melynek megállapítására a Mahalanobis-távolság mutatót alkalmazzák a gyakorlatban. (Sajtos–Mitev, 2007) Ennek eredményeit foglalja össze a következő táblázat:

6. táblázat: A Mahalanobis-távolságok

Esetszám	Régió	Mahalanobis-távolság
1	Közép-Magyarország	7,55697
2	Közép-Dunántúl	2,83453
3	Nyugat-Dunántúl	1,72610
4	Dél-Dunántúl	5,71796
5	Észak-Magyarország	6,15626
6	Észak-Alföld	4,70778
7	Dél-Alföld	6,61311
8	Észak-nyugat	5,84232
9	Közép	4,01390
10	Észak-kelet	5,58614
11	Dél-kelet	9,61898
12	Dél-Munténia	6,25580
13	Bukarest-Ilfov	10,47504
14	Dél-nyugat Olténia	8,79622
15	Nyugat	6,61544
16	Pozsony	13,47974
17	Nyugat-Szlovákia	6,09610
18	Közép-Szlovákia	7,13643
19	Kelet-Szlovákia	6,77116

Forrás: saját számítás

Az adatok értelmezése úgy történik, hogy minél magasabb a Mahalanobis-mutató értéke, annál nagyobb a normalitástól való eltérés. Ezzel kapcsolatban az az általános szabály,

hogy a távolságértékek és a változók számának hányadosa (100 alatti mintanagyság esetén) nem lehet nagyobb, mint 2,5. (Sajtos–Mitev, 2007) Ez jelen esetben teljesül, azonban a három fővárosi régiót mégis ki kell szűrünk, hiszen, ha bevonjuk elemzésbe ezeket a területeket, akkor sérül egy másik feltétel, a varianciahomogenitás (homoszkedaszticitás) elve, amelyet a Box's M mutató mutat. Ha ezt a három régiót nem zárjuk ki az elemzésből, akkor a mátrixok nem homogének, vagyis a feltétel nem teljesül. Mivel korábban az egyes területek tartalmát úgy határoztuk meg, hogy azok között ne legyen erős korreláció, így a multikollinearitás nem okoz problémát ebben az esetben sem.

A fővárosi régiók kiszűrése miatt a diszkriminancia-elemzés kizárólag a vidéki területekre lesz érvényes. Megjegyezzük továbbá, hogy a független változók száma (7) nagyobb, mint a legkisebb csoport esetszáma (5), így az adatok nem általánosíthatók, csak az adott mintára lesznek értelmezhetőek. Az elemzést ettől függetlenül elvégezzük, hiszen később a kutatás területének kiterjesztésével az esetszámok növekedhetnek, így a későbbi diszkriminancia-elemzés eredményei összevethetőek lesznek a jelen kutatásban kapott információkkal.

7. táblázat: A standardizált diszkriminancia-együtthatók

	Függvény
	1
I. Gazdaság és demográfia	1,527
II. Egészségügy	1,220
V. Közlekedési és kommunikációs infrastruktúra	-1,536

Forrás: saját szerkesztés

A standardizált diszkriminancia-együtthatókból (7. táblázat) és a struktúra-mátrixból meghatároztuk, hogy mely három változó határozzák meg leginkább a diszkriminancia függvényt, ezek sorrendben a következők:

- Közlekedési és kommunikációs infrastruktúra
- Gazdaság és demográfia
- Egészségügy

Bár hét változót vittünk be, mégis csak ez a három az, amely szignifikáns hatású a csoportra, vagyis ezekben különböznek a legjobban egymástól a csoportok. A legnagyobb hatású különbség a közlekedési és kommunikációs infrastruktúra tekintetében jelentkezik.

A sajátérték vizsgálatokor láthatjuk, hogy a kanonikus korreláció értéke magas (0,952), a függvény jelentős magyarázóerővel bír a teljes variancia szempontjából. Ennek négyzete (0,952*0,952) mutatja, hogy a függő változóban magyarázott variancia 90,6%. A Wilks' lambda mutató értéke alacsony, a függvény szignifikáns.

8. táblázat: A centroidok értéke

Besorolás	Függvény
	1
2. klaszter	4,307
3. klaszter	-1,958

Forrás: saját számítás

Az egyes régiók ahhoz a klaszterhez tartoznak, amely centroidjához közelebb esik a diszkriminancia értéke. A centroidokat a 8. táblázat tartalmazza. Például a Közép-Dunántúl régió diszkriminanciájának értéke -3,64507, ami a 3. besorolású klaszterbe sorolja a régiót és valóban ott is szerepel. A romániai Észak-kelet régió diszkriminanciájának értéke 5,81955, ami a 2. besorolású klaszterbe helyezi ezt a területet, mint korábban láttuk, ez a régió ebbe a

klaszterbe tartozik. Ennek folytatásaként megnéztük, hogy a klaszteranalízishez képest van-e eltérés az egyes területek besorolását illetően, vagyis az itt bemutatott két példának módszertanát az összes régió vonatkozásában elvégeztük. Minden régió helyesen volt besorolva, vagyis a találati arány 100%, ez a diszkriminancia-elemzés egyik legfontosabb eredménye. Amennyiben az elemzést a fővárosi régiók kiszűrése nélkül végeztük volna el, akkor sem változik a találati arány. Megjegyezzük, hogy a diszkriminancia-elemzést elsősorban azzal a céllal készítettük el, hogy az eredményeit a későbbiekben összevethessük egy nagyobb mintán végzett kutatással. Bár a diszkriminancia-elemzésnél nincsenek egyértelmű szabályok a minta nagyságára, azonban minden esetben célszerű a minta nagyságát növelni, ez ugyanis lehetőséget biztosít a keresztérvényesség-vizsgálatára, továbbá így a kapott adatok általánosíthatóvá válnak (Sajtos–Mitev, 2007).

Az eredmények összefoglalása és értékelése

A klaszteranalízis is rámutatott arra, hogy a vizsgált országok fővárosi régiói jelentősen jobb helyzetben vannak, mint a vidéki régiók, nem véletlen, hogy az 1. klaszter épp a három (fővárosi) régióból áll. A közlekedési infrastruktúra jelentőségét mutatja, hogy a gyenge közlekedési hálózattal rendelkező 2. klaszterbe tartozik a vizsgált 19 régióból az a kettő, amelyekben nem találhatunk autópályát (Észak-kelet, Dél-nyugat Olténia). Általános jelenség a romániai régiók kedvezőtlen infrastrukturális helyzete, amelynek egyik jelentős vetülete az említett közlekedési hálózat. Tovább árnyalja a képet, hogy a romániai kötőtpályás közlekedési lehetőségek is igen gyengék.

Az egy főre jutó GDP tekintetében is magas a szórás, hiszen a fővárosi kiugró adatok igen gyenge vidéki eredménnyel párosulnak (elsősorban Romániában). Már ebből is látszik, hogy Romániában jelentős regionális különbségek mérhetők, például a legjobb eredményt elérő Bukarest-Ilfov régiót körülölelő Dél-Munténia régió az egyik leggyengébb teljesítményt nyújtotta a vizsgálati mintában.

A humán tőkéhez kapcsolódó mutatók közül a szlovákiai régiók kiegyensúlyozott teljesítményt nyújtottak (természetesen Pozsony kiugró érték), míg a romániai területeken ez ismételen rendkívül kedvezőtlen. Észak-Magyarország gyenge szereplése kiemelt figyelmet igényel, hiszen a hosszú távú versenyképesség legfontosabb indikátora a humán tőke. Meg kell azt is jegyezni, hogy a kutatás-fejlesztéshez kapcsolódó mutatók esetében Magyarország vidéki régiói a többi ország vidéki területeihez képest kedvezőbb értékeket tudnak felmutatni.

Az Európai Bizottság (Annoni–Dijkstra, 2013) által készített regionális versenyképességi index (korábban bemutatott) három pillérének elnevezése közel azonos a jelen tanulmányban leírt három versenyképességi területtel. Ennek ellenére az egyes területekhez kapcsolódó mutatók jelentősen eltérnek, azok a Kárpát-medence jellegzetességei alapján kerültek meghatározásra. Az Európai Bizottság eredményeivel történő összevetés tekintetében (9. táblázat) az Innovatív társadalom és Hatékonyság területeken tapasztaltuk a legkisebb különbséget, itt a legnagyobb eltérés 7 pozíció a két rangsor között. Az Alapkövetelmények és Alapmutatók esetében azonban már jóval nagyobb különbségek is mutatkoznak. A romániai Észak-kelet régió tekintetében 12, Észak-Magyarország esetén 11, Bukarest-Ilfov régióban pedig 10 helyezés volt az eltérés. A különbségek alapvetően az indikátorkészlet függvényei és az alapmutatók kiválasztásánál jelentősen eltértek egymástól. Az Európai Bizottság Alapmutatók pillére például méri az intézményrendszert és a makrogazdasági stabilitást, a Kárpát-medence versenyképességi indexébe azonban ezek a területek nem kerültek be. A másik két területen (Hatékonyság és Innováció) vizsgált dimenziók (versenyképességi területek) jelentősen nem térnek el egymástól, így a kisebb különbségek ezzel magyarázhatók. A fővárosi régiók (a bemutatott bukaresti eset kivételével) az általunk készített és a referenciaként használt rangsor-

ban is hasonló eredményt értek el. (Megjegyezzük, hogy az Európai Bizottság 262 régiót vizsgált, így a 9. táblázatban szereplő helyezések a 19 régió közti helyezéseket mutatják.)

9. táblázat: Az eredmények összehasonlítása az Európai Bizottság indexével

Régió ⁹	ALAP-KÖVETELMÉNYEK helyezés	ALAPMUTATÓK helyezés	HATÉKONYSÁG helyezés	HATÉKONYSÁG helyezés	INNOVATÍV TÁRSADALOM helyezés	INNOVÁCIÓ helyezés
Közép-Magyarország (HU)	3	3	3	3	2	2
Közép-Dunántúl (HU)	9	6	4	5	5	5
Nyugat-Dunántúl (HU)	4	4	5	4	10	9
Dél-Dunántúl (HU)	7	10	7	10	11	4
Észak-Magyarország (HU)	19	8	8	8	12	8
Észak-Alföld (HU)	18	11	11	11	7	12
Dél-Alföld (HU)	17	9	12	7	4	11
Észak-nyugat (RO)	16	13	10	12	14	14
Közép (RO)	8	14	16	18	15	15
Észak-kelet (RO)	5	17	13	14	18	19
Dél-kelet (RO)	14	18	15	19	19	17
Dél-Munténia (RO)	11	16	18	16	17	18
Bukarest-Ilfov (RO)	2	12	2	2	3	3
Dél-nyugat Olténia (RO)	12	15	19	17	16	16
Nyugat (RO)	15	19	6	13	13	13
Pozsony (SK)	1	1	1	1	1	1
Nyugat-Szlovákia (SK)	6	2	9	6	8	6
Közép-Szlovákia (SK)	10	5	14	9	6	7
Kelet-Szlovákia (SK)	13	7	17	15	9	10

Forrás: saját szerkesztés, az Európai Bizottság adatai szürkével kiemelve (Annoni–Dijkstra, 2013)

Mint láttuk, a versenyképesség több fontos pontján jelentős területi különbségeket találunk a vizsgált régiókban. Az Európa 2020 célkitűzések elérése fontos, mégis komoly problémát jelenthet, hogy bár a mutatók kedvező irányba mozdulnak el, mégis az EU fejlettebb országaihoz képest továbbra is jelentős lemaradásban lehetnek a felzárkózó országok. Nélkülözhetetlen, hogy a későbbiekben összehasonlítsuk a vizsgált országok és az EU-15 tagállamok fejlődési pályáját és fejlesztési prioritásait. Erre azért van szükség, mert, ha a felzárkózó országok és a fejlett területek között a fejlettségi és versenyképességi szakadék nem csökken, esetleg nő, akkor fenntarthatatlan függőségi viszony alakulhat ki, amely a regionális teljesítményre is rányomja bélyegét.

A kutatás folytatása mindenképp szükséges, hiszen jelen kutatási eredmények elsősorban egy hosszú munka megalapozását szolgálják. A későbbiekben célszerű a kutatást kiterjeszteni, például a két másik visegrádi országgal (Csehország, Lengyelország) bővíteni. Így az elemzésbe bevont minta jelentősen nagyobb lesz, melynek következtében a többváltozós elemzések (faktor-, klaszter-, diszkriminancia-elemzés) megbízhatósága nő. Ezáltal a kutatás nem kizárólag a Kárpát-medencére lesz érvényes, hanem a Visegrádi Négyekre és Romániára is. Ez jelentené a kutatás mennyiségi bővítését.

⁹ HU - Magyarország, RO - Románia, SK - Szlovákia

A Kárpát-medence 19 régióját figyelembe véve az alacsony elemszám miatt a faktoranalízis nem vezetne megbízható eredményre, ugyanakkor a két említett országgal történő bővítés jelentősen emelné ezt, hiszen Lengyelország 16, Csehország 8 NUTS 2 szintű régióból áll. Ezekkel a területekkel mindenképp növelni lehet a mintanagyságot, azonban mérlelendő, hogy a kutatást kiterjesszük azokra az országokra, akik 2004-ben vagy ezután csatlakoztak az Európai Unióhoz. Kézenfekvő és egyszerű megoldás lenne a vizsgálati mintát az EU 28 tagállamára növelni, azonban a felállított indikátorrendszer elsősorban a Kárpát-medence területére lett elkészítve, ezért a mennyiségi bővítés a „később csatlakozó” országokra terjedhet ki. (2004-től 13 ország csatlakozott az Európai Unióhoz.)

További lehetőség, hogy puha mutatókkal, lakossági és vállalati felmérésekkel elemezzük a versenyképesség néhány kiemelt területét. Ezek közé tartozik az innováció és innovációs készség témaköre is. Igazán érdekes és komplex kutatási téma annak felmérése, hogy a vizsgált régiókban milyen készségekkel és képességekkel rendelkezik a lakosság. Miben különbözik az innovációs hajlandóság ezeken a területeken? A vidéki vagy fővárosi területek számítanak ezen a téren jobbnak? Mi ennek az oka? Mint látható, számos kérdés vetődik fel ebben a témakörben is. Így a későbbi kutatás minőségi bővítését a felállított indikátorrendszer puha tényezőkkel történő kiegészítése jelenti.

Továbbá az integráció magasabb szintjére lépés társadalmi hatásait mindenképp szükséges elemezni. Indokolt lenne a továbbiakban egy lakossági felmérést végezni a három vizsgált országban, hiszen az integráció eltérő szintjén találjuk ezeket a területeket. Szlovákia már a monetáris unió része, Románia pedig még a schengeni övezetnek sem tagja. A lakossági felmérés kiterjedne az egységes fizetőeszközzel kapcsolatos várakozásokra is, Szlovákia esetében pedig a tapasztalatok felmérésére kerülne sor. Utóbbira egy Szlovákiában tett tanulmányút világított rá, ahol többen az előzetes várakozásokhoz képest csalódást éreztek a közös fizetőeszközzel kapcsolatban. Persze individualisztikus tévkövetkeztetés lenne néhány megkérdezett alapján általános érvényű állításokat tenni, azonban megjegyezzük, hogy ez a terület a későbbi kutatás egyik lehetséges pillérét alkotja.

A kutatás következő szakaszában a jelen tanulmányban megalkotott versenyképességi területek kompozit mutatóinak időbeli alakulásának vizsgálatát (a mutató dinamizálását) is célszerű elvégezni, amelyből következtetéseket tudunk levonni a fejlesztéspolitikai intézkedések hatékonyságát illetően. E mutatók értékeinek alakulását 2007-től érdemes vizsgálni, hiszen Románia ebben az évben csatlakozott az Európai Unióhoz.

Köszönetnyilvánítás

A kutatás a Pallas Athéné Domus Concordiae Alapítvány támogatásával valósult meg.

Irodalomjegyzék

- Annoni, P. – Dijkstra L. (2013): EU Regional Competitiveness Index 2013. European Commission, Luxembourg.
- Bodnár, G. (2012): Versenyképesség az Európai Unióban – Egy lehetséges megközelítés a NUTS 2-es régiók versenyképességének meghatározására. *Területi Statisztika* 15.(52.). évf. 2. sz. / 2012
- Chikán, A. – Czakó, E. (szerk.) (2005): Kutatási tervtanulmány. Versenyben a világgal 2004–2006. Gazdasági versenyképességünk vállalati nézőpontból című kutatás. 1. számú műhelytanulmány
- Csath, M. (2010): Versenyképesség-menedzsment. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, pp. 28-29.
- Dijkstra, L. – Annoni, P. – Kozovska, K. (2011): A new regional competitiveness index: Theory, Methods and Findings. European Union Regional Policy Working Papers, n. 02/2011.

- Európai Unió (2011): Kohéziós politika 2014-2020. Befektetés a növekedésbe és a munkahelyekbe. Luxembourg. ISBN 978 92 79 21495 0
http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2014/proposals/regulation2014_leaflet_hu.pdf (letöltve 2015.09.29.)
- Eurostat (2014): Eurostat Regional Yearbook 2014. European Commission, Luxembourg.
- Eurostat adatbázis (2015): <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (letöltve: 2015.11.10.)
- Garelli, S. (2006): Changing the Mindset on Competitiveness. IMD, Lausanne.
- Hajko, J. – Klátik, P. – Tunega M. (2011): Competitive Regions 21 2010. Bratislava, ISBN-13: 978 80 89493 04 3
- Horváth, Gy. (2010): A Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központjának eredményei a határon túli magyar regionális tudomány fejlesztésében és a Kárpát-medence térszerkezeti kérdéseinek kutatásában. Pécs.
http://www.rkk.hu/rkk/research/RKK_hataron_tuli_eredmenyek.pdf (letöltve: 2016.05.15.)
- IMD – Institute for Management Development (2014): World Competitiveness Yearbook. IMD International, Lausanne.
- Lengyel, I. (2003): Verseny és területi fejlődés: térségek versenyképessége Magyarországon. JATEPress, Szeged, 153. old.
- Lengyel I. (2000): A regionális versenyképességről. Közgazdasági Szemle, XLVII. évf., 2000. december (pp. 962–987.)
- Lukovics, M. (2008): Komparatív és kompetitív előnyök erőhatásai a regionális fejlődésben. A gazdasági környezet és a vállalati stratégiák – IX. Ipar- és vállalatgazdasági konferencia. MTA IX. Osztály Ipar- és Vállalatgazdasági Bizottsága, Szeged (pp. 563–570.)
- MTA-KI (2005): Az Intézet 2005. évi szakmai beszámolója.
<http://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/uploads/files/archive/620.pdf> (letöltve: 2016.05.15.)
- Nagy, B. (2015): A Kárpát-medence regionális versenyképességének mérési lehetőségei – Kompozit mutató létrehozása referencia értékek segítségével. Fluentum – Nemzetközi gazdaság- és társadalomtudományi folyóirat, II. évf. 3 szám.
- OECD (2008): Handbook on Constructing Composite Indicators – Methodology and User Guide. OECD Publishing, Paris, France
- Porter, M. E. (2005): What is Competitiveness?
http://www.iese.edu/en/ad/anselmorubiralta/apuntes/competitividad_en.html
 (letöltve: 2015.07.28.)
- Sajtos, L. – Mitev, A. (2007): SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv. Alinea Kiadó, Budapest.
- WEF (World Economic Forum) – Világgazdasági Fórum (2014): Global Competitiveness Report. Geneva, Switzerland

E-CONOM

Online tudományos folyóirat
Online Scientific Journal

Tanulmányok a gazdaság- és társadalomtudományok területéről
Studies on the Economic and Social Sciences

E-CONOM

Online tudományos folyóirat | Online Scientific Journal

Főszerkesztő | Editor-in-Chief
JUHÁSZ Lajos

Kiadja | Publisher
Soproni Egyetem Kiadó |
University of Sopron Press

A szerkesztőség címe | Address
9400 Sopron, Erzsébet u. 9., Hungary
e-conom@uni-sopron.hu

A kiadó címe | Publisher's Address
9400 Sopron, Bajcsy-Zs. u. 4., Hungary

Szerkesztőbizottság | Editorial Board
CZEGLÉDY Tamás
JANKÓ Ferenc
KOLOSZÁR László
SZÓKA Károly

Tanácsadó Testület | Advisory Board
BÁGER Gusztáv
BLAHÓ András
FÁBIÁN Attila
FARKAS Péter
GILÁNYI Zsolt
KOVÁCS Árpád
LIGETI Zsombor
POGÁ TSA Zoltán
SZÉKELY Csaba

Technikai szerkesztő | Technical Editor
TAKÁCS Eszter

A szerkesztőség munkatársa | Editorial Assistant
DURGULA Judit

ISSN 2063-644X

Tartalomjegyzék | Table of Contents

NAGY Zita Barbara – KISS Livia Benita A jövedelemkülönbség megjelenésének vizsgálata tartalomelemzéssel tudományos online full-text adatbázisokban <i>The Examination of the Appearance of Income Inequality with Content Analysis in Scientific On-line Full-text Databases</i>	3
HORVÁTH Júlia Borbála Intermentality <i>Az intermentálisitás</i>	16
DURKÓ Emília – HUZSVAI László – CSIPKÉS Margit Városi és vidéki háztartások villamosenergia fogyasztásának modellezése Magyarországon <i>Electricity Consumption of Hungarian Households According to Settlement Size</i>	28
RAFIEI Arman Az Iráni Iszlám Köztársaság bankjai és az egy főre jutó GDP összefüggései <i>A 2007–2009-es gazdasági válság aranyra gyakorolt hatása</i> <i>Links Between the Banks of the Islamic Republic of Iran and the GDP per Capita</i>	42
KOVÁCS Tamás – VARGA Imre Mennyit ér egy pénzérme? <i>What is the Value of a Coin?</i>	51
NAGY Balázs Regionális különbségek a Kárpát-medencében <i>Regional Disparities in the Carpathian Basin</i>	62
SÁPINÉ DUDUK Ildikó Vállalati versenyképességi tényezők az üzleti tevékenységben <i>Corporate Competitiveness Factors in Business Activity</i>	77
BERTALAN Laura – HEGEDÜS Judit A városi szétterülés problémaérzékelése és kezelése a hazai városokban – egy kérdőíves felmérés alaperedményei <i>Perception and politics of urban sprawl in Hungarian towns: basic data of a questionnaire survey</i>	94

SÁPINÉ DUDUK ILDIKÓ¹

Vállalati versenyképességi tényezők az üzleti tevékenységben

A tanulmány a vállalati versenyképesség elméleti összefoglalását teszi meg hazai és a nemzetközi szakirodalom segítségével, melynek során azonosításra és bemutatásra kerülnek a legfontosabb versenyképességi tényezők, amelyek jellemzik a vállalatok üzleti tevékenységét. Ezeknek a versenyképességi tényezőknek gazdasági és kompetitív csoportosítását követően a vállalatok érintettjei által, egy kérdőíves felmérés keretében rangsorolásra kerülnek a versenyképességi tényezők szerepe és a jelentősége a vállalati versenyképességben. A megkérdezettek a profittermelő-képességet, az erőforrásokkal való hatékony gazdálkodást, a pénzügyi stabilitást és fizetőképességet, a vállalatvezetés hatékonyságát és a tartós működő- és növekedési képességet tartják legfontosabbnak. A kutatás eredményeként összefoglalásra kerül, hogy a vállalatok versenyképességét tartós gazdasági és kompetitív jellemzők kombinációja határozza meg, melyben az erőforrásokkal való hatékonyság teremti meg a vállalati versenyképesség alapját. A gazdasági tényezők pénzügyi mutatószámokkal mérhetőek, a kompetitív jellemzők vállalati képességek, melyek megjelennek az üzleti teljesítményekben és a versenytársakkal való összehasonlításban jellemzik a vállalatok versenyképességét.

*Kulcsszavak: vállalati gazdálkodás, üzleti teljesítmény, versenyképesség, globalizáció
 JEL-kódok: M21, L25, I2, M11, F40*

Corporate Competitiveness Factors in Business Activity

The case study proceeds the theoretical summary of the corporate competitiveness with the help of the domestic and international literature, where the most important competitiveness factors are identified and introduced, which characterise the companies' business activities thereby they appear in their business performance. Following the economic and competitive grouping of these competitiveness factors by the companies concerned, the role and the importance of the competitiveness factors are ranked with the help of the survey in the corporate competitiveness. The respondents consider the profit producer ability, the efficient management of the resources, financial stability and solvency, business management efficiency and the durable operating and growing ability as the most important ones. As the result of the research it is summarized that the companies' competitiveness is determined by the combination of the durable economic and competitive features, where the efficiency in resources creates it on the basis of corporate competitiveness. The economic factors can be measured by financial indexes; the competitive features are corporate abilities, which appear in the business performance and they characterize the companies' competitiveness in comparison with the competitors.

*Keywords: corporate economy, business performance, competitiveness, globalization
 JEL Codes: M21, L25, I2, M11, F40*

¹ A szerző az Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola hallgatója, valamint: Samsung Zrt (2004–2014) pénzügyi vezető, Lear Corporation Hungary Kft (2014–) főkönyvelő (ildiko.duduk@gmail.com).

Bevezetés

A globális gazdaságban bekövetkező változások, a rendszerváltás és az Európai Unióhoz való csatlakozás, amelyek hatással voltak a Magyarországon működő vállalati szféra üzleti tevékenységére és szerkezetére. Számos külföldi tulajdonú vállalat helyezte át működését hazánk területére, és a külföldi működő tőke két szektorra bontotta a magyar vállalati struktúrát, létrejött egy külföldi és hazai tulajdonú elkülönülően alapuló vállalati dualitás. Emellett meg kell még említeni a vállalati szektor összetételét, miszerint a nagyvállalatok 1 százalékos, a KKV-k 99 százalékos arányt képviselnek. A külföldi tulajdonú vállalatok, melyek döntően a feldolgozóiparban tevékenykednek, de más ágazatban is domináns helyet szereztek maguknak, export orientáltak, és a globális versenynek vannak kitéve üzleti tevékenységük révén. A magyar tulajdonú vállalatoknak sok problémával kellett megküzdeniük a szocialista múlt miatt. Infrastrukturális és műszaki fejletlenség, innováció hiánya, piaci gazdaságnak megfelelő vezetői készségek hiánya, a tőkehiány, az elaprózódott méret és növekedési képesség, amik nehezítik a vállalatok működését. A magyar tulajdonú vállalatok többsége vagy a külföldi tulajdonú leányvállalatok beszállítói, vagy a lokális piacok szereplői, de üzleti tevékenységük révén versenyszereplőkké váltak. A két vállalatcsoportnak egy nemzetgazdaságon belül, mégis a globális gazdasági körülmények között kell megtalálnia a megfelelő válaszokat az új gazdasági és környezeti kihívások kapcsán felmerülő kérdésekre annak érdekében, hogy versenyképességük növelhető lehessen, ezért napjainkra a versenyképesség megteremtése, megőrzése és növelése alapvető célkitűzéssé vált minden vállalat számára.

A tanulmány fő témája a vállalati versenyképesség legfontosabb gazdasági és kompetitív tényezőinek feltárása és fontossági sorrendbe állítása. A téma releváns és időszerű közgazdasági problémának tekinthető, mert a vállalatok érintettjei nap, mint nap szembesülnek azzal a ténnyel, hogy a globális gazdasági életben a verseny ereje és intenzitása folyamatosan növekszik. A vállalatok érintettjei számára megbízható és valós információk szükségesek a vállalatok működési jellemzőiről, üzleti teljesítményéről, versenyképességéről, hogy minden helyzetben a legmegfelelőbb válaszokat tudják megadni döntéseik meghozatalánál. A témát hazai és külföldi elemzők és kutatók is folyamatosan vizsgálat alá vonják, amely szintén igazolja a téma aktualitását. A téma időszerűsége mellett elmondható, hogy sokak érdeklődésére számot tartó kérdéskör, mind makro-, mind mikroökonómiai szinten. A vállalati teljesítmények nemzetgazdasági szinten jelentősek a bruttó hozzáadott érték előállításában, az export biztosításában, a foglalkoztatásban és a vállalatok állítják elő azokat a termékeket és szolgáltatásokat, melyeket a fogyasztók megvásárolnak. A vállalati versenyképességi vizsgálat gyakorlati jelentősége abban van, hogy tisztázza a vállalati versenyképességgel kapcsolatos fogalmakat. A cikk hasznossága pedig abban rejlik, hogy bemutatja azokat a gazdasági és kompetitív tényezőket, melyek hatással vannak a vállalatok versenyképességére. A téma elméleti jelentősége, hogy a folyamatosan változó gazdasági életünkben ismereteink nem teljes körűek, ezért az új vizsgálatok új kutatási eredményekkel szolgálnak. A kutatás egyik fő célja, hogy a versenyképesség elméleti megközelítésével tisztázza a legfontosabb fogalmakat. A témával kapcsolatosan nagyszámú és sokrétű eredmények születtek az elmúlt évtizedekben, a rendelkezésre álló terjedemi keretek nem teszik lehetővé a versenyképesség vizsgálatának teljes tartalmi összefoglalását, ezért az elméleti összefoglalás során csak azokat a tudományos megközelítések kerülnek bemutatásra, amelyek segítségével meghatározásra kerülnek a főbb versenyképességi tényezők. A vizsgálat másik fő célja, hogy rangsorolja a vállalatok érintettjei véleménye alapján a legfontosabb gazdasági és kompetitív tényezőket, amelyek megjelennek az üzleti teljesítményekben és a vállalatok versenyképességére hatnak.

A verseny és a versenyképesség értelmezése

„A globalizáció korunk meghatározó történelmi folyamata. A globalizációval minőségi fordulat következik be az emberiség történetében. Kiinduló tételünk, hogy a globalizációt – Polányi Károly után – nagy átalakulásnak tekintjük, s tartalma nem más, mint globális integráció.” (Palánkai, 2010, 237). Az integráció a vállalatok nemzetközi porondon való megjelenésében nyilvánul meg. A globalizáció fő hordozói a transznacionális társaságok és tőkepiacok. A multinacionális vállalatoknak, a transznacionális társaságoknak célja a vállalati szintű globális optimalizálás. Globális működésüknek köszönhetően számos nemzet kerül kapcsolatba, és a kulturális jellemzőik is keverednek, globalizálódnak (Csáki, 2008). A globalizáció térhódításával erősödött fel a gazdasági életben jelenlévő verseny nemzetgazdasági, vállalati és régió szinten. Napjainkban a gazdálkodásban, a kereskedelemben már nincsenek határok. A világ bármely pontján, bármilyen termék beszerezhető. A nemzeti határok átlépése során különböző nemzetgazdaságokban működő vállalkozások kerülnek egymással gazdasági kapcsolatba, a gyors tőkeáramlás, vállalati kapcsolatok és befektetési lehetőségek kiszélesedése révén egy-egy vállalat számos nemzetgazdaságban végezhet gazdasági tevékenységet. A nemzetgazdaságok számára komoly feladat hárul, hogy megteremtsék azt a megfelelő infrastruktúrát, amely a nemzetközi vállalatok működtetése miatt szükséges. A több országban való vállalati működés pedig a tranzakciós költségek csökkenéséhez vezetett, amely a versenyképesség fenntartásában, növelésében játszik nagy szerepet. Ezek a globalizációs folyamatok fokozzák a gazdasági életben jelenlévő verseny intenzitását, ezért a verseny és a versenyképességhez szorosan köthető fogalom.

A verseny az ember életében, számos területen, így a sportban, a művészetben, az oktatásban, a gazdasági életben régóta jelen van. A verseny egy folyamatos küzdelem, amelyben a résztvevők célja a fennmaradás, a többiek legyőzése, és a lehető legjobb pozíciók megszerzése. Minden versenyben vannak győztesek és vesztesek. Hosszú távon győztesek csak azok lehetnek, akik a piaci információk birtokában helyes következtetéseket tudnak levonni, képesek a szükséges időpontban és formában alkalmazkodni, képesek a versenytársaiktól magukat előnyösen megkülönböztetni (Dinya, 2000). A verseny színtere a világgazdaság, a versenyképességi vizsgálatok makroszintje ország vagy ország-csoport, a mezo szint az iparág, a mikro szint a vállalati szint (Lengyel, 2000). A gazdaság szférájában a versenyképesség elkülöníthető vagy megkülönböztethető az ún. rész piaci szintre, vagyis azonos termékek, szolgáltatás, illetve termelési tényező piacának szintjére, vállalati mikro szintre, az ágazatok, szektorok szintjére, az országon belüli egyes területi egységek, régiók, városok és települések szintjére, a nemzetgazdaságok makroszintjére, a világgazdaság makro régiói, regionális integrációi szintjére, vagy a világgazdaság, illetve világpiac szintjére (Szentes, 2009). A versenyképesség általános értelemben véve egy gazdasági és kompetitív jellemzők együttese, amelynek birtokában a gazdaság szereplői képesek az erőforrásaik leghatékonyabb felhasználásával versenytársaiknál jobb gazdasági, üzleti teljesítményt nyújtani, képesek a gazdasági környezetben bekövetkező változásokra, a piac jelzéseire és várható alakulására a legmegfelelőbb válaszokat megadni a gazdasági, társadalmi, környezeti szempontok figyelembe vétele mellett.

Ronald Coase 1937-ben írta meg A vállalat természete című tanulmányát, amely magyar nyelven 1984-ben jelent meg. Magyarázatot kívánt adni a vállalatok létezésére, és arra, hogy mi határozza meg a vállalaton belül zajló tevékenységek körét. Coase (1984/1937) szerződéses vállalatelméletében a vállalat optimális megoldás a különböző szerződéses szituációkban. Ha nem lennének tranzakciós költségek, akkor csak a piac koordinálna, a vállalatok léteének oka így a tranzakciós költségekben keresendő.

A vállalat olyan viszonyrendszer, ami akkor jön létre, ha az erőforrások felett egy vállalkozó rendelkezik. A vállalat akkor nő, hogyha a vállalkozó további tranzakciókat szervez meg és akkor csökken, ha lemond bizonyos tranzakciók megszervezéséről. A vállalat méretének határa ott van, ahol a tranzakciók vállalaton belüli megszervezésének költsége megegyezik azzal a költséggel, ami a piacon szervezett tranzakcióval járna. Ez határozza meg, hogy a

vállalat mit vásárol, mit termel, mit ad el. Ehhez szükséges piaci környezet megteremtése és azoknak a jogi eszközöknek a bevezetése, melyek szabályozzák a tranzakciókat lebonyolító személyek jogait és kötelezettségeit. A vállalat optimális megoldás a különböző szerződéses szituációban (*Coase, 1984/1937*).

A vállalat két vagy több személy integrált és tartós szervezete, amely jogi személyként cselekszik, eszközök tulajdonos lehet, javak vagy szolgáltatások előállítása és piaci értékesítése céljából jött létre (*Hodgson, 1998*). A vállalat jogi személyiséggel rendelkező üzleti egység, olyan struktúra, amelyben az alapvető cél eléréséhez szükséges tevékenységek végbemennek (*Chikan, 2010*). A központi Statisztikai Hivatal Gazdasági Szervezetek Regisztere módszertana szerint 1997. január elsejétől „A vállalkozás olyan gazdasági egység, amelyik saját nevében, saját felelősségére üzletszerű tevékenységet folytat, a piaci szereplőktől tevékenységében és tulajdonában elkülönül, de a piac által azokkal kapcsolatban van, nyereség elérésére törekszik és ennek érdekében kockázatot vállal” (www.ksh.hu). A vállalatok jogi személyek, üzleti tevékenységüket hivatalosan nyilvántartott és ellenőrizhető formában végezhetik. Az üzlet (angolul: business) egy gazdasági tevékenység, amelyet rendszeresen csak hivatalosan nyilvántartott és ellenőrizhető formában lehet folytatni. Üzletszerű tevékenység az ellenérték fejében nyereség, illetve vagyonszerzés végett, rendszeresen folytatott gazdasági tevékenység. A sikeres üzleti szervezetek fő célja a folyamatos működés, a nyereség realizálása, a piaci részesedés növelése és a társadalmi küldetés, vevői érték létrehozása. Az üzleti tevékenység természetes velejárója a folyamatos verseny, mellyel folyamatosan meg kell küzdenie minden vállalkozásnak (*Szentes, 2006*).

A vállalati versenyképesség kifejezés használata a globalizációs folyamatos felgyorsulásával került előtérbe, és az első vizsgálati eredmények az USA-ban születtek. *Stigler (1989/1971)* a Piac és az állami szabályozás tanulmánykötetében jelent meg egy fejezet, amely a versennyel foglalkozik. Véleménye szerint a verseny fontos szerepet játszik a termelés megszervezésében, valamint az árak és a jövedelmek meghatározásában. A verseny a gazdasági életben a gazdasági tevékenység céltudatos megszervezésének eszköze, a versenyben a résztvevők a legjobb pozíció elérésére törekuszenek. A verseny gazdasági jelentősége elsősorban abban áll, hogy olcsó és jó minőségű javak előállítására készíti a gazdasági élet szereplőit (*Stigler, 1989/1971*). Amennyiben a elfogadjuk Stigler álláspontját, úgy a versenyképesség levezethető a vállalkozások pénzügyi beszámolóiból és stratégiai terveiből.

Porter (1990) öt versenytényezőben (piacra újonnan belépők korlátai; szállítók alkupozíciója; vevők alkupozíciója; helyettesítő termékek fenyegetése; iparági konkurens vállalatok hatása) határozta meg a vállalati versenyképességet. *Grant (1991)* véleménye szerint az üzleti tevékenység során az erőforrások felhasználásának folyamatában szükség van képességekre, amellyel az üzleti tevékenység végezhető. A folyamat során kialakul egy munkahelyi gyakorlat, működési rutin. Ennek során létrejön egy speciális tudás, az úgynevezett tacit tudás, amely személyes tapasztalatok összessége. Ezek a sajátos képességek, az úgynevezett kompetenciák, amelyekkel képes lesz a vállalat a vevői érték előállítására. Ez úgy valósul meg, hogy olyan termékeket értékesítenek, amelyek megkülönböztető jellemzőkkel bírnak a versenytársakhoz képest, fizetőképes kereslet mellett. A vállalat számára rendelkezésre kell állni azoknak az erőforrásoknak, sajátos képességeknek, kompetenciáknak, melyek révén elő tudja állítani a vevőinek legfontosabb értékdimenziókat (*Grant, 1991*).

Hope–Hope (1997) szerzőpáros szerint a versenyképesség alaptényezője a fizikai és humán erőforrások együttese, amelynek birtokában a vállalkozások vevőértéket hoznak létre. Vevőérték lehet különleges érték, egy újdonság, ami megkülönbözteti terméküket másokétól, de lehet költségcsökkentő, minőségjavító. A vevőérték előállításához szükség van az erőforrások hatékony felhasználására, amelyek a kompetitív jellemzők révén lehetséges. Kulcskompetenciák képességek és tapasztalatok összessége, amelyekkel versenytársaknál nagyobb értéket képes teremteni vevői számára. A kompetenciák minél értékesebbek, ha eltérőek a versenytársaiknál. A

lényeg, hogy milyen hatékonyan és innovatívan hasznosítja egy vállalat erőforrásait. Az erőforrások hatékony felhasználása megjelenik az üzleti teljesítményben, és a pénzügyi mutatók elemzését követően fel lehet tárni az eredményekre ható tényezőket (*Hope–Hope, 1997*).

Gelei és Schubert (2006) szerint a vállalatok fő célja vevői érték létrehozása. Ennek létrehozásához szükség van vállalati erőforrásokra és képességekre. A vállalati erőforrások olyan tényezők, amelyek megvásárolhatók, bérelhetők, tulajdonosok által rendelkezésre bocsájthatók. A megfogható, úgynevezett fizikai erőforrások az épületek, gépek és berendezések, számítástechnikai eszközök, készletek, pénzeszközök, tőke, technológiai felszereltség. Az épületek elhelyezkedése és megközelíthetősége, a műszaki berendezések technológiai színvonala, az alapanyagok elérhetősége időben és mennyiségben, az informatikai háttér biztosítottasága, a rendelkezésre álló pénzeszközök mind befolyásolják a vállalkozások jövedelemtermelő képességét és likviditását. A nem megfogható, nem fizikai erőforrások közé sorolható a márkanév, jogdíj, vagyoni értékű jogok. Mindezek a vállalatoknál eszközként, készletként, pénzeszközként könyvekben kimutathatóak, azok azonosítására lehetőséget teremtenek a pénzügyi beszámolók és kiegészítő mellékletek, melyeket a vállalatok minden évben nyilvánosságra hoznak. Ezekből a számadatokból pénzügyi mutatók segítségével tárható fel az erőforrások felhasználásának eredményessége. Az eltérő erőforrások birtokában és azok felhasználásának hatékonyságában eltérő a vállalkozások jövedelemtermelő és fizető képessége is. Ezen eltérések mérhetőek és összehasonlíthatóak jövedelmezőségi és fizetőképességi mutatókon keresztül (*Gelei-Schubert, 2006*).

Szerb László (2011) elfogadja a *Chikán-Czakó-féle (2006)* meghatározást, amely a vállalati versenyképességet a vállalat azon képességével azonosítja, ahogyan az versenytársaihoz viszonyítva inkább képes megfelelni a fogyasztói igények kielégítésének, olyan módon, hogy az nem sérti a társadalmi normákat és nyereséget biztosít a cégnek is. Ehhez hozzátartozik a környezeti és a vállalaton belüli változások érzékelésének és az erre történő reagálásnak a képessége. Egyben kiegészíti azzal, hogy „a vállalati szintű versenyképességet a rendelkezésre álló fizikai erőforrások, a humán erőforrások, a hálózatosodás, az innovációs képességek és az adminisztratív rutinok kompetenciáiként határozom meg”. Ezek teszik lehetővé a cég számára, hogy a fogyasztókat magas szinten szolgálják ki és hatékonyan versenyezzenek más cégekkel. A belső erőforrások, képességek és készségek összessége teszi ki azokat a kompetenciákat, amelyeket egyrészt a fogyasztók igényeihez (kereslet), másrészt pedig az iparágban levő versenytársakhoz és a helyettesítő termékek előállítóihoz (kínálati tényezők) kell igazítani. A versenyképesség hét pillérje magyarázza a vállalati teljesítményt, amely nyereségességi, hatékonysági és növekedési mutatókkal mérhető” (*Szerb, 2011; 9*). A vállalati szintű teljesítmény és versenyképesség hét tényezője (pillérje): a fizikai erőforrások, a humán erőforrások, az adminisztratív rutinok, kapcsolatrendszer, keresleti tényezők, kínálati tényezők és az innováció jelenti (*Szerb, 2011*).

Torugsa et al. (2011) elemezték a proaktív társadalmi felelősségvállalás és a pénzügyi teljesítmény kapcsolatát. Azt találták, hogyha nő a pénzügyi teljesítmény, akkor nagyobb a társadalmi felelősségvállalás, ezért ösztönözni kell a job pénzügyi teljesítményt (*Torugsa et al. 2011*). *Gill és Biger (2012)* vizsgálta a vállalati növekedés problémáját Kanadában.

A vizsgálat eredményeként bemutatásra került, hogy a finanszírozási problémák, a növekedési akadályok, a piaci kihívásoknak való nem megfelelés jelentik a legnagyobb versenyképességi akadályokat (*Gill-Biger, 2012*). Az eszközök és források elemzéséhez horizontális és vertikális mutatószámokat alkalmazhatunk. Az elemzéssel többek között rávilágíthatunk a vállalkozások tőkehelyzetére, a hitelek és támogatások szerepére a finanszírozást illetően, ezáltal az egyes források hogyan tudják szolgálni a vállalkozás likviditását és diszponibilitását (*Baranyi et al., 2012*). A tőke szabad áramlásának köszönhetően számos multinacionális vállalat jött létre a különböző országokban. Ezeknek a globális vállalatoknak a lokális kisvállalatok jelentősen ki van szolgáltatva (*Maeseneire, 2012*). *Wiersch és Shane (2013)* és *Peek*

(2013) az Amerikai Egyesült Államokban a tőkehiányára, fizető képesség problémájára és a hitelezési nehézségekre mutattak rá, amelyek jelentősen befolyásolják a vállalati versenyképességet (Wiersch-Shane, 2013; Peek, 2013).

A vállalati versenyképesség fogalmának nincs általánosan elfogadott definíciója, mert a vállalat érintettjei más és más környezetben és megközelítésből vizsgálják, más és más tartalommal ruházzák fel a kifejezés jelentését. Az előzőekben bemutatott számos vizsgálat kiemeli annak fontosságát és jelentőségét, hogy a vállalatok különböző erőforrásokkal rendelkeznek és ezekkel való hatékony gazdálkodás versenyképességi tényező. Az erőforrások hatékony vizsgálatában első szempont maguknak az erőforrásoknak a rendelkezésre állása, mint egy gazdasági versenyképességi tényező. A másik szempont pedig az erőforrások alkalmazása, az üzleti tevékenység folyamában, amely a vállalati (szervezeti) képességek révén valósul meg. A szervezeti képességek, a kompetenciák, mint kompetitív jellemzők biztosítják az erőforrásokkal való hatékony gazdálkodás megvalósulását, amely megjelenik az üzleti teljesítményben. A vállalati versenyképesség egy gazdasági és kompetitív jellemzők együttese, amelynek birtokában a vállalatok képesek az erőforrásaik leghatékonyabb felhasználásával versenytársaiknál jobb üzleti teljesítményt nyújtani, képesek a gazdasági környezetben bekövetkező változásokra, a piac jelzéseire és várható alakulására a legmegfelelőbb válaszokat megadni, képesek hozzájárulni a fenntartható fejlődéshez azáltal, hogy megteremtik a gazdasági, társadalmi és környezeti tényezők egyensúlyát.

Anyag és módszer

A szekunder kutatás, a másodlagos adatgyűjtés mindig egy korábbi primer kutatás adatainak felhasználása, már feldolgozott anyagok saját célnak megfelelő használata a vizsgálat során. A primer kutatás a kutató által történő elsődleges, eredeti és új, még nem ismert és nem publikált adatok összegyűjtése (Sajtos–Mitev, 2009; Tamusné, 2010). A kutatási kérdés megválaszolásához kapcsolódó vizsgálat szekunder és primer kutatásokkal került megalapozásra. Szekunder adatgyűjtés keretében összefoglalásra került a relevánsnak tekinthető hazai és nemzetközi kutatási eredmények.

A versenyképességi tényezők összeállítása a szekunder kutatás keretében feldolgozott szakirodalmi feldolgozás eredményei alapján történt. A kérdőívbe 18 gazdasági és 18 kompetitív tényező került kiválasztásra, melyben a gazdasági jellemzők számokban kifejezhető, mérhető és pénzügyi kimutatásokból származó adatok, míg a kompetitív tényezők a vállalat érintettjeihez köthető kompetenciák, képességek (Porter 1990, 1993, 2000; Barney 1991; Grant 1991; Hamel–Prahalad 1994; Kale 2002; Shen–Liu 2003; Gelei–Schubert, 2006; Chikan 2001, 2006, 2008, 2009, 2010; Lu et al. 2008; Shen et al. 2009, Nábrádi–Felföldi, 2007; Szerb 2004, Szerb–Márkus, 2008; Kállai 2010; Fenyves–Tarnóczi, 2011; Syverson, 2011; Bordáné, 2012; Takacs, 2013; Tarnóczy et al., 2015).

A primer kutatáson belül kvantitatív kutatással, kérdőíves felmérés történt a vállalatok érintettjeivel, a szakirodalmi összefoglalás során összegyűjtött és fontosnak ítélt versenyképességi tényezők helyességének megerősítésének és rangsorolásának érdekében. A kérdőíves felmérés előnyei, hogy előre rögzítettek a kérdések, megválaszolásuk relatíve kevés időt vesz igénybe, a válaszok kiértékelésével fontos információkhoz juthat a kérdező. A választás az online kérdőívre esett, mert széles körben, nagyobb számban kitölthetőek a papíralapú kérdőívekkel szemben. A kérdések egyben megfogalmazott állítások, melyeket a Likert-skála módszerével rangsorolni kellett egytől hétig terjedő skálán. A kérdőív a Google Drive alkalmazásában készült és ennek segítségével került kiküldésre a megkérdezettek számára. A válaszadók körének kiválasztása során olyan magánszemélyekre esett a választás, akikről feltételezhető volt, a vállalkozások érintettjei és tanulmányaik, munkájuk során a vállalati gazdálkodással, üzleti teljesítményméréssel, vállalati versenyképességgel kapcsolatosan megbízható vé-

leménnyel rendelkeznek, ezért az állítások rangsorolásában segítségre lehetnek. *Cseres és Csorba (2006)* a magánszemélyek email címének összegyűjtése, tárolása, ezek számítógépes feldolgozása során felmerülnek adatvédelmi kérdések. Személyes adat a természetes személyvel kapcsolatba hozható adat, az adatról levonható, az érintettre vonatkozó következtetés (*Cseres és Csorba (2006)*). A magánszemélyek email címei személyes adatnak tekinthetők, ezért Nemzeti Adatvédelmi Hivatalhoz a kérdőíves felmérés bejelentetésre került és NAIH-97971/2016. nyilvántartási számot kapta, amelyet tartalmazott a kérdőív kísérő levele.

A primer kutatás eredményei, így a kérdőíves felmérés kiértékelése SPSS programban történt. A kérdőíves felmérés során Likert-skála jellegű kérdések kerültek alkalmazásra. *Huzsvai (2011)* a Likert-skála a szemantikus differenciál egyik speciális változata, egyetértő skála, a meghatározott témakörhöz kapcsolódó állítást kell értékelni. A megfigyelés csoportjának ábrázolása, a nominális változók összetételét kördiagram szemlélteti. Az ordinális típusú adatok kiértékelésének eredménye sorba rendezhető, valamilyen rangsor állítható fel közöttük, vagy oszlopdiagrammal ábrázolható (*Huzsvai, 2011*). A válaszok a Google Drive alkalmazásával kerültek összegyűjtésre egy excel file-ban. SPSS program segítségével először a nominális változók kiértékelése történt, majd a válaszadók fontossági rangsora alapján a versenyképességi tényezők sorrendbe állítása következett.

Vizsgálati eredmények és azok értékelése

A vállalatok versenyképességét meghatározó tartós gazdasági és kompetitív jellemzők összefoglalása és rangsorolása

Hipotézis: A vállalatok versenyképességét tartós gazdasági és kompetitív jellemzők kombinációja határozza meg, melyben az üzleti hatékonyság fontos tényezője a vállalati versenyképességnek.

A szekunder kutatás keretében, a szakirodalmi feldolgozás eredményei alapján összeállított, a primer kutatás alapját adó versenyképességi tényezők az *1. táblázatban* találhatóak.

A kérdőív 1200 magánszemély email címére került kiküldésre a Google Drive alkalmazásában. A megkeresett vállalatok az Opten Kft nyilvántartásában szereplő, 2005-2014 között Magyarországon működő, illetve a Eastern Europe Major Companies Directory (2009) kiadványában lévő adatok alapján kerültek legyűjtésre. A válaszadók kiválasztásánál fontos szerepet kapott az, hogy minél szerteágazóbb vélemény álljon rendelkezésre az eltérő vállalatméret, tevékenységi kör, működési terület tekintetében. Elmondható, hogy a megkérdezettek cégtulajdonosként, vezetőként, és a vállalatok érintettjeiként a vállalati gazdálkodással, üzleti teljesítményméréssel, vállalati versenyképességgel kapcsolatosan megbízható véleménnyel rendelkeznek.

Az 1200 online kérdőívre adott válaszokat 354² válaszadó küldte meg, amelyek a Google Drive alkalmazásba, anonim módon érkeztek meg. A kérdőívek 2016. május 1. és június 30. között kerültek kiküldésre és megválaszolásra. A válaszadóknak egy hétfokozatú skálán kellett értékelni a gazdasági és kompetitív jellemzők erősségét abban a tekintetben, hogy milyen befolyást gyakorolnak a vállalati versenyképességre. Először a 7 nominális változó kiértékelése történt, hogy milyen gyakorisággal fordulnak elő.

² Corvinus Egyetemen, Chikan Attila Versenyképességi Kutatóműhelyében 1996, 1999, 2004, 2009, 2014 években történtek kérdőíves felmérések a vállalkozások helyzetéről, a megkérdezettek száma 300 volt, ezért a 354 válaszból összeállított versenyképességi tényező modell megbízhatónak tekinthető. (www.versenykepesség.uni-corvinus.hu)

1. táblázat: Vállalati versenyképesség gazdasági és kompetitív jellemzői

Kompetitív jellemzők	Gazdasági jellemzők
Stratégiaalkotás, tervszerű működés, világos vállalati irányelvek	Vállalati méret
Változtatás, környezethez való rugalmas alkalmazkodás képesség	A fizikai és humán erőforrások rendelkezésre állása
Vállalat kora és múltja, jó hírneve	Pénzügyi stabilitás, fizetőképesség
Technológiai színvonal, innovációs készség	Tulajdonosi szerkezet (magán, állami)
Networking, kapcsolat az adott iparágban lévő más vállalatokkal	Tevékenység összetettsége
Vállalatvezetés kora, végzettsége, szakmai tapasztalata, lojalitása	Jövedelmezőség
Társadalmi felelősségvállalás, etikus üzleti magatartás	Vállalati, cégforma
Vállalati kultúra	Erőforrásokkal való hatékony gazdálkodás
Networking, kapcsolat állami szervekkel	Egy munkavállalóra jutó mutatók, termelékenység
Szervezeti felépítés, szervezeti hierarchia és koordináció	Költség és időgazdálkodás
Információs rendszer kiépítése, hatékony fenntartása	Adózás
Vállalatvezetés hatékonysága	Tartós működőképesség és növekedési képesség
Networking, kapcsolat vevőkkel és szállítókkal, alkupozíció	Fenntarthatóság, öko-hatékonyság
Tulajdonostársi együttműködési hajlandóság	Megbízható, valós pénzügyi és számviteli információk
Vállalati és egyéni célok egyensúlya	Működési elhelyezkedés, régió infrastruktúrája
Termék és szolgáltatás minőség, termék márkaneve, vevői értékteremtés	Profit termelő képesség
Vezetők és munkavállalók tudása, tacit tudás vállalaton belüli megőrzése	Sajátos iparágon belüli kulcs teljesítmény mutatók alakulása
Networking, kapcsolat multinacionális cégekkel	Saját tőkében a külföldi működőtőke

Forrás: saját szerkesztés

A kiküldésre került 1200 kérdőívből 354 válasz érkezett. A válaszadók több mint a fele, 198 fő volt nő (55,9%), és 156 fő volt férfi (44,1%). Foglalkozás tekintetében 169 fő (47,7%) alkalmazott, 118 fő (33,3%) vezető, 41 fő (11,6%) cégtulajdonos, 19 fő (5,4%) egyéni vállalkozó, 7 fő (2 %) egyéb foglalkozású volt. A 354 főből 152 fő (42,9 %) főiskolai, 114 fő (32,2%) egyetemi, 78 fő (22%) középiskolai, 10 fő (2,8%) végzettséggel rendelkezett.

A megkérdezett 354 főből, 30 fő nem jelezte be az iparágat, melyekre a válaszok vonatkoztak. A 324 válaszadóból 104 fő (29,4%) ipar, 94 fő (26,6%) egyéb, 58 fő (16,4%) kereskedelem, gépjárműjavítás, 32 fő (9%) szállítás, raktározás, 20 (5,6%) fő építőipar, 16 fő (4,5%) szálláshely és vendéglátás iparágra vonatkozóan adott véleményt.

A 354 megkérdezettből 139 fő (39,3%) Közép-Magyarország, 71 fő (20,1%) Észak-Magyarország, 55 fő (15,5%) Észak-Alföld, 29 fő (8,2%) Nyugat-Dunántúl, 28 fő (7,9%) Dél-Alföld, 17 fő (4,8%) Közép-Dunántúl, 15 fő (4,2%) Dél-Dunántúl. Az első két legnagyobb régió Közép-Magyarország és Észak-Magyarország szerepel. Ennek oka, hogy sok vállalat székhelye, logisztikai központja ezekben a térségekben kerültek regisztrálásra.

A válaszadók közül 185 fő (52,3%) külföldi tulajdonú, 120 fő (33,9%) magyar magántulajdonú, 49 fő (13,8%) magyar állami tulajdonú vállalkozásra vonatkozóan adta meg a válaszokat. A vállalatokat a foglalkoztatottak létszámának megfelelően, a 250 fő feletti vállalkozásokat sorolhatjuk a nagyvállalati körbe. A mintába 42,8% nagyvállalatra vonatkozó véle-

mény került. 50-249 foglalkoztatott létszámtól középvállalati kategóriáról beszélhetünk, a mintába 27,2% került. 1-49 fő között kisvállalati kategóriában pedig 30% szerepel.

Összességében megállapítható, hogy a nagyvállalati kör kellően reprezentált, az ipar és kereskedelem, gépjárműjavítás nagy arányban jelenik meg, és a külföldi tulajdon van túlsúlyban a mintában. A válaszadók összetétele megbízhatóan biztosítja a kutatási kérdések megválaszolását és a kutatási hipotézis igazolását, így a rangsorolások során megkapott eredmények elfogadhatóak. A kérdőív fő kérdése az volt, hogyan látják a vállalatok érintettjei, hogy melyek azok a tényezők, amelyek hosszú távon keresztül a legjobban növelik a vállalatok versenyképességét.

A kérdőíves felmérés kiértékelése az SPSS statisztikai program segítségével történt. A válaszok feldolgozása során az került figyelembevételre, hogy a versenyképességi tényezők közül a megkérdezettek, melyik tényezőre hány „legjobban” választ adtak, mert a kutatás fő kérdése az volt, hogy melyek a legbefolyásolóbb versenyképességi tényezők, ezért csak a „legjobban” – 7-esre értékelt – válaszokat vettem figyelembe. Megjegyzendő, hogy ha a válaszértékek átlaga lett volna a kiértékelés alapja, az első öt tényező ugyanaz maradna, csak sorrendjük módosulna, azaz az eredményt a választott kiértékelési módszer nem befolyásolta.

A skálán 7 (legjobban) értékelések közül, az első öt tényező kapta a legmagasabb értékelést, amelyben szerepel négy gazdasági tényező, a Profittermelő képesség, Az erőforrásokkal való hatékony gazdálkodás, Pénzügyi stabilitás és fizetőképesség, Tartós működőképesség. Egy tényező a kompetitív jellemzők közül került ki, amely a Vállalatvezetés hatékonysága. Az öt legerősebb kategóriába kerülő tényező igazolta a kutatási hipotézisemben megfogalmazottakat, miszerint az erőforrásokkal való hatékony gazdálkodás a vállalati versenyképességnek fontos tényezője (2. táblázat).

2. táblázat: Vállalati versenyképességi tényezők rangsora

A versenyképesség gazdasági és kompetitív tényezői	G/K*	1	2	3	4	5	6	7	Átlag
Profittermelő-képesség	G	4	1	4	15	57	94	179	6,158
Erőforrásokkal való hatékony gazdálkodás	G	0	1	2	21	51	115	164	6,172
Vállalatvezetés hatékonysága	K	0	3	3	15	43	129	161	6,189
Pénzügyi stabilitás, fizetőképesség	G	0	4	1	12	51	128	158	6,181
Tartós működőképesség és növekedési képesség	G	0	2	2	19	63	110	158	6,121
A fizikai és humán erőforrások rendelkezésre állása	G	0	0	9	14	61	137	133	6,048
Technológiai színvonal, innovációs készség	K	0	0	7	17	44	156	130	6,088
Változtatás, környezethez való rugalmas alkalmazkodás	K	0	2	3	20	42	161	126	6,076
Vezetők és munkavállalók tudása, tacit tudás vállalaton belüli megőrzése	K	0	2	15	38	70	103	126	5,794
Termék és szolgáltatás minőség, termék márkaneve, vevői értékteremtés	K	0	3	6	16	79	151	99	5,881
Megbízható, valós pénzügyi és számviteli információk	G	2	4	8	21	78	145	96	5,791
Vállalatvezetés kora, végzettsége, szakmai tapasztalata, lojalitása	K	3	4	2	37	77	136	95	5,737
Jövedelmezőség	G	2	2	10	23	70	155	92	5,797
Sajátos iparágon belüli kulcs teljesítmény mutatók alakulása	G	1	3	8	31	87	145	79	5,686
Egy munkavállalóra jutó mutatók, termelékenység	G	1	4	5	47	91	131	75	5,588
Stratégiaalkotás, tervszerű működés, világos vállalati irányelvek	K	1	4	8	27	102	142	70	5,630
Információs rendszer kiépítése, hatékony fenntartása	K	0	4	4	36	114	128	68	5,588
Networking, kapcsolat vevőkkel és szállítókkal, alkupozíció	K	1	1	3	47	128	106	68	5,514
Költség és időgazdálkodás	G	0	0	5	22	85	189	53	5,743
Tulajdonostársi együttműködési hajlandóság	K	2	4	22	49	114	110	53	5,290

Folytatás a következő oldalon!

A versenyképesség gazdasági és kompetitív tényezői	G/K*	1	2	3	4	5	6	7	Átlag
Tulajdonosi szerkezet (magán, állami)	G	10	16	36	104	96	43	49	4,653
Társadalmi felelősségvállalás, etikus üzleti magatartás	K	3	8	20	40	130	105	48	5,240
Vállalat kora és múltja, jó hírneve	K	0	5	17	68	116	103	45	5,215
Működési elhelyezkedés, régió infrastruktúrája	G	1	4	19	60	140	87	43	5,167
Adózás	G	4	3	18	91	129	75	34	4,975
Vállalati és egyéni célok egyensúlya	K	1	7	13	54	151	99	29	5,147
Saját tőkében a külföldi működőtőke	G	31	30	26	60	88	91	28	4,494
Fenntarthatóság, ökohatékonyág	G	2	7	20	67	125	106	27	5,068
Vállalati méret	G	3	17	48	102	121	37	26	4,514
Vállalati kultúra	K	1	3	20	69	156	79	26	5,025
Tevékenység összetettsége	G	3	10	28	84	150	57	22	4,771
Networking, kapcsolat állami szervezetekkel	K	5	15	36	124	95	56	22	4,544
Networking, kapcsolat multinacionális cégekkel	K	13	22	39	92	90	76	22	4,525
Networking, kapcsolat az adott iparágban lévő más vállalatokkal	K	5	12	27	86	147	57	20	4,720
Szervezeti felépítés, szervezeti hierarchia és koordináció	K	1	8	16	86	153	75	15	4,884
Vállalati, cégforma	G	14	30	68	103	97	31	11	4,062

* G = gazdasági tényező; K = kompetitív tényező

Forrás: saját szerkesztés

A profittermelő-képesség árbevétel növelő és költségcsökkentő tényezők kombinációja, egy számviteli kategória, amely az eredmény kimutatásban kerül bemutatásra a vállalat érintettjei számára. A nyereség a vállalat számára növekedési lehetőséget biztosít, amely a versenytársakkal szembeni versenyelőny, ez az oka annak, hogy a megkérdezettek a legfontosabb és legmeghatározóbb versenyképességi tényezőnek a profittermelő képességet tartották. A vállalatok arra törekednek, hogy minél nagyobb bevételre tegyenek szert, ezzel pedig minél nagyobb piaci részesedést érjenek el, de ennek megszerzése során a versenytársakkal kell megküzdeniük. A bevétellel, jövedelemmel szemben az üzleti tevékenység során kiadások merülnek fel, ezek csökkentése teremt lehetőséget a nagyobb nyereség realizálására. A 354 válaszadóból 179 fő (50,6%) a legfontosabb versenyképességi tényezőnek ítélte meg a profittermelő képességet. A 179 fő iparági összetétele: ipar 45 fő, egyéb 36 fő, kereskedelem és gépjárműjavítás 31 fő, mezőgazdaság 21 fő, szállítás és raktározás 20 fő, szálláshely és vendéglátás 14 fő, építőipar 12 fő volt.

Az erőforrásokkal való hatékony gazdálkodás a második legfontosabb versenyképességi tényezőnek bizonyult a felmérés során. A vállalatok az üzleti tevékenységük végzése érdekében erőforrásokat szereznek be és használnak fel. Az erőforrások jellege szerint különbséget teszünk anyagi (tárgyi, pénzügyi, emberi) és nem anyagi (innovációs, technológiai) erőforrások között. Ezek az erőforrások (kivételek az emberi erőforrások) megjelennek a vállalatok pénzügyi beszámolóiban a tárgyi eszközök, az immateriális javak és forgó eszközök között. Az erőforrások beszerzése és használata kiadással és ráfordítással jár, csökkentik a vállalat bevételét és ezzel nyereségét. Minél kedvezőbb áron jut a vállalat az erőforrásokhoz és minél hatékonyabban használja fel, annál nagyobb lesz a jövedelme és ezáltal a nyeresége, ami kihat a versenyképességére. A megkérdezettből 164 fő (46,3%), melyből egyéb 44 fő, ipar 38 fő, kereskedelem és gépjárműjavítás 29 fő, szállítás és raktározás 18 fő, mezőgazdaság 15 fő, építőipar 12 fő szálláshely és vendéglátás 8 fő iparágban tevékenykedik és úgy vélték, hogy a legfontosabb tényezője a versenyképességnek az erőforrásokkal való hatékony gazdálkodás, így került megjelölésre a nyereség után a második legjelentősebb versenyképességi tényezőként.

Az erőforrások beszerzése, a finanszírozási módok megválasztása, az erőforrások optimális működtetése, hatékony kihasználása, az üzemi költségek minimalizálása vezetői dönté-

seket tesznek szükségessé, amelynek fő célja a nyereség maximalizálása. A vállalatokat a befektetők, tulajdonosok hozzák létre. A vállalati formától és mérettől függően a tulajdonosi és a vezetői funkció elválíik egymástól. A tulajdonosok azt várják a vezetőktől, hogy az általuk befektetett tőkével maximalizálják a profitot és eredményesen vezessék a vállalatot.

Akkor hatékony a vállalatvezetés, hogyha képes a stratégia megalkotására, hogyha a döntéshozáshoz szükséges tudással és információkkal rendelkezik és ennek birtokában képes felmérni a döntések következményeit, képes a döntések meghozatalára és a szervezetet megfelelő módon irányítani a megvalósításban, képes észlelni a környezeti változásokat és az azokhoz időben alkalmazkodni. A vállalatvezetés hatékonysága egy kompetitív jellemző, amely személyekhez köthető, megjelenik a vállalati üzleti teljesítményben és versenyképességben, de abból közvetlenül nem mérhető. A vállalatvezetőket nagy szaktudás, kommunikációs képesség, empátia kell, hogy jellemezze, hogy minden helyzetben a versenytársaknál jobb módszereket válasszanak, jobb döntéseket hozzanak.

A megkérdezettek közül 161 fő (45,5%) tartotta meghatározó versenyképességi tényezőnek a vállalatvezetés hatékonyságát, megoszlásban egyéb 40 fő, ipar 37 fő, kereskedelem és gépjárműjavítás 27 fő, mezőgazdaság 19 fő, szállítás és raktározás 16 fő, építőipar 12 fő, szálláshely és vendéglátás 10 fő.

A pénzügyi stabilitás lehetővé teszi, hogy a vállalatok üzleti tevékenységük végzése során megfelelő likviditási és pénzfolyamot érjenek el. A likviditás fizetőképességet és fizetőkészséget jelent vállalati vonatkozásban.

A fizetőképesség a pénzügyi beszámolókból nyerhető adatokból pénzügyi mutatókon keresztül vizsgálható. Az erőforrások beszerzése és működtetése pénzkidrást jelent, az értékesített termékek és szolgáltatások ellenértéke pénzbevételt jelent a vállalatok számára, ami pedig újabb lehetőséget nyújt újabb erőforrások megvásárlására. Ebben a körforgásban a fizetőképesség és fizetési egyensúly azt jelenti, hogy a hosszúlejáratú kötelezettségeket hosszúlejáratú követelésekkel, a rövid lejáratú kötelezettségeket, rövid lejáratú követelésekkel kel biztosítani. A fizetőképességnél a vállalat érintettjei arra kíváncsiak, hogy a vállalat a rövidtávú fizetési kötelezettségeinek képes megfelelni. A fizetőkészség pedig egy szervezeti magatartás, amely a vállalatot jellemzi, hogy kötelezettségeinek megfelelő időben és mértékben eleget tud-e tenni. Az ezt legnagyobb értékkel jelölő 158 (44,6%) válaszadó megoszlása: ipar 45 fő, egyéb 37 fő, kereskedelem és gépjárműjavítás 24 fő, mezőgazdaság 19 fő, szállítás és raktározás 16 fő. Az állami tulajdonú vállalatoknál néhány válaszadó kevésbé tartotta fontosnak a pénzügyi stabilitást és fizetőképességet, ami magyarázható azzal, hogy nincsenek kitéve a versenyszférára jellemző folyamatoknak.

Az üzleti tevékenység nyereség és vagyonszerzés céljából, ellenérték fejében történő termelő vagy szolgáltató tevékenység folytatása. A vállalatok működésének, illetve működő képességének legfontosabb feltételei az önállóság, a hosszú távon nyereséges működés, a kockázat vállalás és a piaci megmérettetés, versenyben való helytállás. Ehhez szükség van az erőforrások rendelkezésre állására, innovációra, vállalati stratégiára, fizetőképes keresletre, a vállalat termékeire, illetve szolgáltatásaira, hatékony vállalati vezetésre. A tartós működőképesség és növekedési képesség jellemzője az árbevétel, az alkalmazotti létszám, az eszközök értéke és a hatékonyság. A növekedéssel együtt járó kategória a piaci részesedés, amely a versenytársakkal való összehasonlítás során egy fontos és mérhető kategória. Minél nagyobb egy vállalat, annál meghatározóbb a szerepe a piaci versenyben. A megkérdezettek közül 158 fő (44,6%), amelyből egyéb 42 fő, ipar 33 fő, kereskedelem és gépjárműjavítás 25 fő, szállítás és raktározás 19 fő, mezőgazdaság 19 fő, építőipar 10 fő, szálláshely és vendéglátás 10 fő tartotta fontos versenyképességi tényezőnek a működőképességet és növekedési képességet.

A gazdasági és kompetitív jellemzők megjelennek az üzleti teljesítményben, amelyből mérésre és elemzésre alkalmas mutatószámok képezhetők, amelyek lehetőséget teremtenek megkülönböztető versenyelőnyök és versenyhátrányok feltárására, ezáltal utalva versenyképességükre.

Az első öt legfontosabb kategóriájú versenyképességi tényezőhöz társítottam pénzügyi mutatószámokat. A profittermelő képesség és az erőforrásokkal való hatékony gazdálkodás vizsgálható megtérülés és jövedelmezőség (ROE, ROA I., ROCE, ROA II., ROS) mutatókon keresztül.

A tartós működőképesség és növekedési képesség vizsgálata történhet az EBIT, EBITDA és EBDA mutatószámokkal. Az árbevétel a vállalatok főtevékenységének bevétele, amely lehetőséget teremt a költségek és ráfordítások ellentételezésére. Az árbevétel növekedése hozzájárul a vállalatok növekedéséhez, piaci pozíciójának javításához, a vállalatok főtevékenységének eredménye, iparágak tekintetében pedig az iparági piaci folyamatok eredménye. Az EBIT Margin (mérték) az EBIT és az árbevétel aránya. Az EBITDA az EBIT és az értékcsökkenési leírás együttes értéke. A mutató így kiszűri az egyes vállalatok által alkalmazott eltérő értékcsökkenési leírási módokból eredő különbségeket. A különböző tárgyi eszköz igényességű iparágak esetén jobb összehasonlítást tesz lehetővé a mutató. Az EBITDA Margin (mérték) az EBITDA és az árbevétel hányadosa. Az EBDA (Earnings Before Depreciation) az értékcsökkenéssel növelt adózott eredmény. Az adózás utáni eredmény a saját tőkében jelenik meg, ha pozitív, akkor a saját tőkét növeli, ez teremt meg a vállalati vagyon növelésére. Ehhez jön hozzá az értékcsökkenés, mint jövőbeni fejlesztési forrás.

A pénzügyi stabilitás és fizetőképesség likviditási mutatókon keresztül vizsgálható, amelyek azt jellemzik, hogy mekkora a vizsgálatba bevont vállalatoknak a pénzben meglévő, vagy könnyen pénzzé tehető eszközeik értéke és az milyen arányban áll a rövidlejáratú kötelezettségekkel. A Lik. I. mutató számlálójában a pénzeszközök, értékpapírok és a kapcsolt vállalkozásokkal szembeni követelések szerepelnek. Ennek az oka, hogy sok olyan nagyvállalat van, amely cash pooling rendszerben működik és a bankszámláján nincs kimutatott egyenleg, ezért a fizetőképesség vizsgálatakor érdemes ezt a tényezőt is tekintetbe venni. A Lik. II. mutató a Lik. I. mutatóval ellentétben, a kapcsolt vállalkozásokkal szembeni követeléseket már nem veszi figyelembe, ezért a mutató értéke is alacsonyabb fizetőképességet mutat, mint a Lik. I. esetben. A cikkben szereplő elméleti bázisra és a kérdőíves felmérés eredményeire épített, előzőleg a bemutatott pénzügyi mutatószámok rendszere a Magyarországon működő különböző méretű vállalatok, vagy azonos iparágban működő vállalatok üzleti teljesítményének és versenyképességének vizsgálatára teremtenek lehetőséget.

A pénzügyi mutatószámok csoportosítása és számítása a 3. táblázatban található.

3. táblázat: Üzleti teljesítményt és versenyképességet mérő mutatószámok

Mutató	Mutató elnevezése	Mutató kiszámítása
ROE	Saját tőke arányos adózás előtti eredmény	Adózás előtti eredmény/Saját tőke*100
ROA I.	Eszköz arányos adózás előtti eredmény	Adózás előtti eredmény/Eszközök összesen*100
ROCE	Tőke arányos adózás előtti eredmény	Adózás előtti eredmény/(Saját tőke+Hosszú lejáratú kötelezettség)*100
ROA II.	Eszköz arányos adózott eredmény	Adózott eredmény/Eszközök összesen*100
ROS	Árbevétel arányos adózott eredmény	Adózott eredmény/Árbevétel*100
EBIT Margin	EBIT mérték	EBIT/Árbevétel*100
EBITDA Margin	EBITDA mérték	(EBIT+Értékcsökkenés)/Árbevétel*100
EBDA Margin	EBDA mérték	(Adózott eredmény +Értékcsökkenés)/Árbevétel * 100
Lik. I.	Likviditás I.	(Értékpapírok+Pénzeszközök+Követelések kapcsolt vállalkozással szemben)/ Rövid lejáratú kötelezettségek
Lik. II.	Likviditás II.	(Értékpapírok+Pénzeszközök)/Rövid lejáratú kötelezettségek

Forrás: saját összeállítás

Következtetések és összefoglalás

A tanulmány fő célja a vállalati versenyképesség és sajátos jellemzőinek bemutatása volt. A kérdés megválaszolása és a hipotézis igazolása érdekében számos hazai és nemzetközi szakirodalom került feldolgozásra. A szakirodalmi feldolgozást követően a vállalati versenyképesség fogalma új megközelítésbe került. A vállalati versenyképesség gazdasági és kompetitív jellemzők együttese, amelynek birtokában a vállalatok képesek az erőforrásaik hatékonyabb felhasználásával versenytársaiknál jobb üzleti teljesítményt nyújtani, képesek a gazdasági környezetben bekövetkező változásokra, a piac jelzéseire és várható alakulására a legmegfelelőbb válaszokat megadni, képesek hozzájárulni a fenntartható fejlődéshez azáltal, hogy megteremtik a gazdasági, társadalmi és környezeti tényezők egyensúlyát. A szakirodalmi áttekintés során 18 gazdasági és 18 kompetitív vállalati versenyképességi jellemző került összegyűjtésre. Ezt követően sor került egy kérdőíves felmérésre a tényezők rangsorolásának érdekében.

A vizsgálat eredményét az jelenti, hogy a vállalatok érintettjei 36 versenyképességi tényező közül az első öt legfontosabb kategóriába sorolták a profittermelő-képességet, az erőforrásokkal való hatékony gazdálkodást, a pénzügyi stabilitást és fizetőképességet, a tartós működő- és növekedési képességet. Ezek a vállalati teljesítmény és versenyképesség gazdasági jellemzői, amelyek megjelennek a vállalatok üzleti teljesítményében, pénzügyi beszámolóikban, ezekből képzett mutatószámokkal mérhetőek és a gazdasági szereplők összehasonlítására alkalmasak, így azokból megállapítások tehetőek a versenyképességükre vonatkozóan.

A kutatás folytatását jelentő doktori értekezésében a cikk szerzője, a tanulmányban feltárt versenyképességi tényező rangsor és az ezekhez rendelt mutatószámok alapján, 1455 nagyvállalatnál, 2005–2014 közötti időszakra, longitudinális vizsgálatban elemzi a vállalati üzleti teljesítményt és versenyképességet.

Irodalomjegyzék

- Baranyi A. – Csernák J. – Pataki L. (2011): *Mezőgazdasági vállalkozások vagyoni, pénzügyi helyzetének elemzése*. In: Balázs J. – Székely Cs.: Változó környezet – Innovatív stratégiák: Nemzetközi Tudományos Konferencia Sopron, 2011.11.02. pp. 743–758.
ISBN: 978-963-9883-87-1
- Barney, J. (1991): *Firm resources and sustained competitive advantage*.
[https://business.illinois.edu/josephm/BA545.../Barney%20\(1991\).pdf](https://business.illinois.edu/josephm/BA545.../Barney%20(1991).pdf). Letöltve: 2015. 03. 21.
- Bordáné Rabóczki M. (2012): *Számviteli információk a versenyképesség szolgálatában*. BCE Vállalatgazdaságtan Intézet Versenyképesség Kutató Központ. TM 72. sz. műhelytanulmány. 26.
- Chikán A. (2001): *A hazai versenyképességi kutatások koncepcionális kerete és gyakorlati relevanciája: „A versenyképesség koncepcionális háttere és alakulása a XXI. század küszöbén”* című tudományos konferencia előadaskötete. BKÁE Vállalatgazdaságtan Tanszék.
- Chikán A. – Czakó E. – Kazainé Ónodi A. (2006): *Gazdasági versenyképességünk vállalati nézőpontból – Versenyben a világgal 2004–2006 kutatási program*. Zárótanulmány. Budapesti Corvinus Egyetem Vállalatgazdaságtan Intézet, Versenyképesség Kutató Központ, Budapest
- Chikán A. – Czakó E. (2008): *Versenyképesség-ahogy a vállalatvezetőink látják. A Versenyben a világgal 2004–2006*. Gazdasági versenyképességünk vállalati nézőpontból című kutatás 49. sz. műhelytanulmánya. BCE Versenyképesség Kutató Központ, Budapest
- Chikán A. – Czakó E. (2009): *Versenyben a világgal. Vállalataink versenyképessége az új évezred küszöbén*. Akadémia Kiadó, Budapest, 376. o. ISBN 978 963 05 8682 5.
- Chikán A. (2010): *Bevezetés a vállalat gazdaságtanba*. Elvek és gyakorlat. Aula, Budapest. 340 oldal. ISBN 978 963 9698 11 6
- Coase, R. H. (1984/1937): A vállalat természete. In.: Coase, R. H.: A vállalat, a piac és a jog. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004; Coase, R. H.: The Nature of the Firm. *Economica* Vol.4, No16, pp. 386-405.

- Csáki Gy. (2008): *Globalizáció és jövedelemkülönbségek a világgazdaságban*. In: Csáki Gy. – Farkas P.: A globalizáció és hatásai. Európai válaszok. Napvilág Kiadó, Budapest, 21–22.
- Cseres G. Zs. – Csorba G. (2006): Műkincs vagy működőtőke? Gondolatok a kutatási célú adatok hozzáférhetőségéről. *Közgazdasági Szemle*, LIII. 2006. október, 902–918.
<http://epa.oszk.hu/00000/00017/00130/pdf/4cseres-csorba.pdf>. Letöltve: 2016.03.10.
- Dinya L. (2000): *Sikeressé vállalkozások*. SZMFK Kiadó, Budapest. ISBN 963 05 8274 0. 360.1
- Eastern Europe Major Companies Directory (2009):
https://books.google.hu/books/about/EASTERN_EUROPE_Major_Companies_Directory.html?id=2EwPAD8gVJcC&redir_esc=y. Letöltve: 2016.03.10.
- Fenyves V. – Tarnóczy T. (2011): Kockázatról kontrollereknek. A *CONTROLLER*: A gyakorló kontrollerek szakmai tájékoztatója, 7: (4), 4–7, Gödöllő. ISSN: 1787-3983
- Gelei A. – Schubert A. (2006): *Kompetencia alapú versenyképesség egy vezető FMCG vállalat példáján*. Corvinus Egyetem Vállalat gazdaságtani Intézet, Műhelytanulmányok. 27 o.
<http://edok.lib.uni-corvinus.hu/110/1/Gelei-Schubert72.pdf>. Letöltve: 2015. 03.18.
- Gill, A. – Biger, N. (2012): Barriers to small business growth in Canada. *Journal of Small Business and Enterprise Development* 19, 656–668.
https://www.researchgate.net/publication/262966357_Barriers_to_small_business_growth_in_Canada. Letöltve: 2014.12.13.
- Grant, R. M. (1991): The resource-based theory of competitive advantage: Implications for strategy formulation. *California Management Review*, Spring, 114–135.
- Haltiwanger, J. (2011): Firm dynamics and economic productivity growth. *European Investment Bank Papers*, 16(1), Luxemburg.
- Hamel, G – Prahalad, C. K. (1994): *Competing for the future*. Harvard Business Books, Boston.
- Hope, J. – Hope, T. (1997): *Competing in the Third Wave*. Harvard Business School Press, Boston.
- Huzsvai L. (2011): *Biometriai módszerek az SPSS-ben*. SPSS alkalmazások.
seneca-books.hu/doc/spsskonyvphd.pdf. Letöltve: 2015.12.13.
- Kale, S. (2002): *Competitive advantage in the construction industry; Firm-specific resources and strategy*. PHD dissertation Illinois Institute of Technology, Chicago.
- Kállay L. (2010): *KKV-szektor: versenyképesség, munkahelyteremtés, szerkezetátalakítás*. Műhelytanulmány a TÁMOP-4.2.1. B-09/1/KMR-2010-0005 nemzetközi gazdasági folyamatok és a hazai üzleti szféra versenyképessége címet viselő alprojektjének kutatási tevékenysége eredményeként készült.
- Lengyel I. (2000): Porter-rombusz: A regionális gazdaságfejlesztési stratégiák alapmodellje. *Tér és Társadalom* XIV(4), 39–86.
- Lu, W. – Shen, L. – Yam, M. C. H. (2008): Critical success Factors for competitiveness of Contractors: China Study. *Journal of Construction Engineering and Management*.
<http://prof.incheon.ac.kr:8082/~uicem/pdf/seminar/090212.pdf>. Letöltve: 2016.03.11.
- Maeseneire, W. (2012): SMEs, foreign direct investment and financial constraints: The case of Belgium. *International Business Review*, 21(3), 408–424.
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0969593111000448>, Letöltve: 2014.12.13.
- Nábrádi A. – Felföldi J. (2007): *A mezőgazdasági vállalkozások eredményének mérése*. Üzemtan I.
http://www.mtk.nyme.hu/fileadmin/user_upload/gazdasag/Letoeltsek/29-Uzemtan-I.pdf.
 Letöltve: 2016.01.20.
- Nábrádi A. (2008): *A hatékonyság mérésének módszertana*. In.: Szűcs I. – Farkasné Fekete M. (szerk.): Hatékonyság a mezőgazdaságban (Elmélet és gyakorlat). Agroinform Kiadó, Budapest, 23–51. ISBN: 978-963-502-889-4.
- Palánkai T. (2010): *Nemzet és globalizáció. Globalizáció mint „Nagy átalakulás” és integráció*. In: Magas I. – Kutasi G. (szerk.): Változó világgazdaság. Tanulmányok Simai Mihály 80. születésnapjára. Budapest Corvinus Egyetem, 237.
- Peek, J. (2013): The Impact of Credit Availability on Small Business Exporters. *Small Business Administration Office of Advocacy* (3), 52,
<https://www.sba.gov/sites/default/files/files/rs404tot>. Letöltve: 2014.12.13.
- Porter, M. E. (1990): The Competitive Advantage of Nations. *The Free Press*, New York.
- Porter, M. E. (1993): *Versenystratégia. Iparágak és versenytársak elemzési módszerei*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 384.

- Porter, M. E. (2000): *Location, Competition, and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy*. <http://edq.sagepub.com/cgi/content/abstract/14/1/15>. Letöltve: 2015.11.13.
- Sajtos L. – Mitev A. (2009): *SPSS Kutatási és adatelemzési kézikönyv*. Alinea Kiadó, Budapest, 396 p. ISBN: 978-963-9659-08-7
- Schumpeter, J. A. (1980/1934): *A gazdasági fejlődés elmélete*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Shen, C. J. – Tai, T. H. – Hui, H. Y (2009): Service Delivery Innovation: Antecedents and Impact on firm Performance. *Journal of Service Research*, 12(1), pp. 36–55. <http://dx.doi.org/10.1177/1094670509338619>. Letöltve: 2015.03.21.
- Shen Q. P. – Liu G. W. (2003): Critical success factors for value management studies in construction. *J. Constr. Eng. Manage.* 129(5), 485–491. [http://ascelibrary.org/doi/abs/10.1061/\(ASCE\)0733-9364\(2003\)129:5\(485\)](http://ascelibrary.org/doi/abs/10.1061/(ASCE)0733-9364(2003)129:5(485)). Letöltve: 2016.03.11.
- Stigler, G. J. (1989/1971): *Az állami szabályozás elmélete*. Megjelent: Piac és állami szabályozás. Válogatott tanulmányok. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Syverson, C. (2011): What Determines Productivity? *Journal of Economic Literature* 2011, 49:2, 326–365. home.uchicago.edu/syverson/productivitysurvey.pdf. Letöltve: 2016.03.21.
- Szentes T. (2006): *Fejlődés, versenyképesség, globalizáció I-II*. ISBN 963 05 8315 (1). ISBN 963 05 8317 (ö). 411. és 285.
- Szentes T. (2009): *Ki, mi és miért van válságban?* Napvilág Kiadó, Budapest, 232.
- Szerb L. (2004): A vállalkozás és a vállalkozási aktivitás mérése. *Statisztikai Szemle* 82(6-7)
- Szerb L. (2011): *A magyar mikro-, kis- és középvállalatok versenyképességének mérése és vizsgálata. Magyar Minőség Társaság*. Elektronikus folyóirat. XX(08-09-10) www.matarka.hu/cik_list.php?fun=98458
- Szerb L. – Márkus G. (2008): Nemzetköziesedési tendenciák a kis- és közepes méretű vállalatok körében Magyarországon a 2000-es évek közepén. *Vállalkozás és Innováció* 2(2) II. negyedév, 36–58.
- Takács I. (2013): *A vállalkozások elemzése*. Üzemtan I. Nábrádi István szerkesztésében. 12–139. http://www.mtk.nyme.hu/fileadmin/user_upload/gazdasag/Letoeltetek/29-Uzemtan-I.pdf. Letöltve: 2016.01.20.
- Tamus Antalné (2010): *A marketingkutatás gyakorlata*. Károly Róbert Kutató-Oktató Közhasznú Nonprofit Kft., Gyöngyös, 298. ISBN: 9789639941083
- Tarnóczy T. – Fenyves V. – Bács Z. – Böcskei E. (2015): Versenyképesség és gazdasági etika. Vállalati teljesítmény elemzése panel regresszióval. *Polgári Szemle*, 11(4-6) http://www.polgariszemle.hu/?view=v_article&ID=705. Letöltve: 2016.02.23.
- Torugsa, A. N – O’Donohue, W. – Hecker, R. J. (2011): *Capabilities, Proactive CSR and Financial Performance in SMEs: Empirical Evidence from an Australian Manufacturing Industry Sector*. Springer Science+Business Media B.V. <http://link.springer.com/article/10.1007/s10551-011-1141-1#page-1> Letöltve: 2014.12.01.
- Wiersch, M. A. – Shane, S. (2013): *Why Small Business Lending Isn’t What It Used to Be*. Economic Commentary, Cleveland Federal Reserve, 10. <http://www.clevelandfed.org/research/commentary/2013/2013-10.cfm>. Letöltve: 2015.01.05.

VÁLLALATI VERSENYKÉPESSÉG TÉNYEZŐI KÉRDŐÍV

Kérem, hogy a következő kérdéseknél a helyes választ jelölje be! Ezzel megadásra kerülnek azok az adatok, amely alapján a válaszok csoportosításra kerülnek.

1. Az Ön neme:

- Férfi
- Nő

2. Az Ön foglalkozása:

- Alkalmazott
- Vezető
- Diák
- Cégtulajdonos
- Egyéni vállalkozó
- Egyéb

3. Legmagasabb iskolai végzettsége:

- Általános iskola
- Középiskola
- Főiskola
- Egyetem
- Tudományos fokozat

4. Melyik iparágban működő vállalat főbb jellemzőit adja meg?

- Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat
- Ipar
- Építőipar
- Kereskedelem, gépjárműjavítás
- Szállítás, raktározás
- Szálláshely szolgáltatás, vendéglátás
- Egyéb

5. A vállalati többségi (51 %-ot meghaladó) tulajdonos

- Magyar állami tulajdon
- Magyar magántulajdon
- Külföldi tulajdon

6. A vállalat foglalkoztatottjainak létszáma

- 01-49 fő
- 50-249fő
- 250 fő felett

7. Régió, amelyben a vállalat működik

- Közép-Magyarország
- Észak-Magyarország
- Dél-Alföld
- Észak-Alföld
- Nyugat-Dunántúl
- Dél-Dunántúl
- Közép-Dunántúl

Értékelje 1-7-ig terjedő skálán az alábbi állítások alapján a vállalati versenyképességi tényezők szerepét és jelentőségét a vállalati versenyképességben. Melyek azok a tényezők, amelyek kevésbé és melyek azok amelyek jobban növelik a versenyképességet. (1=legkevésbé...7=legjobban)

1.	Stratégiaalkotás, tervszerű működés, világos vállalati irányelvek	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
2.	Változtatás, környezethez való rugalmas alkalmazkodás képesség	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
3.	Vállalati méret	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
4.	Vállalat kora és múltja, jó hírneve	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
5.	Technológiai színvonal, innovációs készség	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
6.	A fizikai és humán erőforrások rendelkezésre állása	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
7.	Pénzügyi stabilitás, fizetőképesség	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
8.	Networking, kapcsolat az adott iparágban lévő más vállalatokkal	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
9.	Tulajdonosi szerkezet (magán, állami)	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
10.	Vállalatvezetés kora, végzettsége, szakmai tapasztalata, lojalitása	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
11.	Tevékenység összetettsége	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
12.	Jövedelmezőség	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
13.	Vállalati, cégforma	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
14.	Erőforrásokkal való hatékony gazdálkodás	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
15.	Társadalmi felelősségvállalás, etikus üzleti magatartás	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
16.	Vállalati kultúra	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
17.	Egy munkavállalóra jutó mutatók, termelékenység	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
18.	Networking, kapcsolat állami szervekkel	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
19.	Költség és időgazdálkodás	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
20.	Szervezeti felépítés, szervezeti hierarchia és koordináció	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
21.	Információs rendszer kiépítése, hatékony fenntartása	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
22.	Adózás	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
23.	Vállalatvezetés hatékonysága	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
24.	Networking, kapcsolat vevőkkel és szállítókkal, alkupozíció	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
25.	Tartós működőképesség és növekedési képesség	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
26.	Fenntarthatóság, öko-hatékonyság	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
27.	Tulajdonostársi együttműködési hajlandóság	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
28.	Megbízható, valós pénzügyi és számviteli információk	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
29.	Működési elhelyezkedés, régió infrastruktúrája	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
30.	Vállalati és egyéni célok egyensúlya	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
31.	Termék és szolgáltatás minőség, termék márkanéve, vevői értékteremtés	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
32.	Profit termelő képesség	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
33.	Vezetők és munkavállalók tudása, tacit tudás vállalaton belüli megőrzése	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
34.	Sajátos iparágon belüli kulcs teljesítmény mutatók alakulása	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
35.	Saját tőkében a külföldi működőtőke	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .
36.	Networking, kapcsolat multi cégekkel	1 . 2 . 3 . 4 . 5 . 6 . 7 .

E-CONOM

Online tudományos folyóirat
Online Scientific Journal

Tanulmányok a gazdaság- és társadalomtudományok területéről
Studies on the Economic and Social Sciences

E-CONOM

Online tudományos folyóirat | Online Scientific Journal

Főszerkesztő | Editor-in-Chief
JUHÁSZ Lajos

Kiadja | Publisher
Soproni Egyetem Kiadó |
University of Sopron Press

A szerkesztőség címe | Address
9400 Sopron, Erzsébet u. 9., Hungary
e-conom@uni-sopron.hu

A kiadó címe | Publisher's Address
9400 Sopron, Bajcsy-Zs. u. 4., Hungary

Szerkesztőbizottság | Editorial Board
CZEGLÉDY Tamás
JANKÓ Ferenc
KOLOSZÁR László
SZÓKA Károly

Tanácsadó Testület | Advisory Board
BÁGER Gusztáv
BLAHÓ András
FÁBIÁN Attila
FARKAS Péter
GILÁNYI Zsolt
KOVÁCS Árpád
LIGETI Zsombor
POGÁTSA Zoltán
SZÉKELY Csaba

Technikai szerkesztő | Technical Editor
TAKÁCS Eszter

A szerkesztőség munkatársa | Editorial Assistant
DURGULA Judit

ISSN 2063-644X

Tartalomjegyzék | Table of Contents

NAGY Zita Barbara – KISS Livia Benita A jövedelem differenciálódás megjelenésének vizsgálata tartalomelemzéssel tudományos online full-text adatbázisokban <i>The Examination of the Appearance of Income Inequality with Content Analysis in Scientific On-line Full-text Databases</i>	3
HORVÁTH Júlia Borbála Intermentality <i>Az intermentálisitás</i>	16
DURKÓ Emília – HUZSVAI László – CSIPKÉS Margit Városi és vidéki háztartások villamosenergia fogyasztásának modellezése Magyarországon <i>Electricity Consumption of Hungarian Households According to Settlement Size</i>	28
RAFIEI Arman Az Iráni Iszlám Köztársaság bankjai és az egy főre jutó GDP összefüggései <i>A 2007–2009-es gazdasági válság aranyra gyakorolt hatása</i> <i>Links Between the Banks of the Islamic Republic of Iran and the GDP per Capita</i>	42
KOVÁCS Tamás – VARGA Imre Mennyit ér egy pénzérme? <i>What is the Value of a Coin?</i>	51
NAGY Balázs Regionális különbségek a Kárpát-medencében <i>Regional Disparities in the Carpathian Basin</i>	62
SÁPINÉ DUDUK Ildikó Vállalati versenyképességi tényezők az üzleti tevékenységben <i>Corporate Competitiveness Factors in Business Activity</i>	77
BERTALAN Laura – HEGEDÜS Judit A városi szétterülés problémaérzékelése és kezelése a hazai városokban – egy kérdőíves felmérés alaperedményei <i>Perception and politics of urban sprawl in Hungarian towns: basic data of a questionnaire survey</i>	94

BERTALAN LAURA¹
HEGEDÜS JUDIT²

A városi szétterülés problémaérzékelése és kezelése a hazai városokban – egy kérdőíves felmérés alaperedményei

A városok egyre nagyobb teret követelnek maguknak a természeti környezet rovására, amely komoly környezeti, fenntarthatósági kérdéseket vet fel. A hazai városok esetében is tetten érhető a jelenség: a rendszerváltozást követően jellemzően nőtt a városok belterülete, illetve beépítésre szánt területe, miközben a városaink legnagyobb hányadában a lakosság száma csökkent.

A hazai városi szétterülési folyamatokat 2015-2016-ban országos kérdőíves felmérés keretében vizsgáltuk a városi főépítészek bevonásával. 80 város esetében kaptunk kiértékelhető válaszokat. Azt vizsgáltuk, hogy a városi szétterülés negatív hatásai milyen mértékben jelennek meg és tudatosulnak, valamint, hogy a felismert problémák kezelésének melyek a leginkább elterjedt és bevált eszközei.

Az eredmények arra világítanak rá, hogy a válaszadók körében ismert a városi szétterülés fogalma, azonban csak kisebb hányaduk tartja problémásnak a folyamatot. Összességében a válaszadó főépítészek egyetértenek azzal, hogy a városi terjeszkedést keretek között kell tartani, például a települések közel kétharmada rögzítette a belterületi terjeszkedés elvi határait. Ellenben helyi szereplők igényei, ingatlanfejlesztők érdekei sok esetben megnehezítik a tervezői, szabályozói munkát.

Kulcsszavak: városi szétterülés, urbanizáció, városperem, városi fenntarthatóság, koordinálatlan városnövekedés
JEL-kódok: R0, R3

Perception and politics of urban sprawl in Hungarian towns: basic data of a questionnaire survey

Cities demand more and more space from natural environment that raise serious questions of sustainability. This phenomenon is clearly visible in Hungarian towns as well; the inner area of cities and the area for building was typically grown after the Transition, while the urban population generally decreased.

In this study, the urban sprawl in Hungary was investigated through a questionnaire survey among urban chief architects in 2015-2016, which resulted 80 evaluable answers. The paper analyses the appearance and awareness of the negative effects of urban sprawl as well as the usual and proper way of the recognized problems' treatment.

Our study concludes that the notion of urban sprawl is well known among the respondents; however only a minority takes it as a problematic one. Altogether they agree that urban sprawl must be controlled; two-thirds of the cities fixed the theoretical limit of the inner area growth. Nevertheless, the interests and needs of local actors (e.g. local politics, real estate developers etc.) encumber the work of urban planning and regulation.

Keywords: urban sprawl, urbanization, edge of city, urban sustainability, uncoordinated urban growth
JEL Codes: R0, R3

¹ Nyugat-magyarországi Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar, tanársegéd (bertalan.laura@nyme.hu)

² Nyugat-magyarországi Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar, külső szakértő (hege.judit@gmail.com)

Bevezetés

Az elmúlt évszázadban lezajlott városfejlődésnek köszönhetően Földünk népességének egyre nagyobb hányada tömörül városokba, urbánus térségekbe. Ez a folyamat a városok igen gyors ütemű fejlődéséhez, növekedéséhez vezet. Az urbanizáció üteme eltérő az egyes térségekben, a városok mérete igen nagy skálán mozog. Az 1900-as évek elején csupán néhány város érte el az egymillió küszöböt (Peking, Tokió, Delhi és London), míg egy évszázad elteltével az egymillió városok száma 200-ra nőtt, az 1-10 millió közötti városok száma 100-ra, és további 20 megacity a tízmillió határt is átlépte (Girardet, 2008). A városi népesség növekedési ütemét tekintve 2030-ra a világ népességének több mint 60%-a fog városokban élni, 2050-re pedig a 75%-ot is elérheti. A napjainkban tapasztalható városnövekedés azonban nem arányos a történelmileg kialakult városhálózatokban, a városnövekedés főként nagyvárosi növekedést jelent. A nagyvárosi várostérségek, agglomerációk a népesség nagy tömegeit foglalják magukba, a nagyra nőtt városokat pedig felváltják a többközpontú, új szerkezetű urbanizált terek (Enyedi, 2012). A funkcionális várostérségekben a központi városi területeket a közlekedés felgyorsulásával egyre távolabbi helyekről közelítik meg a munkába járók, ami azt is jelenti, hogy az szuburbanizációs lakóövek egyre nagyobb kiterjedésben ölelik körbe a városi vizsgálva viszont az látható, hogy a helyi önkormányzatok csak megkésve képesek reagálni tereket.

A nagymértékű népességnövekedés természetesen együtt jár a városok által „elfoglalt” területek növekedésével, ami számos problémát vet fel, a városüzemeltetéstől, a fenntarthatósági kérdéseken át a tájváltozásig (Pribadi et al., 2015). A városi szétterülés, avagy az angolszász szakirodalomban „urban sprawl” vagy „suburban sprawl” fogalmakkal jelölt jelenség vizsgálata egyre nagyobb hangsúllyal jelenik meg. A városi területhasználat kérdésének előtérbe kerülése főként a fenntarthatósági, természetvédelmi szempontoknak köszönhető, ugyanakkor a városi népesség növekedésével párhuzamosan a városperemen található mezőgazdasági területek megőrzése is egyre fontosabbá válik. A fenntartható városnövekedés, a „smart growth” fogalma a külföldi szakirodalomban már széles körben elterjedt, hasonlóan a pazarló területhasználatból származó problémák elemzéséhez. A városok térben való növekedését a már elhatalmasodott és egyúttal visszafordíthatatlanná vált folyamatokra (Debolini et al., 2015), annak ellenére, hogy léteznek olyan eszközök, amelyekkel valamelyest kordában lehetne tartani a „várost”. Gyakran a rövid távú érdekek spontán módon érvényesülnek, megannyi társadalmi és környezeti kárt okozva.

A *városperem* alatt a városok határában fekvő területeket értjük, melyek átmenetet képeznek a beépített és nem beépített területek között. A szétterülés során a területhasználat változása a beépített terület irányába mozdul el, a mezőgazdasági területhasználatot lakó-, kereskedelmi- vagy gazdasági célú ingatlanfejlesztés váltja fel (Riczy et al., 2009). A peremterületek zöldmezős beruházások formájában telephelyeket nyújtanak a működő tőkebefektetéseknek, ezáltal a gazdaság, a termelés területi igényei is alakítják a városi térségek beépített területei növekedésének ütemét (Szabó, 2015).

A közgazdasági megközelítés szerint a városperemi gyors ütemű funkcióváltás egyfajta szimptomája a piaci mechanizmusok hiányos működésének, melynek káros hatásait épp a városperemen található közösségi javak, mezőgazdasági területek és erdők szenvedik el (Johnston et al., 2006). Amennyiben alacsony a mezőgazdasági területek jövedelemtermelő képessége, az maga után vonja a területhasználat változását, különösen abban az esetben, ha ezek a területek a városperemen belül kedvező fekvéssel rendelkeznek (Debolini et al., 2015). A beépített területek ilyenén növekedése a térben eltérő, egyenlőtlen tőkehozamokat is tükrözi. A gyors átalakulás a városperemi területhasználatban az állam gyengülő szabályozó szerepéről is tanúskodik (Szabó, 2015).

A városi szétterülés hazai tendenciái

A volt szocialista blokk országaira jellemző piacgazdasági átmenet időszakában meginduló kapitalizmus virágzó gazdasági tereket hozott létre a nagyvárosok peremén. Hazánkban a 90-es évektől kezdve a lakóhelyi szuburbanizáció mellett egyre nagyobb teret hasítottak ki maguknak a kereskedelmi, ipari és szolgáltató, rekreációs létesítmények (Kovács, 2008). A rendszerváltást követő években országszerte megindult lakóhelyi szuburbanizáció a liberalizált ingatlanpiacnak köszönhetően felerősítette a társadalmi és területi polarizációt. E folyamatnak köszönhetően a tehetősebb lakosság a belső városrészekből, illetve a lakótelepekről a szuburbiaikba, városszéli újépítésű és magasabb presztízs-értékű lakóparkokba költözött (Kovács, 2008). A szuburbanizáció a legmarkánsabban a főváros körüli településeken jelentkezett, majd a regionális központi városok körüli településeken is erősödött. A folyamat a 2000-es évek elejére valamelyest csendesedett, a kiköltözések üteme, a szuburbán települések népességszámának növekedési üteme lassult (Dudás, 2012). Ugyanakkor a szuburbanizáció által érintett, agglomerálódás jegyeit magukon hordozó települések száma az elmúlt 15-20 évben folyamatosan nőtt (KSH, 2014).

A gyors, ingatlanspekulációtól nem mentes átalakulást erőteljes területhasználat-változás jellemezi. A városperem, mint dinamikusan átalakuló és fejlődő városrész típus, számos társadalmi, gazdasági, környezeti, és nem utolsósorban politikai konfliktus színtere is (Jankó et al., 2015, Pócsi, 2009).

A nagyvárosi térszerkezet, ezáltal a peremterületek alakulásában a poszt szocialista országokban az állami újraelosztó mechanizmusnak meghatározó szerepe volt (Szabó, 2015). Az önkormányzati, állami beavatkozás egyik leginkább jellemző megnyilvánulása érhető tetten az 1990-es évek második felétől egészen napjainkig a fejlesztéspolitika érvényre jutásában, az ipartelepítési politikákban, infrastruktúra-fejlesztési projekteken, infrastruktúra fejlesztési források elosztásában.

Problémaérzékelésre ható tényezők

A városok szétterülési folyamatának problémaérzékelésben néhány kritikus tényezőt fogalmazhatunk meg. Az első ilyen tényező a *városfejlődési elözményekben* keresendő. Az alföldi városok esetében, ahol jellemzően nagyobb területtel rendelkeznek a települések, és a települések múltjából fakadóan a városkörnyéki kerteségek, kertes házak nagy területet foglalnak el, a városi szétterülés kevésbé jelenik meg problémaként a közzgondolkodásban, vagy a városvezetés vitáiban. Az alföldi városok főként az agrárjellegnek köszönhetően tradicionálisan nagyobb beépített területtel rendelkeznek (Bácskai, 2002). Az egykori városfallal körülvevett civitasok jóval zártabbak voltak a hagyományosan nagyobb alapterületű, és nagy belterülettel rendelkező mezővárosoknál. Az alföldi városaink esetében általában bőven rendelkezésre állnak beépíthető területek, igaz, a terjeszkedés gyakran a mezőgazdasági területhasználat rovására történik.

A második, markánsabb tényező a problémaérzékelésben *a település lakónépessége számának alakulása*, vagyis, hogy milyen irányban és ütemben változik a településen élők száma. Amennyiben a településen élők száma erőteljesen nő, jellemzően az épített lakások száma is nagyobb ütemben nő, a jelenség mögött nagy valószínűséggel a bevándorlási egyenleg erőteljes aktívuma érhető tetten. Az agglomerációs térségekben, nagyvárosi település-együttesek esetében a lakosságszám növekedési üteme akár 40-50%-os is lehet a 2001-es adatokhoz viszonyítva (KSH, 2014). E települések csoportjában az új lakások építési üteme és a szétterülés mértéke is nagyobb, erősebb nyomás érzékelhető az önkormányzatokon a külterületi telkek belterületbe vonására, vagy a beépíthetőségi százalék változtatására. Vagyis a városi vezetők, főépítészek körében ez esetben a szétterülés problémaként való érzékelése is markánsabb, mint a kisebb számú beköltözésekkel jellemezhető települések esetében. A gazdasá-

gi szuburbanizáció is felerősítheti a problémaérzékelést, hisz az ipari/kereskedelmi célú zöldmezős beruházások általában nagy területeket hasítanak ki a városperemi beépíthető területekből, különösen nagy igény jelentkezik a nagyvárosi településegységek, agglomerálódó térségek és természetesen a fővárosi agglomeráció övezetében.

Harmadik fontos tényező, hogy *milyen mértékben áll rendelkezésre lehetőség a további terjeszkedésre*. Amennyiben erősen korlátozva van egy település (pl. természetvédelmi területek veszik körül, vagy féltő, hogy összenő a szomszédos településsel), rákényszerül arra, hogy a kompaktabb városfejlődést szorgalmazza. Ez esetben a rendelkezésre álló területekkel takarékosan kell bánni, hiszen a szűkös rendelkezésre állás felértékeli azok jelentőségét, és adott esetben értékét is.

A következő, szintén meghatározó szempont a főépítések, városi vezetők problémaérzékelésében, hogy milyen mértékben indultak be *spontán beépítési folyamatok* a tervezők szemében kevésbé kívánatos városrészekben. Ilyen jellemző városrészek a tradicionális kertéségek, szőlők, gyümölcsösök, amelyek kedvező fekvésükkel, vonzó természeti szépségükkel kiemelt célpontjai lehetnek az új beköltözőknek, vagy éppen a városi zsúfoltságból menekülőknél, nem ritkán az ingatlanfejlesztőknek. Az önkormányzatokra nehezedő lakossági és beruházói nyomás ez esetben is erős.

Nem tekinthetünk el a *közlekedési zsúfoltság, közlekedés-szervezési problémák* közre játszó szerepéről sem, amely szintén hozzájárul a szétterülés problémájának érzékeléséhez. A városi fejlődés, a városperemi lakócélu nagyléptékű ingatlanfejlesztések révén megnövekedett autóforgalom égető problémaként jelentkezik a városüzemeltetők és a lakosság számára.

A továbbiakban a kérdőív eredményei alapján vizsgáljuk a hazai főépítések városi szétterüléshez kapcsolódó problémaérzékelését (és próbáljuk azok révén fenti hipotéziseinket igazolni).

Módszertan

A hazai városok szétterülésének mélyebb elemzéséhez a kérdőíves felmérést, mint kvantitatív kutatási módszert választottuk. A 2015 januárjában indított országos kutatás célja az volt, hogy képet kapjunk arról, hogy a szétterülés mennyire jelent problémát a hazai városok életében, illetve milyen eszközökkel próbálják a folyamatokat féken tartani. A felmérés során a városi főépítéseket céloztuk meg, mert úgy gondoltuk, hogy ők azok, akik hivatali pozíciójukból és szaktudásukból kifolyólag naprakész tudással rendelkeznek az adott települések beépített területeinek növekedési ütemére, az új beépítések térbeli irányaira vonatkozóan, ugyanakkor aktívan, a városvezetéssel való együttműködésben szabályozási eszközökkel élve alakítják is az egyes települések területi növekedését. A kérdőíves felmérést interjúkkal egészítettük ki, hogy minél realisabb, gazdagabb képet kapjunk a témáról.

A kérdőívet elektronikus úton terjesztettük, részben a Magyar Főépítészeti Kollégium segítségével. A kitöltésnél felhívtuk a figyelmet arra, hogy csak a városi főépítések válaszait várjuk, azonban néhány községi jogállású településről is érkezett kitöltés. Mivel ezek jelentős része agglomerálódó térségben található, a válaszaikat az elemzéskor figyelembe vettük.

A kérdőív készítésekor abból indultunk ki, hogy a városi szétterülés alapvetően negatív folyamat, és több szempontból is káros. Így a kérdésfeltevés néhol sugallta a mögöttes hipotéziseinket, amit csak utólag, a kérdőívezés lebonyolítását követően észleltünk. Ennek okán mindenképp szükséges rögzíteni, hogy a felmérés eredményeire alapozott megállapításaink a szétterülést negatív folyamatként látják.

A kérdőívekben kötelező kérdésként szerepelt a település megnevezése. Ez lehetővé teszi számunkra, hogy a településeket különböző szempontok szerinti csoportosításban, egymással összehasonlítva is elemezzük. Jelen tanulmányban célunk a felmérés főbb eredményeinek leíró statisztikai bemutatása.

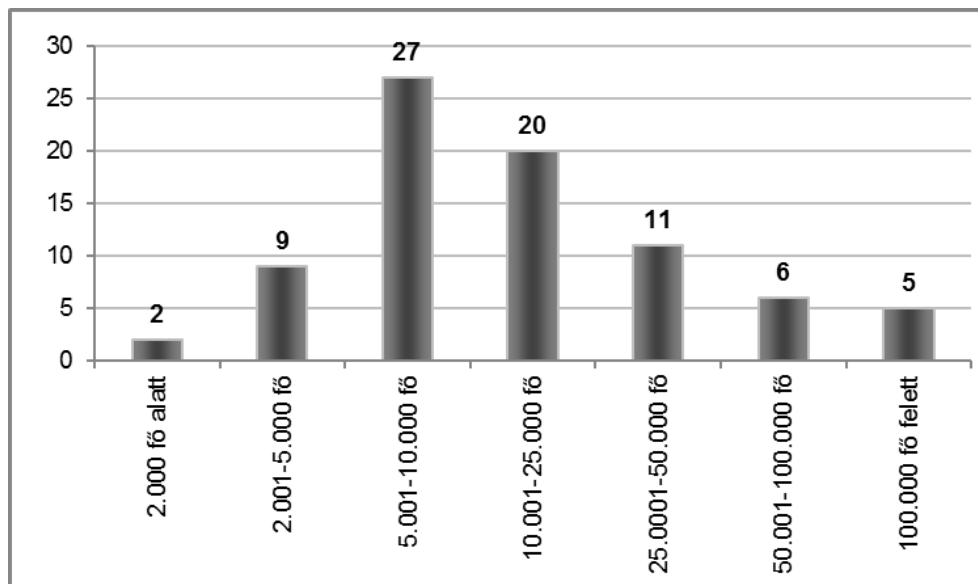
A kérdőíves felmérés eredményei

A minta jellemzői

A kérdőíves felmérés adatbázisába összesen 80 vidéki település került, az 5 fővárosi kitöltést (Budapest, Kőbánya, XIX. kerület, XVIII. kerület, vagyis Pestszentlőrinc és Pestszentimre és Újpest kerülete) az elemzés során figyelmen kívül hagytuk.

A 80 település jogállásuk szerint az alábbiak szerint oszlik meg: 12 település megyei jogú város, ebből 9 megyeszékhely, 33 település járásszékhely város, továbbá 30 városi és 5 községi jogállású település. Megyénként átlagosan 4 település szerepel az adatbázisban, a legtöbb válasz Pest megyéből (11 város és 3 község és 4 fővárosi kerület és egy főváros egészére vonatkozó kitöltés) és Bács-Kiskun megyéből (9 város) érkezett, a legkevesebb Vas és Zala megyéből (1-1 város).

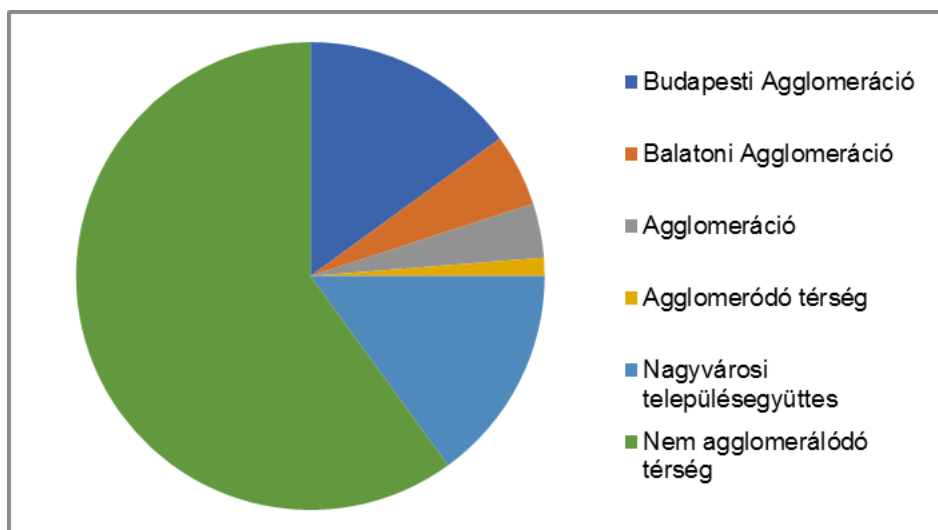
Az adatbázisban szereplő 80 település a település lakónépességét tekintve a legnagyobb elemszámmal az öt-tízezer lakónépességű, illetve a 10-25ezer lakónépességű település szerepelt (1. ábra).

1. ábra: A mintában szereplő települések megoszlása a 2011-es lakónépességük alapján

Forrás: KSH Népszámlálási adatok, 2011. alapján saját gyűjtés (2016)

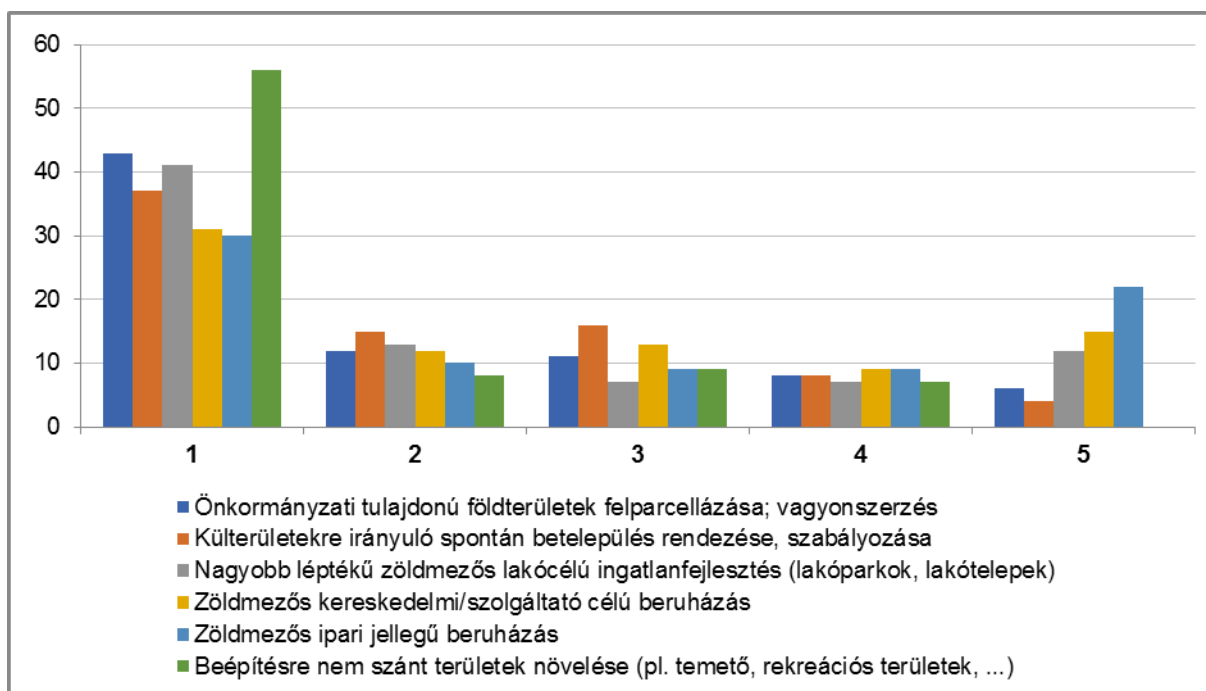
Az adatbázisban található települések közül (a fővárosra vonatkozó kitöltéseket nem vizsgálva) a KSH módszertana (KST 2014) alapján a Budapesti Agglomerációhoz tartozó települések száma 12, az Agglomeráció kategóriába 3 (Győr, Kozármisleny és Alsózsolca), míg Agglomerálódó térséghez csupán egy település (Eger) tartozik. A Nagyvárosi településeggyüttes osztályba 12 település sorolható. A Balatoni Agglomeráció települései közé 4 város sorolható: Balatonföldvár, Balatonfüzfő, Balatonlelle és Tapolca. A fennmaradó 48 település nem tartozik a KSH besorolás szerint egyetlen agglomerációs kategóriába sem (2. ábra). Vagyis a kérdőíves felmérés eredményei nagyobb részt az agglomerálódással kevésbé jellemezhető településekre vonatkozik.

2. ábra: A települések agglomerálódó jellegük szerinti megoszlása

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal: Magyarország településhálózata I. Agglomerációk, településeggyüttesek (KSH, 2014) alapján saját gyűjtés (2016)

A szétterülés tendenciáit első lépésként a belterület és a beépített területek nagyságának változásán keresztül vizsgáltuk. A belterület a hazai városok összességét tekintve jellemzően nőtt a rendszerváltást követő időszakban. Ezt a válaszok is tükrözik: a mintában szereplő települések esetében a belterületek növekedése (82,5%), illetve a beépített területek növekedése (91,3%) is jellemző. A mintában található 80 településből 11 esetében egyáltalán nincs lehetőség a belterületi terjeszkedésre, 48 esetében szűkösen, míg 21 esetében korlátlanul állnak rendelkezésre területek. A főbb korlátozó tényezők között leggyakrabban a természetvédelmi területek, vonalas infrastruktúrák és a más településekkel történő összenövés veszélye szerepelnek. A mezőgazdasági területek védelmét a főépítések öt esetben nevesítették (3. ábra).

3. ábra: A belterületbe vonások főbb motivációi (1 - legkevésbé jellemző, 5 - leginkább jellemző)

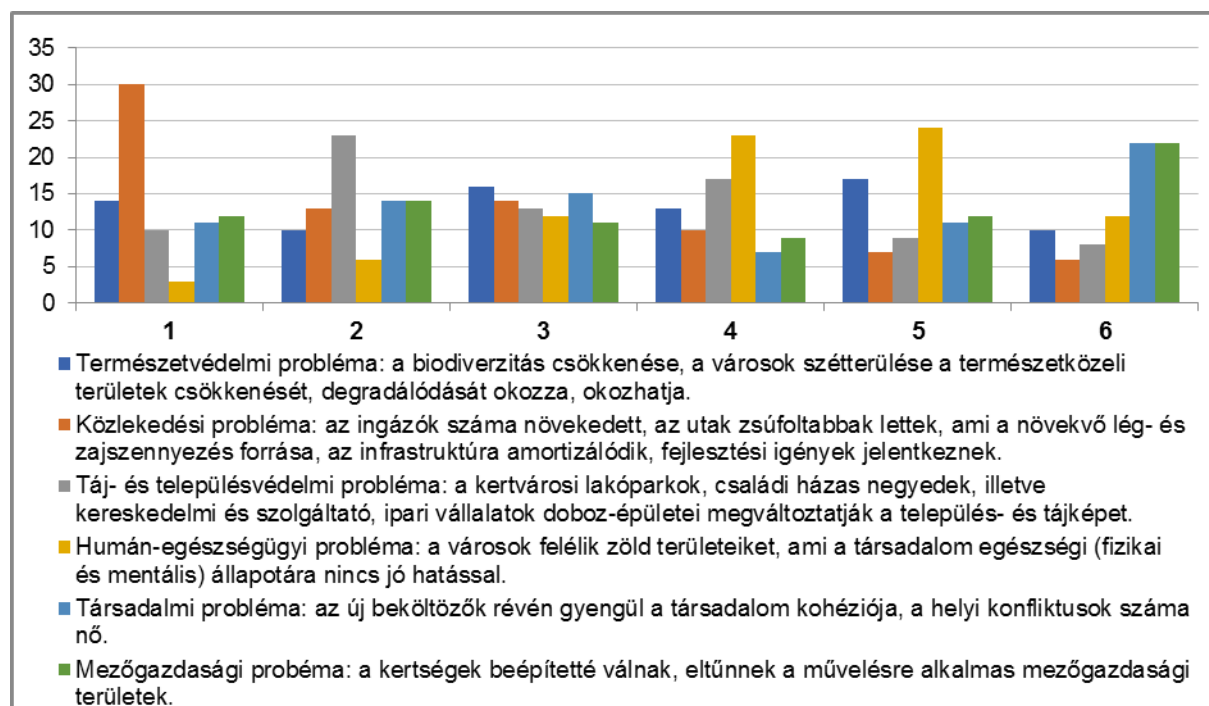
Forrás: Saját szerkesztés, primer adatok alapján (2016)

A belterületbe vonások a válaszadók szerint jellemzően nem önkormányzati vagyonszerzés céljából történtek, legfontosabb motivációként a zöldmezős beruházásokat jelölték, mind a lakócélú ingatlanfejlesztés, mind a kereskedelmi/szolgáltató és ipari jellegű beruházások érdekében. A belterületbe vonások kevésbé történtek a beépítésre nem szánt területek növelése érdekében, ami a virágzó peremterületek esetében hosszútávon tervezési szempont kelene, hogy legyen.

A beépítések leginkább a kertvárosi lakóterületeken, illetve a gazdasági területeken járnak hozzá a szétterüléshez.

Problémaérzékelés a hazai városi főépítések körében

A hazai városok életében a legégetőbb problémák a munkanélküliség, a népességfogyás és a társadalom előregedése. Mindezt kérdőíves felmérésünk is alátámasztotta. A felsorolt nehézségek után a főépítések szerint a saját városaikat tekintve úgy vélték, hogy a legjellemzőbb nehézség a települések életében a *közlekedés-szervezés*. A közlekedés-szervezési problémák fő kiváltója a megnövekedett gépjárműhasználat, valamint a munkahely és a lakóhely közötti távolság növekedése. A városi szétterülés nagyban hozzájárul a közlekedési dugók, feltorlódások kialakulásához, melyet részben a szuburbán lakóterületek ingázói generálnak. Gyakori, hogy a városszéli nagyobb léptékű lakócélú ingatlanfejlesztések esetében a megnövekedett autóforgalom számára nem áll rendelkezésre megfelelő úthálózat. A városok többségében a széleken nem megfelelő a közösségi közlekedés, kevés a buszjárat, nincs kiépítve kerékpárút-hálózat, a lakosság alternatívák szükségessége végett rákényszerül az autózásra. A városperem gazdasági szubcentrumok hiányában nem nyújt olyan mértékben munkalehetőséget, amely hozzájárulhatna a közlekedésből fakadó terhelés érezhető csökkentéséhez. A kertvárosi övezetekben jellemzően alacsony a szolgáltatói, kereskedelmi szektor jelenléte, kevés az intézmény (iskolák, óvodák, egészségügyi/szociális intézmények), amely tovább fokozza az autóhasználatot. A megnövekedett közlekedés pedig környezetszennyezés szempontjából nem kedvező. A városi utak zsúfoltsága tehát hozzájárul a lakosság életminőségének romlásához is.

4. ábra: A városperemmel, vagy a városi szétterüléssel kapcsolatos problémák rangsora a probléma súlyossága alapján (1. legfontosabb – 6. legkevésbé fontos)

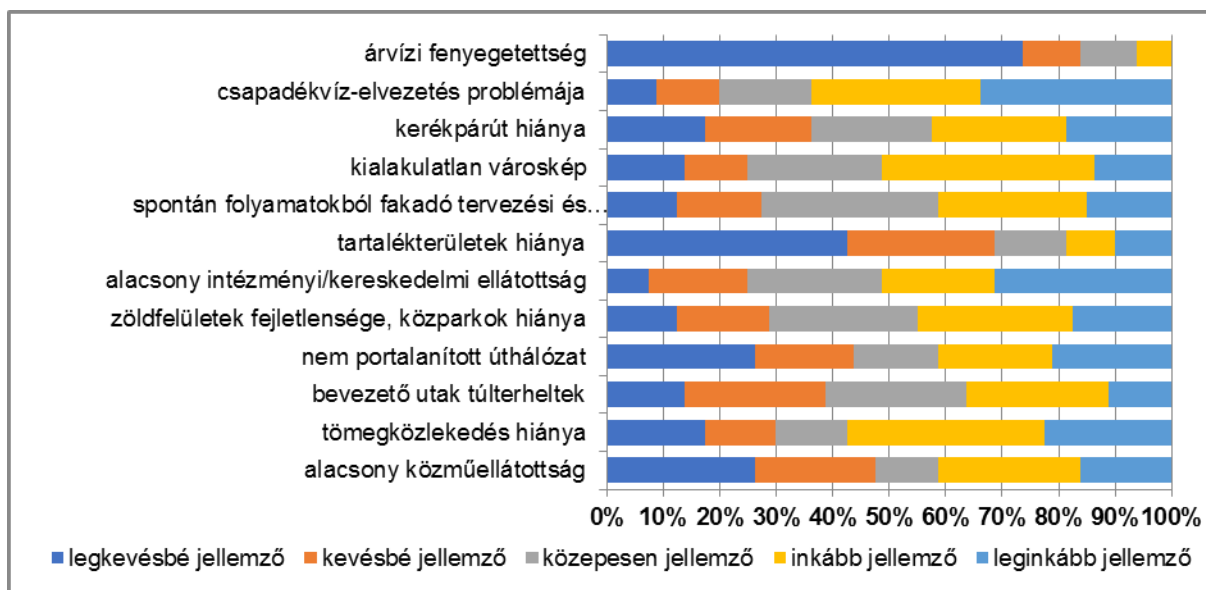
Forrás: Saját szerkesztés primer kutatás alapján (2016)

A főépítészeket arra kértük, hogy a saját települését tekintve rangsorolja az alábbi, városi szétterüléshez köthető problémákat, a probléma súlyossága alapján. Az első helyen, vagyis legsúlyosabb problémák között leggyakrabban a közlekedési problémákat nevesítették (*Közlekedési probléma: az ingázók száma növekedett, az utak zsúfoltabbak lettek, ami a növekvő lég- és zajszennyezés forrása, az infrastruktúra amortizálódik, fejlesztési igények jelentkeznek.*). Kiemelkedően sok esetben szerepelt vezető helyen, összesen 30 alkalommal, és további 13 esetben került a második legsúlyosabb helyre (4. ábra).

Számos település esetében jelent meg hangsúlyosan a *táj- és településvédelmi probléma*, első helyen 10 városnál, második helyen kiugró alkalommal, 23 esetben szerepelt. A kertvárosi lakóparkok, illetve a kereskedelmi/szolgáltató és ipari vállalatok stílustalan, dobozépületeivel jelentősen megváltoztatják a településképet. A kertvárosi, családi házaz övezetek esetében az új beépítéseknél tapasztalható stíluskeveredés (pl. mediterrán jellegű családi házak) és kavalkád a település összképét nagyban rontják.

Kevésbé volt hangsúlyos a *humán-egészségügyi probléma*, amely arra enged következtetni, hogy a városok esetében a zöld környezet felélése nem jellemző, vannak még tartalékok. A *mezőgazdasági területek funkcióváltása*, illetve a *társadalmi jellegű problémák*, vagyis az új beköltözők által generált konfliktusok hasonló szinten mozogtak az egyes települések esetében.

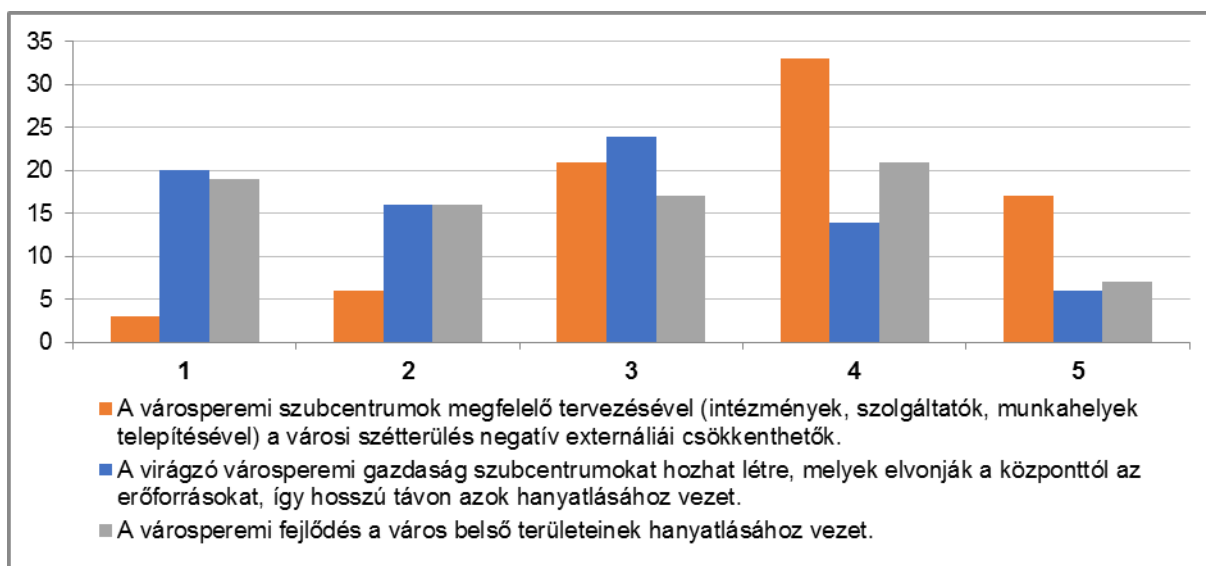
A városszéli lakóövezetek jellemző problémáit egy *Likert-skálás* kérdéssel vizsgáltuk, melyben arra kértük a főépítészeket, hogy rangsorolják a felsorolt problémákat annak súlyossága alapján 1-5-ig (1 - legkevésbé jellemző, 5 - leginkább jellemző). A válaszok meglehetősen szélsőséges értékeket mutattak, amely tükrözi a települések különbözőségét. Szemléletes példa erre a *„portalanított utak hiánya”*, amely 21 település esetében a legkevésbé jellemző, ugyanakkor a második leggyakoribb helyezést a leginkább jellemző kategóriában kapta, összesen 17 alkalommal (5. ábra). Az alábbi grafikon arról is tanúskodik, hogy az *„árvízi fenyegetettség”* kevésbé okoz gondot a városokban, míg a *„csapadékvíz-elvezetés”* jóval több önkormányzat esetében jelentkezik megoldandó feladatként. A *„kialakulatlan városkép”*, amelyről már korábban is szóltunk, inkább jellemezhető problémaként az új beépítésű városperemi lakónegyedekben. Mindez szabályozási kérdéseket is felvet, gyanítható, hogy a kialakulatlan városkép sok esetben a városvezetés utókövetési magatartásából is fakad. A *„spontán folyamatokból fakadó tervezési és szabályozási nehézségek”* probléma esetében is ez a fajta utókövetési magatartás érhető tetten, amely alatt azt értjük, hogy a városperemi kertségekre, szőlőhegyekre kiköltözők akár illegális építkezésekbe kezdenek, majd ezt követően erőteljes nyomást gyakorolnak a városvezetésre, mind a belakott területek belterületbe vonására vonatkozóan, mind a szükséges infrastruktúra kiépítése érdekében. Ez a jelenség tapasztalataink szerint a nagyvárosok esetében nagyon gyakori, hiszen a városi lakosság szinte menekül a zöld, érintetlen, a város zajától még csendes külterületi területekre, másrészt pedig néhányan szociális okok miatt kiszorulnak a város szélére, és ott próbálnak boldogulni. Az illegális kiköltözés nem csak környezetvédelmi szempontból aggályos, hanem azért is, mert ismert a hosszú távú következmény, az illegálisan belakott területek tájképi változása, városképi átalakulása, valamint a természeti környezet degradálódása elkerülhetetlen és visszafordíthatatlan.

5. ábra: A városperemi új lakott területeken jellemző problémák a probléma súlyossága, előfordulásának gyakorisága alapján (1 - legkevésbé jellemző, 5 - leginkább jellemző)

Forrás: Saját szerkesztés primer adatok alapján (2016)

A városszéli újépítésű lakónegyedek gyakran szenvednek az *alacsony intézményi/kereskedelmi ellátottságtól*, illetve a *tömegközlekedés hiányától*. A rendezési tervek készítőinek azonban arra is kell gondolni, hogy egy esetleges jövőbeli városperemi lakosságszám-növekedés esetén milyen tartalékterületek állnak majd rendelkezésre, mind a zöldfelületek, mind az intézményi igények számára. A zöldfelületek, közparkok hiánya szintén tendenciózus jelenség, amelyet mind a kérdőívekből nyert adatok, mind az interjúk alátámasztottak. A egyes területek kijelölése a városszéleken gazdasági funkciók megtelepedését is eredményezheti, ez hozzájárulhat a kereskedelmi ellátottság javulásához, másrészt munkahelyeket is teremthet, ami a szubcentrumok kialakulását szolgálhatja.

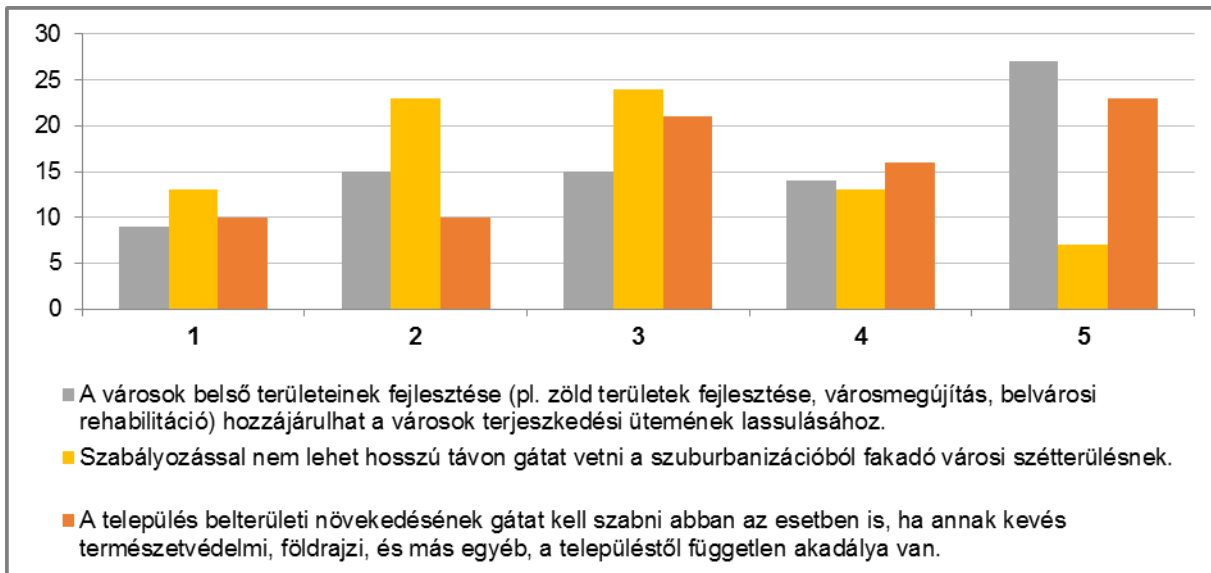
6. ábra: A városperemi szubcentrumok és a központi területek közti kapcsolat vizsgálata: a főépítészek mennyire értenek egyet az alábbi kijelentésekkel? (1 - nem ért vele egyet, 5 - teljes mértékben egyetért az adott kijelentéssel)

Forrás: Saját szerkesztés primer adatok alapján (2016)

A főépítészek véleménye ezen a ponton megegyezett a szakirodalommal, vagyis nagy arányban egyetértettek azzal, hogy a városperemi szubcentrumok megfelelő tervezésével (intézmények, szolgáltatók, munkahelyek telepítésével) a városi szétterülés negatív externáliái csökkenthetők (6. ábra).

Válaszadóink többsége elutasította, hogy a virágzó városperemi gazdaság által létrehozott szubcentrumok elvonják az erőforrásokat a gazdaságtól, illetve azzal sem értettek egyet, hogy a városperemi fejlődés a város belső területeinek hanyatlásához vezet.

A főépítészek inkább azzal értettek egyet, hogy a városok belső területeinek fejlesztése hozzájárulhat a szétterülés ütemének lassításához, vagyis, ha vonzóbbá, élhetőbbé tesszük a belső területeket, akkor a városperemi terjeszkedés lassítható (7. ábra). Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy a főépítészek kevésbé egyeztek azzal a kijelentéssel, hogy a szabályozással hosszú távon nem lehet gátat vetni a szuburbanizációból fakadó szétterülésnek. Ez azt jelenti - ha az állítást megfordítjuk - hogy egyetértenek azzal, hogy a kezükben lévő eszközökkel, szabályozással hosszú távon képesek a városi szétterülést megállítani. Sajnos a gyakorlat legtöbbször azonban azt mutatja, hogy hiába állnak rendelkezésre a szabályozó eszközök, a helyi érdekek és a vezetőkre gyakorolt nyomás felülírja a tervezői szándékot.

7. ábra: A szétterülés ütemének lassítása: a főépítészek mennyire értenek egyet az alábbi kijelentésekkel?

(1 - nem ért vele egyet, 5 - teljes mértékben egyetért az adott kijelentéssel)

Forrás: Saját szerkesztés primer adatok alapján (2016)

Örvendetes, hogy a válaszadók nagyobb hányada helyeselte azt a megállapítást, hogy a települések belterületi növekedésének akkor is határt kell szabni, ha magának a szétterülésnek kevés természetvédelmi, földrajzi és más külső korlátja van. A mintában szereplő települések több mint 60%-ának tervdokumentum szinten meghatározásra került a belterületi terjeszkedés elvi határa (bővebben lásd később, a problémakezelés témakörénél). Azzal a kijelentéssel, hogy a „*családi házas övezetek, kertvárosok területfelhasználása pazarló*”, kevesen értettek egyet (a válaszadók csupán 10%-a).

Problémakezelés

A kutatás egyik fontos célja a problémaérzékelés vizsgálata mellett az volt, hogy felmérjük a hazai eszköztárat, mellyel a főépítészek, városi vezetők próbálnak élni a városi szétterülés ütemének lassítása érdekében.

Első lépésként azt vizsgáltuk, hogy a válaszadó szerint a városvezetés érzékeli-e a városi szétterülés problémáját és tesz-e ellene valamit (az eddigiekben a főépítészek saját véleményét elemeztük, ennél a kérdésnél viszont arra voltunk kíváncsiak, hogy a városvezetők érzékelik-e a szétterülés negatív hatásait, és ez konkrét intézkedési eszközök formájában nyilvánul-e). A válaszok döntő hányada szerint a városvezetés nem látja problémának a városi szétterülést (36%), körülbelül ugyanekkora részében viszont problémaként érzékeli, és aktívan tesz is ellene (35%), kisebb részben pedig a „nem tudom” választ kaptuk (19%). A belterületi határok elvi rögzítése a települések nagyobb hányadában rendezési terv, szabályozási terv szinten rögzítésre került (55%). A főépítészek 55%-a gondolta azt, hogy a városi szétterülés problémájának kezelése inkább települési, 32%-a inkább térségi, míg 12,5%-a inkább országos szintű feladat. Ezt úgy is értelmezhetjük, hogy a települések jelentős része külső segítséget vár a jelenség orvoslásához, térségi szintű együttműködésben, vagy országos szintű előírások formájában.

A konkrét eszközöket, szabályozókat vizsgálva kiderült, hogy a mintában a leggyakrabban alkalmazott intézkedések a belterületi határok rögzítése, a belterületbe vonások korlátozása és a költségek fejlesztőkre történő áthárítása, valamint a településkép védelmét szolgáló rendelet megalkotása. A kifejezetten technokrata intézkedések, mint pl. a fejlődési intenzitás korlátozása, vagy a diverzifikált lakásépítési támogatási rendszer kevésbé jellemzőek. Például az adott évben kiadható építési engedélyek maximalizálása egyáltalán nem bevett gyakorlat. A megengedett fejlődés intenzitásának korlátozása, vagyis a telkek felosztásának tilalma, vagy a beépíthető telkek megkívánt méretének növelésére vonatkozó előírások a mintában szereplő települések negyed részénél tetten érhető (1. táblázat).

1. táblázat: Az önkormányzatok által alkalmazott intézkedések, melyek hozzájárulhatnak a városi szétterülés ütemének lassításához

Intézkedés megnevezése	% (n=80)
belterületi határok rögzítése	58,75
belterületbe vonások korlátozása, feltételhez szabása (pl. csak akkor történhet átsorolás, ha már nincs lehetőség belterületen belüli fejlesztésre, beépülésre)	50
a megengedett fejlődés intenzitásának korlátozása (telekfelosztási tilalom, telkek megkívánt méretének növelése, övezetesítés)	25
adott évben kiadható építési engedélyek maximalizálása	0
zöld gyűrű fejlesztése, pl. véderdők telepítése	13,75
terület kisajátítás pl. zöldövezet megőrzése céljából	6,25
mezőgazdasági területek fokozott védelme	23,75
költségek fejlesztőre/beruházóra történő hárítása (településrendezési szerződés, fejlesztési hozzájárulás, közműfejlesztési hozzájárulás kiszabása)	56,25
vegyes területfelhasználás előírása (lakó- és nem lakó funkciók közel legyenek egymáshoz)	10
belvárosi ingatlanfejlesztések támogatása	26,25
barnamezős fejlesztések támogatása, projektek indítása	36,25
diverzifikált lakástámogatási rendszer, amely a belvárosi ill. panellakások felújítását előnyben részesíti az új lakások építésével szemben	11,25
tervezési szövetség/együttműködés, közös tervezés kialakítása a környező településekkel a városi szétterülés problémájának kezelése érdekében	2,5
településkép védelmére szolgáló önkormányzati rendelet	48,75

Forrás: Saját szerkesztés, primer adatok alapján (2016)

A tervezési szövetségek kialakítása külföldi nagyvárosok példájából átvehető lenne, de egyelőre nem jellemző a hazai tervezői gyakorlatban, holott hozzájárulna az agglomerálódó térségekben a jelenség közös szabályozására, előre mutató tervezésére. Barnamezős fejlesztések, belvárosi ingatlanfejlesztések támogatását a városok vélhetően nem engedhetik meg maguknak.

Összegzés

A városperem a folyamatos átalakulás, funkcióváltás, és az ingatlanspekuláció színtere. Kiforrott városfejlesztési elképzelések hiányában a városperemi átalakulás koncepciótlanul és koordinátatlanul zajlik, mely gyakran a városi tájkép drasztikus és visszafordíthatatlan változásához vezet. A környezeti szempontokon túl a városüzemeltetésre háruló infrastruktúrafejlesztési kényszerek is jelentősek.

A koordinátatlan területhasználat-változás következtében a városok rövid távú érdekek befolyása következtében „felélik” tartalékterületeiket, mezőgazdasági művelésre alkalmas földjeiket. A városperemi fejlődés nem kiegyensúlyozott, bevezető utak mentén erőteljesebb. A városszéli fejlődés gyakran a belső területek hanyatlását is maga után vonja, így megállapíthatjuk, hogy a koncepciótlan városi bővülés, a túlzott ütemű szétterülés, a túlnövekedés mindenképp kezelendő probléma.

Az önkormányzatok szerepe meghatározó a városi szétterülés mértékének alakulásában. Mivel a városok határában található zöld felületek sokszor a fejlődés reményének zálogai, a hazai települések a működő tőkebefektetések telepítésének versenyében rá vannak kényszerítve arra, hogy a beépítetlen területeken ipari parkokat, megfelelő infrastruktúrát építsenek ki a városok határában. A nagy alapterületű rekreációs célú ingatlanfejlesztések is jellemzően a külső, könnyen megközelíthető városszéli területeken zajlanak.

2015-2016 évek során országos felmérést indítottunk a főépítészek válaszait kérve annak érdekében, hogy felmérjük, hogy a hazai városok vezetőinek szemében mennyire tudatosul a szétterülés, mint orvosolandó probléma. A kérdőíves felmérés eredményei alapján körvonalazódott, hogy a városi főépítészek nagyobb része a szétterülést, illetve annak következményeit negatív színben látja, ugyanakkor néhány településtől eltekintve az esetek többségében a szétterülés mégsem annyira égető probléma. Ez a fentiekén túl abból is fakad, hogy a hazai városaink mérete, népességvonzó képessége általában nem okoz hirtelen fellépő, erőteljesen jelentkező nyomást a beépített területek növelésére, kivéve az erősen agglomerálódó, vagy speciális földrajzi fekvéssel jellemezhető települések esetében (Sopron, Mosonmagyaróvár, Balaton-parti települések). Bár az infrastrukturális fejlesztések nagy költséget rónak az önkormányzatokra, a városok mégsem szabnak kemény határokat a terebélyesedésnek.

A válaszok alapján a legégetőbb problémaként a városkép változása, a külterületi kertészek, szőlők belakása, és az ebből fakadó tájváltozás, illetve a természeti értékek degradálódása merült fel. Gondot okoz továbbá, hogy a városperemen az intézményi/kereskedelmi jelenlét alacsony és a tömegközlekedés nem megfelelő.

A szétterülést gátló intézkedések közt alig jelenik meg a nemzetközi gyakorlatból ismert eszköz, és úgy tűnik, nem létezik térségi összefogás a szétterülés kezelésére. A mintában szereplő települések válaszaiban a szétterülést korlátozó eszközök között leggyakrabban a belterületbe vonások korlátozása, a beépített területek elvi határainak rögzítése illetve a településképet védő rendelkezések szerepeltek.

A hazai városok szétterülési folyamatainak megismerése érdekében célunk a kutatás eredményeinek további vizsgálata, a mélyebb összefüggések feltárása, bizonyos szempontok szerinti csoportbontások további elemzése.

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozunk a Magyar Főépítészeti Kollégiumnak, hogy közreműködtek a kérdőív terjesztésében, illetve a főépítészeknek, akik időt szenteltek a kérdőív kitöltésére, illetve az interjúkra.

A kutatás a Nyugat-magyarországi Egyetem „Agrárklíma-2 (VKSZ_12-1-2013-0034) - Az előrejelített klímaváltozás hatáselemzése és az alkalmazkodás lehetőségei az erdészeti- és agrárszektorban” című projekt keretében végeztük.

Irodalom

- Bácskai V. (2002): Városok Magyarországon az iparosodás előtt. Osiris Kiadó, Budapest
- Debolini, M. – Valette, E. – François, M. – Chéry, J-P. (2015): Mapping land use competition in the rural-urban fringe and future perspectives on land policies: A case study of Meknès (Morocco). *Land Use Policy* 47 (2015) pp. 373–381.
- Dudás R. (2012): A szuburbanizáció két aspektusa – az önkormányzatok és a kiköltöző lakosság szuburbanizáció képe Magyarországon. VI. Magyar Földrajzi Konferencia, pp. 194–201.
- Enyedi Gy. (2012): Városi világ. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest.
- Girardet H. (2008): *Cities People Planet: Urban Development and Climate Change*. Second edition. John Wiley & Sons Ltd., pp. 1–19.
- Jankó F. – Bertalan L. – Tóth B. I. – Egedy T. (2015): A prosperitás településmorfológiai következményei és területhasználati konfliktusai. In: Sikos T. (szerk.): *A Budapesti Agglomeráció nyugati kapuja*. Budaörs, Törökbálint, Biatorbágy. Szent István Egyetemi Kiadó, Budapest. pp. 37–64.
- Johnston, R. J. – Swallow, S. K. (2006): Introduction: Economics and Contemporary Land Use Policy. In: Johnston, R. J. – Swallow, S. K. (ds.): *Economics and Contemporary Land Use Policy. Development and Conservation at the Rural-Urban Fringe. Resources for the Future*. Washington, DC.
- Kovács Z. (2008): A városi táj átalakulása Magyarországon a rendszerváltás után. In: Orosz Z. – Fazekas I. (szerk.): *Települési környezet: a 2007. november 8-10-én a Debreceni Egyetem Tájvédelmi és Környezetföldrajzi Tanszéke szervezésében megrendezett Települési Környezet Konferencia előadásai*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, pp. 14–20.
- Központi Statisztikai Hivatal (2014): *Magyarország településhálózata I. Agglomerációk, településegységek*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Központi Statisztikai Hivatal (2011): *Népszámlálási adatok*.
- Pribadi, D. O. – Pauleit, S. (2015): The dynamics of peri-urban agriculture during rapid urbanization of Jabodetabek Metropolitan Area. *Land Use Policy* 48, pp. 13–24.
- Pócsi G. (2009): Kiskertek a városok peremén. Kiskertek differenciálódása a rendszerváltás óta, Szegeden. In: Szabó V. – Fazekas I. (szerk.): *Települési környezet*. Alföldi Nyomda, Debrecen.
- Ricz J. – Salamin G. – Sütő A. – Hoffmann Cs. – Gere L. (2009): *Koordinálatlan városnövekedés az együtt tervezhető térségekben: a települések lehetséges tervezési válaszai*. Kutatási jelentés. Váti Területi Tervezési és Értékelési Igazgatóság Nemzetközi Területpolitikai és Urbanisztikai Iroda, Budapest.
- Szabó T. (2015): Tértermelés a budapesti várostérség peremén – amit a gazdaság morfológiája elárul. *Tér és Társadalom*, 4. pp. 60–78.